

Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Факультет філології й журналістики
імені Михайла Стельмаха

***ПОДІЛЬСЬКА РЕГІОНАЛЬНА
ЛЕКСИКОЛОГІЯ:
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ:***

***Матеріали X Всеукраїнської
науково-практичної конференції студентів,
аспірантів і молодих учених***

Вінниця 2021

УДК 811.161.2'373(477.44)(06)

П44

Склад редакційної колегії:

Гороф'янюк І. В., кандидат філологічних наук, доцент (відповідальний редактор);
Павликівська Н. М., доктор філологічних наук, професор (м. Вінниця);
Ткач Л. О., доктор філологічних наук, професор (м. Чернівці);
Торчинський М. М., доктор філологічних наук, професор (м. Хмельницький);
Денисюк В. В., кандидат філологічних наук, доцент (м. Умань);
Коваленко Н. Д., кандидат філологічних наук, доцент (м. Кам'янець-Подільський);
Кухар Н. І., кандидат філологічних наук, доцент (м. Вінниця);
Павлушенко О. А., кандидат філологічних наук, доцент (м. Вінниця);
Тищенко Т. М., кандидат філологічних наук, доцент (м. Умань);
Торчинська Н. М., кандидат філологічних наук, доцент (м. Хмельницький).

Рецензенти:

Завальнюк І. Я., доктор філологічних наук, професор, декан факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;

Делюсто М. С., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

*Рекомендовано до друку навчально-методичною комісією
факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(протокол № 5 від 29.03.2021)*

За зміст публікацій відповідають автори.

П 44 Подільська регіональна лексикологія: стан та перспективи:
Матеріали Х Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів,
аспірантів і молодих учених (м. Вінниця, 8–9 квітня 2021 р.) / Відп. ред.
І. В. Гороф'янюк; Вінницький державний педагогічний університет імені
Михайла Коцюбинського. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2021. 166 с.
ISBN 978-966-2337-97-6

У збірнику вміщено наукові публікації учасників Х Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених (м. Вінниця, 8–9 квітня 2021 р.). Матеріали стосуються актуальних питань подільської діалектології, ономастики, етнолінгвістики та лінгвостилістики.

Для науковців, викладачів, учителів та студентів гуманітарного профілю.

УДК 811.161.2'373(477.44)(06)

© Вінницький державний
педагогічний університет імені
Михайла Коцюбинського, 2021
© ТОВ фірма «Планер», 2021

ЗМІСТ

Бабчук Світлана ЗІ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЮ ГРУПОЮ «НАЗВИ ОБРЯДІВ» ГОВІРКИ С.САДКІВЦІ ЖМЕРИНСЬКОГО Р-НУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛ.....	6
Бановська Дар'я НАЗВИ РОСЛИН У ТЕКСТАХ ЗАХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРОК	10
Бевз Марина ОСОБЛИВОСТІ ЗИМОВОГО ЦИКЛУ НАРОДНОЇ ОБРЯДОВОСТІ: ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ГОВІРКИ СЕЛА ШЕВЧЕНКА ЛІТИНСЬКОГО Р- НУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛ.).....	14
Бондаренко Олександр ІХТІОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА У ЩОДЕННИКОВОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХVІІІ ст.....	22
Ватага Олександр НЕОФІЦІЙНІ АНТРОПОНІМИ СЕЛА НОВА ОБОДІВКА ГАЙСИНСЬКОГО Р-НУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛ.....	27
Волинець Вікторія ОБРЯД ВИПКАННЯ КОРОВАЮ КРІЗЬ ПРИЗМУ КОДІВ ОБРЯДОВОГО ТЕКСТУ	34
Гарник Діана ДІАЛЕКТНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКИ ВЕСІЛЬНОЇ ТА ПОХОРОННОЇ ОБРЯДОВОСТІ НА МАТЕРІАЛІ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ ВІННИЧЧИНИ.....	40
Гончарук Артем НОМІНАЦІЯ ЇЖИ КАЛЕНДАРНОЇ ОБРЯДОВОСТІ У ГОВІРЦІ СЕЛА СТАРІ БАБАНИ УМАНСЬКОГО Р-НУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛ.....	46

Гуменюк Яніна СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АВТОРСЬКИХ МЕТАФОР У ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА ВОЙНАРЕНКА	56
Дегтярєва Марина НАЗВИ СТРАВ ТА НАПОЇВ КРІЗЬ ПРИЗМУ НАРОДНОГО КАЛЕНДАРЯ У ЦЕНТРАЛЬНОПОДІЛЬСЬКІЙ ГОВІРЦІ СМТ. ТУРБІВ ЛИПОВЕЦЬКОГО Р-НУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛ.: ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ	62
Денисюк Вікторія ПРИЗВИСЬКА МЕШКАНЦІВ СЕЛА ВІННИЦЬКІ ХУТОРИ ВІННИЦЬКОГО Р-НУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛ.....	70
Журавленко Оксана ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ЛЮДИНИ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ ЄВГЕНА ГУЦАЛА.....	78
Задорожна Аліна МОВНІ ЗАСОБИ ПОРТРЕТНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЖІНКИ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ С. ГУЦАЛА).....	85
Ількова Світлана ТРАДИЦІЙНА КУХНЯ ПОДОЛЯН У ДІАЛЕКТНІЙ ТЕКСТОГРАФІЇ	90
Кабакєва Катєрина ВАРІАТИВНІСТЬ У НОМІНАЦІЯХ ЧАСТИН ТІЛА В ЦЕНТРАЛЬНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ	96
Ковалєнко Марія ДІЄСЛІВНІ ФРАЗЕМИ З КОМПОНЕНТОМ <i>ДАТИ (ДАВАТИ)</i> В УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРКАХ	102
Козачок Яна ПОДІЛЬСЬКО-БУКОВИНСЬКІ МІЖДІАЛЕКТНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ПАРАЛЕЛІ (НА МАТЕРІАЛІ ГОВІРКИ С. ГОНТІВКА ЧЕРНІВЕЦЬКОГО Р-НУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛ.).....	106

Коробчук Юлія СИМВОЛІКА ЗООНІМА <i>СВИНЯ</i> В УКРАЇНСЬКІЙ ДІАЛЕКТНІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ.....	112
Лінчевська Ірина ГОВІРКИ КАТЕРИНОПІЛЬСЬКОГО Р-НУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛ.: ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЇХ СТАТУСУ.....	117
Максименко Катерина СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИЙМЕННИКОВИХ КОНСТРУКЦІЙ У ЩОДЕННИКОВОМУ ДИСКУРСІ.....	123
Сліпко Оксана КОНЦЕПТ “РОДИНА” У МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ КРАЯН ПОДІЛЛЯ Й ПОЛЯКІВ.....	131
Терлецька Софія «ЩОДЕННИК» М. ХАНЕНКА ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ МІКРОТОПОНІМІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХVІІІ ст.....	138
Томчук Юлія ПОЛІСЬКЕ ТРАДИЦІЙНЕ БУДІВНИЦТВО У СВІТЛІ НОМІНАЦІЇ ТА НАРОДНИХ ВІРУВАНЬ.....	146
Фостата Оксана ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРМІНІВ СВОЯЦТВА У ФРАЗЕМАХ УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРОК.....	154
Шаповалова Наталія НАЗВИ ПРЕДМЕТІВ КУХОННОГО НАЧИННЯ БУЧАЧЧИНИ.....	158
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	162

Світлана Бабчук (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

ЗІ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ЛЕКСИКО- СЕМАНТИЧНОЮ ГРУПОЮ «НАЗВИ ОБРЯДІВ» ГОВІРКИ С.САДКІВЦІ ЖМЕРИНСЬКОГО Р-НУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛ.

Одним із актуальних питань у галузі вивчення системних відношень на лексичному рівні є принципи розмежування лексико-семантичних і тематичних груп. Думки дослідників щодо цього питання, є неоднозначними.

Лексична система будь-якої мови передбачає виділення в ній підсистем, розміщених за принципом ієрархії. Однією з таких підсистем є лексико-семантична група. На сьогодні є актуальним питання виділення лексико-семантичних груп в лексиці, яка має системну організацію [Кобець 2012: 129].

Основоположником розділу науки про системну організацію лексики та лексико-семантичні групи зокрема по праву вважають М. М. Покровського, який помітив, що в кожній мові на різних етапах її розвитку можливо виділити певні лексико-семантичні групи.

Думки дослідників щодо розмежування лексико-семантичних та тематичних груп розділились. Всебічно аналізуючи лексико-семантичну систему української мови, Л. А. Лисиченко акцентує на тому, що тематичні групи – це слова різних частин мови, об'єднані спільним відрізком дійсності [Лисиченко 1997: 129].

Об'єднання слів у тематичну групу здійснюється на основі подібності функцій позначуваних словами предметів і процесів в одній конкретній чи різних мовах. Дослідження таких груп обмежене своєрідною інвентаризацією за тим типом, який спроможний наочніше групувати конкретну терміносистему, не ставлячи за мету розкрити внутрішні семантичні зв'язки слів, особливості смислової структури мови загалом [Тараненко 1989: 93].

Важливою проблемою є вивчення відношень усередині лексико-семантичних і тематичних груп. Досліджуючи

лексико-семантичне поле звуконаслідувань у сучасній українській мові, І. В. Багмут застерігає, що «об'єднання слів в одне ЛСП створює ряд проблем, хоча б тому, що через «розмитий» характер меж поля виникають труднощі щодо критеріїв та принципів відбору одиниць» [Багмут 2007: 22].

Предметом нашого аналізу стала лексика на позначення звичаїв, ігор, розваг, обрядів та повір'їв у центральноподільській говірці с. Садківці Жмеринського р-ну Вінницької обл., яку ми класифікували на такі лексико-семантичні групи: «Назви ігор та назви розваг», «Назви ігор та назви розваг»; «Назви звичаїв»; «Назви обрядів»; «Назви понять, пов'язаних із вірою в існування надприродних сил, віщування, ворожіння, долю»; «Назви релігійних свят».

За мету статті ми поставили проаналізувати лексичне наповнення лексико-семантичної групи «Назви обрядів» у досліджуваній говірці за Питальником Й. О. Дзендзелівського.

У межах лексико-семантичної групи «Назви обрядів» ми виділяємо такі лексичні підгрупи: назви обрядів весілля; назви обрядів і частування перед початком будівництва хати; назви обрядів новосілля; назви обрядів хрестин; назви обрядів похорону.

Одним із найважливіших засобів поглиблення і посилення духовних рис народу, потрібних для реалізації розвинених старшими поколіннями ідеологічних відносин, є обряд. Обряд – сукупність установлених звичаєм дій, пов'язаних з побутовими традиціями або з виконанням релігійних настанов [Словник ... 1974: 574].

До лексико-семантичної групи «назв обрядів» ми відносимо обряд і частування перед початком будівництва хати, описані в мікротекстах: *Кла'дут ц'і'лушку ста'кан во'ди / тий йак'шо там 'начи'єт' буде шос' та'ке н'і'би роз'і'л'айес'а чи хл'іп за'чепли'єні'ї то 'начи'ї то'йо / а ў 'мени було фс'о ха'рашо ни то'йо и //* (Бабчук Л. М., 1938 р.н., освіта – 4 кл.).

У фу'дами'єнт закла'дали г'рош'і 'шоби'є ў хаз'і'йі'ў було 'велос'а хад'з'аўство// часту'вали - шо хто маў то'ди та'кого 'йїдла ни було / шо було хл'іп час'ник 'сала ку'сочок то бори то капу'с'нак / бара'бол' напи'чут і нава'рат// на т'ім

викопали фу¹даминт / пок¹лали на вух¹лах хл¹'ін / хл¹'ін ц¹'ілушки чи ок¹райки з с¹'іл'уїу к¹лали по вух¹лах ў шти^{е1}рох вух¹лах / ў ту^{д1}'і ди^{е1}вили^ес'а тий ки¹дали ка¹м'ін':а тий муру¹вали // (Політрава С. О., 1929 р.н., освіта – 4 кл.).

В обряді новосілля (обряд і частування) засвідчена лексема *пе^ури^х'ічи^ена*, пов'язана з тим, що господарі *переходять* жити з одного будинку в інший. У с. Садківці Жмеринського р-ну Вінницької обл. є такий обряд, пов'язаний з новосіллям: *Пус¹кали ко¹та ну і хл¹'ін і с¹'іл' ти так пери¹ходис'а //* *Хл¹'ін на ст¹'іл с¹'тави^{е1}ли^е і м¹ногаїа л¹'ета сп¹'івали^е//* (Бабчук Л. М., 1938 р.н., освіта – 4 кл.).

У весільній обрядовій лексиці фіксуємо 4 лексичних підгрупи: «назви передвесільних обрядовій», «назви обрядодій, пов'язаних з приготуванням до весілля», «назви власне весільних обрядовій», «назви учасників цього дійства».

Лексична підгрупа «назви передвесільних обрядовій» представлена номінативними рядами: «назви весільних обрядодій для попередньої домовленості сторін», «назви обрядодій для закріплення домовленості», «назви повідомлення про укладання шлюбу в церкві», «назви на позначення успішної/неуспішної реалізації домовленості».

У говірці вживають такі назви весільних обрядодій для попередньої домовленості сторін – оглядин: *мого¹рич, с¹'ватан':а* 'оглядини, обряд знайомства батьків молодого (молодої) з житлом, господарством своїх майбутніх сватів'. Ці ж назви засвідчено і для позначення заручин – обряду, за яким дівчина і хлопець, що мають намір одружитися, оголошуються нареченою і нареченим. Отож, у говірці с. Садківці Жмеринського р-ну Вінницької обл. немає чіткого розмежування весільних обрядодій для попередньої домовленості сторін та обрядодій для закріплення домовленості про весілля.

Дівич-вечір належить до назв передвесільних обрядовій. Дівич-вечір у говірці називають за основним атрибутом обряду – *в¹'інок* 'обрядова вечірка молодої напередодні весілля': *у¹'п'ятниці'у зби¹ралис' на в¹'інок / тий п¹лели в¹'інок*

/ сп'івали^e / гар'мошка з'рала сп'івали^e/ то нази^eвайес':а в'інок // (Бабчук Л. М., 1938 р.н., освіта – 4 кл.).

Відомі номінації дії одружуватися, брати шлюб: Б'рати шл'уб то це ў 'церкв'і// (Політрави С. О., 1929 р.н., освіта – 4 кл.).

Серед «назв на позначення збирання молодої» зафіксовано лексему фа'та 'легке, звичайно довге покривало з тюлю або мережива як весільний головний убір нареченої'.

Сам 'обряд одруження та святкування з цієї нагоди за звичаєм' називають в'іс'іл'а, в'іс'іл'о.

Збережена в говірці с. Садківці Жмеринського р-ну Вінницької обл. й до сьогодні архаїчна лексема 'ладкати 'співати весільних пісень під час зивання вінків для молодої та молодого.

Зафіксовані такі лексеми на позначення учасників весілля: в'ід'а'ниц'а, моло'да 'молода дівчина, що одружується', моло'ди' 'молодий хлопець, що одружується', св'ід'ет'іл'н'іца, с'тарша д'рушка, д'рушка 'дружка, дівчина, яка на запрошення молодої бере участь у весільному обряді', с'ваха 'жінка, яка, добре знаючи весільні обряди, порядкує на весіллі' (кот'ра са'ма р'ід'н'ішча їде к'в'ітку приши'вати і сп'івайе)' (Політрави С. О., 1929 р.н., освіта – 4 кл.), с'вашка 'те саме, що сваха - жінка, яка, добре знаючи весільні обряди, порядкує на весіллі' (то так тон'чили а 'можси ше йа'кус' ста'ру 'бабу нази^eвали с'фа'шка) (Політрави С. О., 1929 р.н., освіта – 4 кл.), св'ід'ет'іл', с'тарши' д'ружба, д'ружба 'боярин, товариш молодого, який є головним розпорядником на весіллі', сват 'людина, яка за дорученням того, хто хоче одружитися, або його рідних, сватає обрану особу; староста у весільному обряді' (це 'цейі 'мами чуло'в'ік / то во'ни сфа'ти нази'вайус':а / с'тарш'і сва'ти) (Політрави С. О., 1929 р.н., освіта – 4 кл.), 'гост'і 'запрошені на весілля'.

На позначення релігійного обряду, який відправляють над новонародженими або дорослими на знак прилучення їх до християнської церкви' зафіксовані лексеми хре"с'тини та похрис'ти'ї ди^eтину.

У говірці с. Садківці Жмеринського р-ну Вінницької обл. обряд проводів і поховання тіла померлого представляють такі лексико-тематичні групи: «назви загальних понять поховального обряду», до яких належить лексема *гроб'ниця*'а, *'їама* 'могила, яма для поховання померлого', *похували*, 'поховати, віддавати тіло померлого землі', *покри^евало*, *покри^евадло*, *'хустка* 'покривало, шматок тканини, яким покривають покійника, труну'. До групи назв, пов'язаних з покійником, належать *ўме^р'лець*, *ўмер чуло^в'ік*, *пок'їйниця*'а, *по^койн'ік* 'покійник, померлий чоловік'. Найвідомішою назвою ритуальної їжі є *'коливо: ку^т'а (коло), ку^т'а це 'каша з пше^ниц'ї* // (Політрави С. О., 1929 р.н., освіта – 4 кл.). До групи назв поминального обіду відносимо *парас^тас*, *об'ід* 'обрядовий обід за упокій померлого після похорону', *сороко^вини*, *сороко^вини*, *'сорок дн'їў* 'обід у сороковий день після смерті'. Назви ці пов'язані з числівником *сорок*, вказуючи на проміжок часу після смерті покійника.

Отже, у говірці с. Садківці Жмеринського р-ну, Вінницької обл. у межах лексико-семантичної групи «Назви обрядів» ми виділяємо такі лексичні підгрупи: назви обрядів весілля; назви обрядів і частування перед початком будівництва хати; назви обрядів новосілля; назви обрядів хрестин; назви обрядів похорону. Кожна зазначена група містить архаїчну, переважно загальноукраїнську лексику.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багмут І. В. Лексико-семантичне поле звуконайменувань у сучасній українській літературній мові (склад, структура, парадигматика) : автореф. дис. на здобуття наук ступеня кандидата філол. наук. Київ, 2007. 22 с.

2. Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система української мови. Харків : Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 1997. 31 с.

3. Кобець Л. К. Лексико-семантична група як складник лексико-семантичної системи. *Мова і культура*. 2012, Вип. 15, т. 4. С. 129-135.

4. Словник української мови: в 11 томах. Київ : Наукова думка, 1974. Том 5.

5. Тараненко А. А. Языковая семантика в её динамических аспектах. Киев : Наук. думка, 1989. 256 с.

*Дар'я Бановська (м. Кам'янець-Подільський)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Коваленко Н. Д.*

НАЗВИ РОСЛИН У ТЕКСТАХ ЗАХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРОК

Назви рослин або ботанічна лексика посідає одне з важливих місць у лексичній структурі діалектів, адже вона пов'язана з вирощуванням культур та збиральництвом, які є найдавнішими промислами на теренах України. Багато назв рослин відносять до архетипів, отже, окрім номінативної функції, вони виконують ще й сакральну. Найвідомішими загальноукраїнськими рослинами-архетипами є калина, верба, барвінок, пшениця та ін., їх найменування часто використовують у символічних значеннях, а рослини застосовують під час проведення ритуалів та виготовлення оберегів.

Кожен діалект зберігає вузькоареальні рослинні архетипи, що відображають традиції, побут, географічні особливості та світогляд носіїв. Обсяг таких назв надзвичайно великий і охопити його досить важко, тому ця тема залишається перспективною для досліджень. Крім того, у лінгвістичній науці досі немає одностайної думки щодо класифікації назв на позначення рослинних реалій, тому існують такі терміни: фітоніми, флоризми, флоролексеми, ботанізми, ботаноніми тощо [Черевченко 2017], що також може стати предметом окремої розвідки.

Загалом виявлення складу, семантики, географії, засобів і способів номінації, мотивації, функціональної диференціації та генези ботанічної лексики в діалектах було предметом різнопланових досліджень Й. О. Дзендзелівського,

Г. О. Козачук, Ф. Й. Бабія, П. Ю. Гриценка, М. В. Никончука, І. В. Сабадоша, Ю. А. Карпенка, О. А. Малахівської, І. В. Гороф'янюк та ін.

Назви рослин у подільських говірках досліджували: Я. В. Закревська, яка здійснила дослідження діалектного словотвору ботанічної лексики української мови в лінгвогеографічному аспекті на матеріалі південно-західного наріччя, уклавши шість словотворчих карт [Закревська 1997]; І. В. Гороф'янюк, яка на підставі типології ареальних характеристик ботанічної лексики виділила три діалектні макрозони центральноподільського діалектного ареалу: північну, південно-західну та південно-східну [Гороф'янюк 2010]; локальні дослідження ботанічної лексики певної говірки проводили В. Курдибаха, С. С. Марчук та ін. На сьогодні опубліковано атласи ботанічної лексики говорів, укладачами яких є С. Омельковець, А. О. Скорофатова, І. В. Гороф'янюк та ін.

Зазначимо, що фактичного матеріалу для дослідження цієї теми є надзвичайно багато, тому вона залишається актуальною і досі.

Метою ж нашої розвідки буде дослідження назв рослин у текстах, що відображають західноподільські говірки, їх класифікація та виявлення архетипів.

Фактичною базою дослідження є збірник діалектних текстів «Західноподільські та суміжні говірки» [Коваленко 2020].

За тематичним принципом переважна більшість назв рослин, добре відомих у народі, досить чітко розподіляється за чотирма основними мікротематичними групами, із яких три означають вищі рослини (назви дерев і кущів, або дендрономени, назви диких і культурних трав'янистих рослин) і одна – нижчі, серед яких найбільш відомі у народі найменування грибів, або мікологічна лексика (мікономени) [Сабадош 2014: 82]. Ця класифікація не є універсальною й не враховує всі особливості ботанічної лексики, але вона є найбільш загальною, а тому підійде для класифікацій

рослинницької лексики в невеликих розвідках, ми використаємо саме її.

У досліджуваних текстах із різною інтенсивністю реалізовано всі тематичні групи ботанічної лексики. Було виявлено назви рослин на позначення дерев і кущів, квітів, грибів, водоростей, ягід та плодів, а також назви трав'янистих, лікарських і сільськогосподарських рослин. Для найменування рослин характерні загальнонаціональні риси, а також подільські регіональні лексичні, граматичні та фонетичні особливості.

Групу кущі та дерева репрезентують такі лексеми: кизил – *ки'з'іл*; ожина – *ву'жина*; бузок – *бу'зенка*; шипшина – *свер'биус*, *свер'биуз*, *свер'бивус*, *свер'беус*, *свер'бив'із*, *свер'бивуз*, *свербо'ф'іст*, *шип'чина*, *шип'шина*, *ш'ін'шина*, *ши'поўник*, *ши'поўн'ік*, *ш'і'поўн'ік*; сосна – *х'войа*; ялинка – *йа'лина*, *йа'лінка*, *'йолка*, *йел'*, *х'войа*, *'сосна*; глід – *глед*, *бо'йаришин'ік*; акація – *о'кац'ійа*, *ва'кац'ійа*; ліщина – *'л'іска*; вовчі ягоди – *'воўч'і'йагоди*, *'воўче'лико*; дуб – *дуб*; груша – *г'рушка*; верба – *'верба*; горіх – *го'р'іх*, *о'р'іх* та ін.

Назви диких трав'янистих рослин: ромашка – *рум'йанок*; подорожник – *'бабка*; жовтець багатоквітковий – *'курача сл'іпо'та*; бобівник – *трох'лисник*; татарське зілля – *та'тарс'ке'з'іл'а*; конопля – *ко'нопл'і*; собача бузина – *баз'ник*; мирт – *м'ірт*; мак – *мак*; суниця – *су'ниц'а* тощо.

Культурні трав'янисті рослини: соняшник – *соло'нешник*, *'сон'ашник*; овес – *го'вес*; огірок – *гой'ірок*, *оги'рочок*; буряк – *бо'рак*; картопля як рослина – *кар'топл'а*, плоди – *бара'бол'а*; кукурудза – *ку'руза*, *куку'рудза*; помідор – *пом'і'дор*; квасоля – *фа'сул'а*; капуста – *ка'пуста*; жито – *'жито*; лобода – *лобо'да*; кропива – *кро'пива*; пшениця – *пше'ниц'а*; цибуля – *ци'бул'ка*; гарбуз – *гар'буз*; часник – *чис'ник*; лілія – *'л'іл'ійа*; гречка – *г'ричка* тощо.

Мікономени найменш репрезентовані в текстах здебільшого загальною назвою *гри'би* та частотним є використання назви білих грибів – *'б'іл'і*.

За нашими спостереженнями, найбільш репрезентована в текстах група ботанічної лексики кущі та дерева, адже до неї

входять як культурні, так і дикі рослини, що охоплюють великий прошарок лексики.

Наступною за частотністю використання є група культурних трав'янистих рослин, що здебільшого відображена в текстах про обробіток землі, вирощування культур та приготування їжі. У досліджуваній групі лексики яскраво виражені такі фонетичні особливості подільського говору: відсутність подовження: *та/тарс'ке* /з'іл'а; наявність протетичного [г]: *го/вес, гой/рок*; твердий [р]: *'курача сл'іно/та, бо/рак*; приставний [в]: *ву/жина, ва/кац'іа* та нерозрізнення ненаголошених голосних [е], [и], [о], [а]: *чис/ник, з'ричкам* та ін.

Щодо діалектних особливостей досліджуваної групи лексики, то варто відзначити факт, що найбільш значимі для народу – архетипні назви рослин – майже не зазнають територіальної фонетичної, граматичної чи лексичної трансформації. Тобто номени *верба, дуб, пшениця, лілія* та подібні зазвичай відповідають літературним нормам. Це характерно для центральних говорів та є відображенням культурної єдності українського народу на великій території. Крім того, про сакральність цих назв свідчить частотність використання та задіяння їх під час оповіді легенд, розповідей про назви населених пунктів, традиції та обряди.

Отже, досліджувана група лексики є досить поширеною, її ядро становлять загальноживані архетипні назви, притаманні всім українським діалектам, а найбільше представлено у ній номени на позначення рослин, пов'язаних із сільським господарством та ті, які використовують як їжу. Наведена нами класифікація не є вичерпною, а лише узагальнює відомості про назви рослин у західноподільських говірках. Подальше вивчення найменувань рослин в інших подільських говірках українських мови дасть змогу конкретизувати дані та виявити сучасні діалектотворчі процеси.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гороф'янюк І. В. Структурна організація та ареалогія флорономенів центральноподільських говірок : автореф. дис.

на здобуття наук ступеня кандидата філол. наук. Київ, 2010. 26 с.

2. Закревська Я. В. Ізоглоси словотвірних явищ на тлі ізоглос інших структурних рівнів. Український діалектологічний збірник. Київ : Довіра, 1997. С. 101-112.

3. Коваленко Н. Д. Західноподільські та суміжні говірки. Тексти : у 2-х т. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2020. Т. 1. 536 с.

4. Сабадош І. В. Засади дослідження історії української ботанічної лексики ХІХ – поч. ХХ ст. Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. праць / Відп. ред. І. В. Сабадош. Ужгород, 2014. Вип. 19. С. 82-87.

5. Черевченко О. Принципи класифікації ботанічних назв в українській мові. Умань, 2017. URL: https://prlingv.at.ua/publ/statti_2017/cherevchenko_oleksandr_principi_klasifikaciji_botanichnikh_nazv_v_ukrajinskij_movi/4-1-0-92 (дата звернення: 06.12.2020).

Марина Бевз (м. Вінниця)

Наук. кер. – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

ОСОБЛИВОСТІ ЗИМОВОГО ЦИКЛУ НАРОДНОЇ ОБРЯДОВОСТІ: ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ГОВІРКИ СЕЛА ШЕВЧЕНКА ЛІТИНСЬКОГО Р-НУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛ.)

Народний календар – це цикл свят та обрядовостей, вироблені на основі багатотисячолітнього спостереження жителів тієї чи іншої місцевості. Загальновідомо, що народний календар не збігається з усталеним григоріанським календарем, адже залежить від ряду чинників: хліборобської діяльності, погоди, навколишнього середовища, релігійних свят.

Мета нашої розвідки – визначення структури зимового циклу народного календаря в подільській говірці села Шевченка Літинського району Вінницької області.

Емпірична база дослідження – записи говіркового мовлення з села Шевченка Літинського району Вінницької області, зібрані за програмою «Програма-питальник» В. В. Конобродської [Конобродська 2003].

Зимовий комплекс свят розпочинається святом Андрія, яке традиційно відзначається 13 грудня на честь святого Андрія Первозванного. У досліджуваній говірці відомі декілька фонетичних варіантів назви свята – *Ганд'рейя*, *Анд'рейя*, що висвітлюють одну з найтиповіших рис подільського говору – протетичний /г/ та повне заступлення фонем /е/ та місці /і/.

Ворожіння були дуже рідкісним та забороненим явищем, проте свято Андрія було винятковим. Дівчатам дозволялося ворожити з метою дізнатися про свою долю. Це відбувалося за допомогою *балабух* ‘хлібобулочного виробу, воду для яких дівчата повинні були принести від криниці в роті’: *наби/райеш ідеш до ки/рниц'і ў /зубу во/ди / би^е/реш му/ки / трошки і с /цейу ву/дойу шо шо ў /теби^е ў /зуб'і йе / ко/лотии за-а-а /робиш та/ку па/мпушку // (Рибак Г. І., 1947 р. н., освіта – 8 кл.).*

Після того, як тісто спеклося, всі дівчата в ряд розкладали й помічали свої балабухи та кликали до хати собаку. Чию балабуху собака з'їсть першою, та дівчина перша вийде заміж: *то /кажна сво/йу кла/де пам/пуши^ечку і /знайут / де тво/йа пам/пушка / і за/вод'іт со/баку до /хати / і йа/ку пам/пушку со/бака /в'із'ме чи/йу /першу... / то /та/вийде /перша /замуш / о і так ше йак /йе шо /воз'ме / е-е тво/йу па/мпушку до/пуст'ім ўз'аў / і /з'іў а мо/йу па/мпушку /тожи^е ўз'аў там /другу чи /першу там / і ни^е /з'іў а зако/паў ў /земл'у то /значит' тв'їй чо/ло/в'їк по/мре / ти /буде^иш /перша ўдо/виц'а / і так во/но це /правда / це во/но так с-с це/го // (Рибак Г. І., 1947 р. н., освіта – 8 кл.).*

Ще одним ритуалом на свято було рахування кілків в огорожі з метою дізнатися про статус майбутнього чоловіка. Дівчина робила це, промовляючи особливі слова: *хо/дили ше раху/вали / пин'к е-е-е к'їл/ки ў ого/рож'і / ўд'ї/вец' моло/дец' / роз/в'ідник / ўд'ї/вец' моло/дец' роз/в'ідник / на йа/ку на /чому*

за/к'інчиц'а це та/ка /дол'а бу/де // (Яцюк Л. М., 1943 р. н., освіта – 10 кл.).

Традицією було випікання обрядового хліба – калити, з якою проводились розваги молоді. Калиту якнайвище підвішували до стелі, а потім по черзі стрибали, намагаючись вкусити її та промовлячи спеціальні слова : /йїхали і ку/сали калити /... хтос' о/дин сто/йаў / ста/раўс'а /того хто ку/сайе /вимазати /.../тому /треба було маз'нути а /тому /треба було кус'нути / та/ка /нав'ит' була при/моўка / /йїду калити ку/сати а /йа /буду / ...по ли/ц'у маза ма/зати а /йа кус'ну а /йа маз'ну...// (Яцюк Л. М., 1943 р. н., освіта – 10 кл.).

Відомі елементи нічних парубоцьких бешкетувань, які полягали у викраденні хвіртки або воріт вночі напередодні свята Андрія або прогулянок по селі перевдягнутими у свійських тварин : ти^ери^ед'а/галис'а ўби/ралис'а ка/зали хо/дили /поп'ит /в'ікна і так /само / /ййак той ка/заў на /сон'ашниках /йїздили це на /кон'ах / ўби/рал та/ко /сон'ешни^еки зро/били йа/к'іс' /голови /к'ін'с'к'і та/ко / ко/жухи ўби/рали ви/вертали на/вивор'ит / л'а/кали д'і/ўчат // (Рибак Г. І., 1947 р. н., освіта – 8 кл.).

Ще одна традиція, пов'язана з ворожінням на майбутню долю, зафіксована на свято Варвари, що традиційно відзначається 17 грудня. Згідно з традицією, цього дня дівчина повинна була зварити кашу та вийти з нею до воріт, промовляючи усталені слова. З якої сторони почується гавкання собаки, з тієї сторони буде її суджений : це на Вар/вари / ва/рат /кашу і / ви/ходиш /д'іўчина би^ере /кашу там ў та/р'ілучку чи /шо ви/ходить на во/рота / і гу/кайе /сужений ни^е /гужений їди до /мени /кашу /йїсти / то де со/бака ў йа/к'їй сторо/н'і за/гаўкайе / /слухати /треба / то ў /ту /сторону /каут' шо /вийдиш /замуш // (Рибак Г. І., 1947 р. н., освіта – 8 кл.).

Різдвяний цикл свят – цикл, пов'язаний із народженням Ісуса Христа, що традиційно триває від 6 до 19 січня включно. Розпочиналося все з підготовки до Святої вечері, яку на дослідженій території ще називають /В'іл'йа, В'іл'йа, Св'а/тиї /веч'ір, Св'ат/веч'ір. Ця вечеря символізує останню

вечерю Ісуса Христа зі своїми учнями, тому назви *Св'а'тій /веч'ір, Св'ат'веч'ір* мотивовані біблійною історією. Етимологію слова «Вілія» встановити не вдалося.

Приготування до Святвечора розпочиналося із випікання обрядового хліба – *кни'ша: це на Р'іздво кни'ш'і / ни^e'чут' / /робл'ат / /чарку'ю виро'бл'айут на си^e'редин'і / /чарку ма'чайут /воду там чи ста'кана і на си'редин'і /робит' та'ку / /кругле та'ке це'го це книш // (Рибак Г. І., 1947 р. н., освіта – 8 кл.).*

Традиційним вважалося приготування дванадцяти пісних страв. Особливе значення мала кутя, яку переважно готували з пшениці з додаванням маку та сухофруктів: *о'так по'мили /гарно ши'ниці'у йа ше ї'зара так гу'туйу / йа йі'йі ни тоу'чу / ва'ру во'на к'і'пит / йа доли'вайу м'і'шайу / і во'на ба'гато /луча // (Нанизнюк О. Ф., 1936 р. н., освіта – 4 кл.).*

У місцевій традиції зафіксований звичай, згідно з яким на покуття стелили сіно, щоб поставити туди кутю. Під час того, як жінка переносить кутю з кухні до покуття, чоловік повинен іти за нею та квокати для того, щоб сідали квочки: *там /баба ни^e'се а чолу'в'ік їде /квокче за /нейу / шоп квоч'ки с'а'дали // (Рибак Г. І., 1947 р. н., освіта – 8 кл.).*

Щодо соломи, то обов'язково застеляли нею підлогу на Різдвяні свята. Мета пояснюється двома чинниками. У першу чергу, це зв'язано із народженням Ісуса Христа, адже в його яслах була солома, а також вважалося, що не можна ступати босою ногою на підлогу на таке важливе свято : *ва'жалос'а шо та'к'і уро'чист'і св'а'та /босойу но'гойу ни^e хо'дити /можі це /зв'язано шос' з Ісусом Хри'стом з на'роджи'н'ам Ісуса Хри'ста / йа так /думайу шо / у /йаслах була / со'лома / то со'лому /ўносили ў'хату // (Яцюк Л. М., 1943 р. н., освіта – 10 кл.).*

Щодо куті було зафіксовано традицію підкидання її до стелі: *ки'дали /йакос' на /ст'іл' / /знайу от йак при'казували шо / ни^e зга'дайу /зара йак / це ха'з'айін /зара би^e'ре / /лошку ку'т'і наби'райе і / ки'дає на /ст'іл'... / /каже /опи'ім ха'з'айін шоп це /першиї рас ку'т'у по'пробувати і /з'істи то / /треба ки'дати на /ст'іл' // (Рибак Г. І., 1947 р. н., освіта – 8 кл.).*

Після закінчення вечері на столі обов'язково залишали всі страви, ставили чистий посуд для померлих душ, адже вважалося, що вона мають прийти вночі на вечерю: *ставили окремо тар'ілочку / ставили тод'і називалис'а ше чарку / ставили лошку і клали по трошки шо там було / ўс'і ц'і страви клали на ц'у тар'ілочку ... і і ўсе //* (Яцюк Л. М., 1943 р. н., освіта – 10 кл.).

Ранок свята Р'іздва, що походить від слов'янського слова «рід», традиційно розпочинався із відвідин батьків, до яких обов'язково ходили із хлібом: *першого дн'а ішли до бат'к'іў це було обоўйа'зково / ішли до бат'к'іў / с хл'ібом ўс'і'йейу с'ім'йейу//* (Яцюк Л. М., 1943 р. н., освіта – 10 кл.). Невід'ємною традицією різдвяних свят було колядування. Спершу ходили діти, яким дарували солодощі, фрукти, а найближчим родичам – гроші, а ввечері ходили і старші люди переважно до сусідів та кумів: *д'іти хо'дили і ста'р'і хо'дили / і мулу'д'і і ста'р'і і д'іти ўни'ел'рет д'іти їдут / а по'том і ста'р'і хо'дили кал'аду'вали куми там ўже 'родич'і //* (Рибак Г. І., 1947 р. н., освіта – 8 кл.).

Наступним етапом різдвяних свят був вечір 13 січня, який називали *Св'атий 'вечир, С'ва'тий 'веч'ір, Ма'ланки, Ва'сил'а*. Існує 2 фонетичні варіанти назви «Святий вечір», які відрізняються повним заступленням фонем */и/* на місці */і/*, а відповідно і лабіалізацією попереднього приголосного. Назва використовується на зразок вечора напередодні Різдва, адже також традиційно готувалася кутя, яка була ідентичною з попередньою. Зазвичай ввечері цього дня діти ходили щедрувати. Найпопулярніші слова, які при цьому використовували були такі: *ой 'щадрий 'вечир 'св'атий 'вечир / кол'а'дуйу бо 'йа коўба'су 'чуйу / 'дайти коўба'су а то 'хату вам ростра'су //* (Рибак Є. П., 1926 р. н., освіта – 3 кл.). Зафіксовано одне ворожіння, яке полягало в тому, що дівчата ходили до хат та підслуховували біля вікон. Якщо господарі промовлять слово «йди», це означало, що найближчим часом дівчина вийде заміж: *ішли н'ім 'двер'і і 'слухали шо про 'шчо розмо'ўл'айут / н'ім 'в'ікна про 'шчо розмо'ўл'айут / го'сподар'і йа'кшо там 'було 'слово їди / то ра'д'іли це*

озна¹чало шо ¹д'іўчина ¹ви¹де ¹зам'іш // (Яцюк Л. М., 1943 р. н., освіта – 10 кл.).

Ще одним звичаєм було водіння кози, яку імітувала молодь: во¹дили ко¹зу / ...то пери^ед'а¹галис'а ¹брали ко¹жухи на¹вивор'іт / чулув'і¹ки ўд'а¹галис'а / і рачку¹вали ї¹мекали / ну так йак ко¹зу ви^едеш ... // (Рибак Г. І., 1947 р. н., освіта – 8 кл.).

Ранок наступного дня, що називався ¹Новий р'ік, Васи¹л'а, розпочинався із посівання – звичаю, метою якого було побажання здоров'я, урожаю та добробуту людям. За традицією, це робили діти, зокрема хлопці, та юнаки. Найвідомішим текстом посівання був такий : ¹с'іу пос'і¹вайу з ¹Новим ¹роком поздоро¹ўл'айу на ¹шчаст'а на здо¹роўл'а ро¹ди ¹Боже ¹жито пше¹ниц'у ўс'і¹л'аку паш¹ниц'у // (Нанизнюк О. Ф., 1936 р. н., освіта – 4 кл.).

Ще одним фактом молодіжного бешкетування була традиція вкрасти в господаря будинку щось під час щедрування або посівання, але потім обов'язково це повернути через декілька днів : і ўже ¹Новий р'ік кра¹дут ў ¹когос' шос' / ... шчадру¹вали шчадру¹вали при¹їшли поси¹пати / ... там шос' напоси¹пати при¹їшли до ўкрали ў ¹мени^е кам'і¹зел'ку гет' ни^е ¹бачила коли / ...йак ¹тут ¹рано ўже при¹ход'ат ў ¹ш'іст ча¹соў / при¹нос'ат ц'у кам'і¹зел'ку ми^ен'і / ўбрана при¹шита йа¹к'іс' кв'і¹тки йа¹к'іс' цу¹керки // (Рибак Г. І., 1947 р. н., освіта – 8 кл.).

Водохреще – релігійне свято, пов'язане з хрещенням Ісуса Христа. На дослідженій місцевості зафіксований інший фонетичний варіант – Во¹дохрешча, який полягає у повному заступленні фонему /а/ на місце /є/.

Розпочиналося святкування напередодні, ввечері 18 січня, що у місцевій говірці називається ¹Друга ¹В'іл'іа, ¹Св'а¹тій ¹веч'ір, ¹Йор¹дан'. Перші дві назви мотивуються прикладом на зразок різдвяного вечора, назва «Йордан» походить від назви річки, де був охрещений Ісус Христос.

Традиційним було приготування куті та пісних страв, незважаючи на відсутність посту, а також звичай, що полягав у спалюванні дідуха.

Наступного дня відбувався чин освячення води. У дослідженому населеному пункті наявна водойма, а саме став, де відбувалося це дійство: *пам'ятайу шо на тому ста'ўку буў чир'воний хрест / вирубаний / іс ба'гато л'удей і стр'іл'али / чос' чос' це в'ідга'н'али зиму / ва'жайец'а ўсе таки / а йак чир'воний хрест це ви'рубували іс л'оду йо'го і поли'вали / соком бур'ака / і шоп в'ін ста'ваў чир'воний / али в'ін сто'йаў* // (Яцюк Л. М., 1943 р. н., освіта – 10 кл.). Пояснення, чому хрест повинен був бути червоний, жоден інформатор не надав. Звичай занурювання в освячену воду відсутній.

Отже, цикл зимової обрядовості тривав від свята Андрія до Водохреща, що відповідає одному календарному місяцю. Саме зимовий період був найсприятливішим для розваг, дозвілля, адже не виконувалися земельні роботи. Щодо особливостей номінації свят, вдалося зафіксувати як загальновідомі назви – Святий вечір, Новий рік, Водохреще, так і регіональні - *В'іл'іа*, походження якої встановити не вдалось, *Йо'рдан'*, пов'язану із географічним об'єктом, *Га'ндрейа*, пов'язану із характерною подільською рисою – протезою. Загалом зимова календарна обрядовість характеризується варіативністю 18 номінацій, із них є 9 загальновідомими, 4 характеризуються фонетичною варіативністю (протеза, повне заступлення фонем та місці інших), 1 – морфологічною, 3 – лексичною варіативністю, 1 – акцентуаційною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конобродська В. В. Курсова і дипломна роботи з етнолінгвістики. Житомир, 2003. 236 с.

*Олександр Бондаренко (м. Умань)
Наук. керівник – канд. філол. н., доц. Денисюк В. В.*

ІХТІОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА У ЩОДЕННИКОВОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVIII ст.

Проблеми формування лексичної системи української мови завжди на часі. Це стосується як синхронії, так і діахронії. Адже попри те, що всі групи лексики знайшли свого дослідника, україністика не може повною мірою похизуватися їх рівномірним ґрунтовним дослідженням. Причини цього, вочевидь, необхідно вбачати в залученні джерельної бази, що не завжди дозволяє робити об'єктивні висновки, на які, проте, натрапляємо в наукових студіях.

Свою нішу в лексичній системі посідає іхтіологічна лексика, по-простому – назви риб, що входить до ширшого діапазону – лексики рибальства. В україністиці їй присвячено досить велику кількість праць, у яких з'ясовано переважно етимологічні (В. Т. Коломієць, Р. В. Міняйло та ін.) та діалектні (І. Г. Ліпкевич, Р. В. Міняйло, Т. М. Тищенко та ін.) характеристики цих номенів. Незважаючи на досить докладну розробленість проблеми іхтіологічної лексики в українській мові, Р. В. Міняйло переконаний, що «вагомий доробок учених на ниві мовного світу рибальства потребує належного осмислення та впорядкування, адже вербальна інтерпретація залежить не лише від об'єктивної характеристики, а й від уявлень про об'єкти та явища, пов'язані з досвідом минулих поколінь» [Міняйло 2019: 274].

Цей факт стає очевидним тоді, коли торкаєшся проблем функціонування іхтіологічної лексики в часі. З'ясовується, що джерельною базою слугує традиційний ілюстративний матеріал, узятий із вторинних джерел – словників або академічного видання «Історія української мови. Лексика і фразеологія». З цього, отже, можемо висновувати, що багато писемних пам'яток різних періодів розвитку української мови залишилися за бортом студіювання іхтіологічної лексики, що

пояснює білі плями в неповному реєстрі власне номенів, їхніх дериватів, змін у семантичній структурі та ін.

Джерелом нашої розвідки слугують записи генерального хорунжого Миколи Ханенка, що презентують українську мовну картину першої половини XVIII ст. крізь призму світогляду представника тогочасної української інтелектуальної еліти. Зрозуміло, що М. Ханенко записував події, які стосувалися його суспільно-економічної життєдіяльності, а тому лексика інших груп у «Щоденнику» представлена спорадично або ж узагалі відсутня. Зазначимо, що досліджувані записи фіксують іхтіологічну лексику. До того ж спостерігаємо своєрідну закономірність: вона присутня в описах подій, що відбуваються на українських теренах, тоді як в описах подій, що відбуваються на півночі Російської імперії, зокрема Санкт-Петербурзі та навколишніх землях, де часто бував М. Ханенко, у краї, багатому на водні об'єкти, генеральний хорунжий майже не згадує про рибу ні як представників фауни, ні як виду страв.

Контексти «Щоденника» засвідчують активне послуговування номеном з узагальненою семантикою *риба* «водяна хребетна тварина з непостійною температурою тіла, яка дихає жабрами і має плавці та шкіру, звичайно вкриту лускою» (СУМ VIII: с. 526). На нашу думку, у випадках, коли йдеться про тварину, спостерігаємо текстово-вербальну субституцію, оскільки М. Ханенко бачив, а відтак знав, який вид риби він придбав чи йому принесли, але для його позначення скористався не спеціальною назвою, а лексемою *риба*. Зазвичай у контекстах реалізована «тваринна» семантика, напр.: *На рибу, рижки и проч. 5 копѣекъ* (13; тут і далі подаємо номер сторінки за виданням: Дневникъ генеральнаго хоружаго Николая Ханенка. 1727–1753 г. Київ : Типографія Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, 1884. 584 с.); *Зъ Майстрату обослано рибою и хлѣбомъ* (14); *Полковникъ позавчера обослалъ рыбою* (30); *На рибу и проч. пошло 16 к.* (38); *Заплачено за медъ и рибу, зъ Погари привезенные, 18 к.* (41); *Пріехалъ рано до Іжори, и тутъ за рибу дано 5 к.* (47); *За рибу 8 к., за миски поливаные въ доплатку прежде данного*

задатку еще дано 10 к. (116); Привезено **рибы** зъ Новгородка купленной, а зъ Клевенъ отъ Федора Мануйловича въ даръ присланной, небольшое число (184); Посланъ приказъ до войта лѣсконозкого о взиманіи половины **рибы** зъ 7 озеръ лѣсконозкихъ чрезъ смотрителя стану роговского Алексія Даниловского, жителя каменского (473); Привезена **риба** зъ Лѣсконогъ и у мене обѣдали нѣсколко канцеляристь (511) та ін., яку зрідка конкретизує атрибутивний кваліфікатор *свіжа*, напр.: *Обослалъ насъ судія енералный г. Лисенко свѣжою рибою* (209).

Частина контекстів, де генеральний хорунжий перераховує напої та продукти, засвідчує зміни в семантичній структурі лексеми *риба*, оскільки тут спостерігаємо розщеплення загальної семантики «водяна хребетна тварина» на два пучки значень – «водяна хребетна тварина» і «продукт, із якого шляхом варіння, смаження, холодіння та ін. приготують страву», напр.: *Гостей принималъ у себе ради именинъ, на которое припятіе розышлоь за вино, за **рибу** и прочое, до столу купованное, 8 р.* (85); *За **рибу** 6 к., на зеля, перецъ и оливу 6 к.* (113); *Обослалъ насъ Троицы-Сергіева монастыря келаръ отецъ Феофанъ Чарнуцкій, чрезъ племѣнника своего, канцеляристу войскового, Прокопа Чарнуцкого хлѣбомъ, медомъ, пивомъ, мясомъ и **рибою*** (415) та ін.

Зрідка контекстуальне оточення дозволяє припустити, що номен *риба* функціює зі значенням «страва, приготовлена з риби», напр.: *Былъ у мене рано Слоуцкій зъ хлѣбомъ, **рибою** и питьемъ и у мене-жъ обѣдалъ* (166), хоч, звісно, рибу могли приготувати вже й після приходу.

Звертає на себе увагу й використання номенів на позначення конкретних видів риб: вони функціують або самостійно, або в сполученні з лексемою *риба*, що створює надлишковість, оскільки маємо дублювання інформації, коли семантична структура найменування конкретної риби включає в себе й загальне значення цього роду. Проте для української мови задекларованого періоду це було звичним і нормативним, особливо для текстів ділового стилю, де

традиційно для передачі датування послуговувалися конструкцією з гіперо-гіпонімічними відношеннями, наприклад *мѣсяця декабры* та ін. Часто автор послуговується квантитативними (зумовлено веденням обліку фінансів) та зрідка – квалітативними конкретизаторами, що вказують на спосіб приготування (*вялая*) чи стан (*свѣжій, живая*) риби. Такі контексти дають інформацію про розвинений рибний промисел на північних українських землях, зокрема на Східному Поліссі, а також засвідчують, які види риб водилися у водоймах у першій половині XVIII ст., напр.: *Тогожъ числа за два соми дано 60 копѣекъ* (11); ... *подрядившихся человекъ зъ Лищичъ – одинъ Василь, прозываемый Рощина, другій Федоръ Пишедченокъ, которимъ дано житной муки полусмакъ, безмѣнъ сала, безмѣнъ соли, крупъ ячныхъ два безмѣна, риби вялой чотири лящи, и что они видеруть, должны о томъ давать знать, жебы тое сискивать за погоды* (23); *За стѣмъ щукъ рибы 55 к.* (30); *По обѣдѣ вѣхаль зъ Перегону и прибыль на ночь въ Витемле, где подданные пана сотника полкового дарили насъ рыбою и вюнами* (34); *Маляру, который отдѣлалъ шафу совстѣмъ уже, дано доплатки 80 к., Евтушку кравцю на шовкъ 4 к., за щуки и окунь рибу 22 к.* (40); *Пріездилъ ко мнѣ Петко зъ женою въ Перегонъ, и принесъ сома свѣжого* (112); *Енералу отнесль рибы щукъ 20* (113); *Въ Новгородку за рибу карась 3 к.* (114); *Писано до Стефана и отправлена на подводѣ въ Перегонъ ... рибы язиновъ 3, лящовъ 2, судаць 1* (116); *Прислано отъ одного чоловіка 2 лящи, отъ Василя Котляревича 10 лящовъ, одъ хоружого Данченка, щукъ 9* (121); *Обослалъ насъ судія енералный г. Лисенко свѣжюю рыбою, а п. Иванъ Гамалія трома карасями, у которого вечеромъ и были мы зъ женою* (209); *Сего-жъ числа помянутые свѣжіе и сухіе яблоки и дуль, соль и вялая риба, сомъ, коропъ и лящъ* (234); *Привезены зъ Лѣсконогъ 26 лящовъ, бѣлизнь 4 и одинъ сомъ* (488); *Да въ Лѣсконоги писалъ до Лавріна о присилки живыхъ лящовъ* (488) та ін.

Аналізовані номени презентують тогочасну українську мову, підтвердженням чого є явища фонетичного рівня, пор.: укр. *лящовъ* – рос. *лещей*, укр. *коропъ* – рос. *карпъ*.

М. Ханенко фіксує й досить рідкісні назви. Зокрема, йдеться про лексему *бѣлизна*, яку Є. Тимченко тлумачить як «назва дрібної риби різного гатунку» та ремаркує *збірне*, наводячи єдиний приклад зі «Щоденника» (Тимч., ІСУЯ 1: с. 170). За даними «Історичного словника білоруської мови», номен *белизна* з таким значенням відомий їй з кінця XVII ст. (ГСБМ I: с. 266). Лексему *білизна* успадкувала нова українська мова «рыба, *Aspius garax*. (*Agas*)» (Грінч. I: с. 64), продовжує вона функціювати як омонім у сучасній українській мові: *білизна*² «(*Aspius aspius*). Хижа прісноводна промислова риба» (СУМ I: с. 181). Білоруські тлумачні словники з таким значенням лексеми *белизна* не кодифікують. Цю особливість підкреслює В. В. Усачова, яка деривати кореня **běl-* із суфіксом *-izna* фіксує тільки в українській («назва дрібних риб різних видів», «жерех») та польській («дріб'язок корошових риб», «уклейка») мовах [Усачова 2003: 57].

Засвідчує М. Ханенко суфіксальний дериват кореня *яз-* – *язинь*, відсутній у реєстрах історичних словників східнослов'янських мов (*язь I* «прісноводна риба сімейства корошових» (ГСБМ 37: с. 307)). «Словарь української мови» за редакцією Б. Грінченка підтверджує функціонування суфіксальних і флективних похідних кореня *яз-* у новій українській мові: **Язюк**, -ка, м. = **язь 2**, *Leuciscus idus* (Грінч. IV: с. 537); **Язя**, язі, ж. 1) = **язюк** = **язь 2**. *Leuciscus idus* (Грінч. IV: с. 537); **Язь**, язя, м. 2) Риба: *Leuciscus idus* (Грінч. IV: с. 537), проте в сучасній українській мові зберігається тільки фонетично адаптований номен *в'язь 2* «прісноводна риба родини корошових» (СУМ I: с. 798).

Отже, щоденникові записи генерального хорунжого Миколи Ханенка є надійним джерелом вивчення особливостей формування лексичного складу української мови, що дозволяє простежити та удокладнити лінгвальні параметри розвитку таких малопоширених у текстах груп лексики, як іхтіологічна.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коломиец В. Т. Происхождение общеславянских названий рыб. Киев : Наук. думка, 1983. 159 с.
2. Ліпкевич І. Г. Рибальська лексика в українських говірках Нижньої Наддніпрянщини : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01. Запоріжжя, 1993. 246 с.
3. Міняйло Р. Індоевропейські праоснови в українській рибальській лексиці. *Філологічний часопис* / Зелінська О. Ю. (гол. ред.). Умань : ВПЦ «Візаві», 2019. Вип. 1 (13). С. 81–88.
4. Міняйло Р. В. Особливості суфіксального творення назв риб в українських говірках. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг : Вид-во КДПУ, 2011. Вип. 6. С. 349–357.
5. Міняйло Р. В. Рибальська лексика в студіях українських науковців. *Термінологічний вісник*. 2019. Вип. 5. С. 274–283.
6. Тищенко Т. Номінація риб у говірках Східного Поділля. *Мовознавчий вісник* : зб. наук. праць / відп. ред. Г. І. Мартинова. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2010. Вип. 10. С. 94–101.
7. Усачова В. В. Славянская ихтиологическая терминология. Принципы и способы номинации. Обратный словарь. Москва : Индрик, 2003. 352 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ПРАЦЬ

Грінч. – Словарь української мови / за ред. Б. Грінченка. Київ : Наук. думка, 1996–1997. Т. 1–4.

ГСБМ – Гістарычны слоўнік беларускай мовы. Вып. 1–37 / пад рэд. А. М. Булыкі, А. І. Жураўскага. Мінск : Навука і тэхніка, Беларуская навука, 1982–2017.

СУМ – Словник української мови : в 11 томах. Т. 8: Природа – Ряхтливий / ред. В. О. Винник, В. В. Жайворонок, Л. О. Родніна, Т. К. Черторизька. Київ : Наук. думка, 1977. 927 с.

Тимч., ІСУЯ – Історичний словник українського язика / за ред. Є. Тимченка. Харків ; Київ, 1930–1932. Т. 1, вип. 1–2. 947 с.

Олександр Ватага (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Павлушенко О. А.

НЕОФІЦІЙНІ АНТРОПОНІМИ СЕЛА НОВА ОБОДІВКА ГАЙСИНСЬКОГО Р-НУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛ.

Здавна в українській лінгвокультурі побутують неофіційні назви людей, які не тільки заступають задокументовані прізвища та імена осіб у побутовому спілкуванні, а й влучно характеризують їхніх носіїв. Традиція давати людям прізвиська збереглася досі ще з козацької доби. Функціонують неофіційні антропоніми в соціальних та територіальних мікросередовищах (в окремому населеному пункті, на вулиці, в школі, трудовому колективі тощо).

Цей пласт онімної лексики надзвичайно цікавий для дослідників у галузі лінгвістики, етнології, етнопсихології, позаяк прізвиська – засоби мовні, а мова втілює картину світу, у якій знаходять відображення менталітет, психологія, світоглядні традиції, морально-етичні орієнтири народу, демонструють його кмітливість, спостережливість, невичерпну словотворчість.

Якщо інвентаризація, аналіз й лексикографічний опис офіційних антропонімів українців у вітчизняному мовознавстві вже завершується, то прізвиська залишаються недостатньо вивченими. Уперше наукове зацікавлення прізвишками українців виявив І. Франко й досліджував ці антропоніми на значному фактичному матеріалі Галичини, описавши етимологію, конотацію, сімейно-родовий характер неофіційних найменувань цього регіону [Франко 1982]. Слідом за Іваном Яковичем за дослідження неофіційних антропонімів взявся Н.Ф. Сумцов [Сумцов 1885: 214–228]. А згодом українські сільські прізвиська стали об'єктом наукової розвідки В. Охримовича [Охримович 1895: 302–307].

У період радянської окупації України дослідження національного антропонімікону, як і загалом української автентичної лексики, припинилося й відновилося вже наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. Ономастика збагатилася дослідженнями прізвиस्क Закарпаття (П. Чучка), Бойківщини

(Д. Бучко й Г. Бучко), північно-західних регіонів України (В. Чабаненко), Західного Полісся (Г. Аркушин), Середнього Полісся (І. Козубенко), Галичини (Р. Осташ), Гуцульщини (М. Лесюк), Донеччини (О. Антонюк), Луганщини (Н. Федотова), Наддністрянщини (М. Наливайко).

Не залишилися поза увагою мовознавців і неофіційні антропоніми Вінниччини. Комплексному аналізу прізвиськ цього регіону України присвятила свою дисертаційну працю «Становлення неофіційного антропонімікону Вінниччини» В. А. Павлюк [Павлюк 2016]. Джерельною базою роботи послуговували матеріали антропонімного фактажу, зібраного упродовж 2011 – 2015 років у понад 100 населених пунктах 27 районів Вінницької області, а також міста Вінниці. Дослідниця охарактеризувала мотивацію неофіційних антропонімів за різними вихідними ознаками, виявила феномен конотативності й пов'язані з ним формальносемантичні трансформації в площині неофіційної антропонімії Вінниччини, проаналізувала граматичну й словотвірну структуру неофіційних антропонімів Вінницької області.

Ознайомившись з науковими розвідками в царині неофіційного антропонімікону різних місцевостей України, ми звернули увагу на прізвиська мешканців своєї малої Батьківщини – с. Нова Ободівка Гайсинського р-ну Вінницької обл. Польові спостереження у спілкуванні з людьми дали вельми цікавий матеріал обсягом в 225 лексичних одиниць. Так сформувався **мета** пропонованого дослідження – проаналізувати народну мотивацію семантики особових назв цієї групи онімів.

Прізвиська мешканців с. Нова Ободівка Гайсинського р-ну Вінницької обл. неодноманітні й мотивовані розмаїтими чинниками: зовнішністю, мовою, особливостями мовлення, релігійними уподобаннями, вчинками, характером, родом діяльності. Трапляються також прізвиська відіменного й відпрізвищового походження, є серед них і родові, які переходять у спадок від попередніх поколінь.

Найбільшу кількість становлять прізвиська, зумовлені зовнішніми особливостями їхніх носіїв, бо це те, що впадає у

вічі найперше. Деякі з них прямо вказують на ознаки людини без оціночних суджень, наприклад: *Рижий*, *Лисий*, *Кривенька*, *Чолатий*. Окремі натякають на характерні ознаки особи з добродушним гумором, наприклад: *Сонечко* (повненький круглолиций чоловік з ластовинням на обличчі), *Півторашка* (дівчина зростом трохи більше, ніж півтора метра). Є й такі, які вказують на зовнішність, але містять сатиричну конотацію, наприклад: *Таракан* (за тоненькі вуса), *Китаєць* (за вужчий від звичайного розріз очей), *Гантеля* (бо худа й висока), *220* (жінка носила напрочуд пишну зачіску, тобто прізвисько – це саркастичний відсил до того, що її, мовляв, ударило струмом напругою у 220 вольт). Загалом до картотеки потрапили понад 30 неофіційних назв односельчан, поява яких мотивована їхньою зовнішністю: *Гельвас* (худий), *Пончик* (повнота), *Сонечко* (повнота й ластовиння), *Куцик* (низький), *Мурин* (темний відтінок шкіри), *Лисий* (відсутність волосяного покриву на голові), *Котик* (характерна форма носа), *Комарик* (довгий тоненький носик), *Рогатка* (худі ноги), *Мацьона* (дрібний зростом), *Гаша* (товстий), *Маломерка* (низький і худий), *Товстюга* (повний), *Чебурашка* (клаповухість), *Колінвал* (міцна тілобудова), *Лампочка* (дівчина низька й повненька), *Кучерава* (власниця кучерявого волосся), *Баранчик* (кучерявий), *Курдуля* (низький), *Бамбула* (повний), *Гелун* (мав гелу, тобто грижу), *Дюймовочка* (низький зріст), *Носата* (особливість носа), *Кактус* (облисілий чоловік, у якого на голові було декілька десятків волосин, що стирчали врізнобіч), *Гусак* (довга шия).

Також прикметною ознакою особи є характер її діяльності, тому поширення набули прізвиська, мотивовані саме цим чинником. Серед них можна виділити ті, що мають цілком прозору мотивацію, напр.: *Кореспондент* (працював за цією спеціальністю), *Фізик* (учитель фізики), та є й такі, які стали метонімічними назвами особи: *Коропиха* (торгувала рибою), *Катамаранша* (продавала квитки на катамарани), *Батарейка* (його першим заробітком був продаж батарейок), *Бутель* (власник харчувального закладу), *Дід Цар* (збирав брукхт у часи, коли це було доволі прибутковою справою).

Порівняно з іншими ознаками, звички людей рідше стають причиною надання їм неофіційного імені. У с. Нова Ободівка зафіксовано такі прізвиська цієї семантичної групи: *Поправ-Кашкет* (носив кашкет набакир), *Костолом* (напрочуд завзято грав у футбол), *Директор* (часто розмовляє по телефону, ходячи при цьому колами й обговорюючи все з серйозним виразом обличчя), *Гопацулька* (часто вмикає в автівці веселі пісні), *Бена* (його улюбленою лайкою була «Бена-мать!»)

Іноді походження неофіційного антропоніма пояснює випадок з життя його носія, напр.: *Шеф* (у дитячих іграх був головним), *Помазок* (одного разу вибіг на подвір'я, не доголившись, з помазком у руках), *Халабуда* (у дитинстві під час дощу набрав навильник сіна й підняв над собою, сказавши, що це «халабуда»), *Белла* (коли приїхали по жінки, щоб забрати на колгоспне поле працювати, вона не виходила з хати, а потім сказала, що хотіла дослухати, як співає Белла Руденко), *Капілярчик* (її розсмішило слово «капілярчик»), *Живчик* (випив горілку, змішавши її з «Живчиком»), *Ізабела* (коли в магазині від морозу потріскалися пляшки з вином «Ізабелла», то вона вибігла надвір, вигукуючи це слово), *Затула* (на питання вчителя про домашнє завдання, замість «Я забула», вимовила «Я затула»), *Горинич* (на дверях кабінету зображено дракона), *Цукерочка* (у її батьків довго не було дітей, і мама якось сказала: «Якщо в мене народиться дитинка, я її любитиму, як ту цукерочку»), *Яневаська* (коли його назвали «Ваською», виправив мовця «Я не Васька, я Василь»), *Мишка* (у шкільній виставі «Ріпка» грала роль Мишки).

Також часто прізвиська дають і за особливістю мовлення людини: *Заїка* (бо заїкався), *Куїнчик* (картаво вимовляв слово «корінчик»), *Мавко й Іва* (подружжя, справжні імена яких Марко та Ірина, але обоє картавили й називали одне одного відповідно «Мавко» й «Іва»), *Гинжолька* (заїкався і перед словами додавав «гин», а свого пса Жольку кликав «Гин-Жолька»), *Румін* (невнятно розмовляв у цілому, тому жартома називали «Руміном»), *Фнетсіаліст* (спотворене «спеціаліст»,

бо чоловік шепілявив), Индядя (заїкався, додаючи перед словами «ин-») . За нечітким мовленням у дитинстві людям дали прізвиська: *Дунда* (нечітко говорив, «дундавав»), *Буга* (так вимовляв слово «бугай»), *Бонь* (не вмів вимовляти своє прізвище Білоконь), *Гута-Пета* (спотворене «Гудз Петро»), *Лека* (так у дитинстві вимовляв своє ім'я «Віталій», яке йому чулося як «Віталек»).

Зафіксовано і прізвисько, похідне від вади слуху: *Глухий* (денотативне значення).

Засвідчені й прізвиська, ґрунтовані на народних алегоріях, наприклад: *Ведмідь*, *Вовк*, *Ягниці*, *Лис*. Зазначені прізвиська відображають ті риси, якими в народній свідомості традиційно наділені ці тварини.

Певна кількість прізвиськ мотивована внутрішніми рисами їхніх носіїв, наприклад: *Неглеба* (невпевненість, розхристаність), *Прищ* (нестерпність), *Кирпіч* (беземоційність), *Мугир* (нахабність), *Гавиха* (розгубленість), *Печінка* (незібраність), *Бельбус* (недалекість), *Лейба* (лінощі), *Пікачу* (швидкість), *Доба* (хитрість) *Котусик* (доброта), *Філософ* (несподіваність думки), *Рашиль* (загальмованість думки), *Різінка* (догідливість).

Основою для утворення прізвиська може стати офіційне ім'я чи прізвище особи:

а) відіменні прізвиська: *Марабела* (Марія), *Матрошка* (Марія), *Арчі* (Артур), *Найдера* (Надія), *Надьона* (Надія), *Муньчик* (Михайло), *Сливка* (Мирослава – слава – слива – сливка);

б) відпрізвищеві:

– утворені з використанням суфіксів: *Нурік* (Нуралієв), *Сурік* (Суручан)

Сухарик (Сухина), *Ява* (Яворський), *Дячок* (Дяченко);

– стягнення прізвища з іменем: *Кваня* (Кваша Саня);

– перестановка наголосу: *Карма́н* (Ка́рман);

– усічення основи прізвища: *Сем* (Семчук), *Майдан* (Майданик), *Балу* (Балухатий). Подекуди прізвиськом стає пестлива форма, утворена від прізвища: *Мацанчик* (Мацан),

Дзюманчик (Дзуман), *Токарчик* (Токар), *Салабайчик* (Салабай), *Солінка* (Соліна).

Прізвисько може ставати родовим і передаватися від покоління до покоління. Серед таких неофіційних назв людей більше нами зафіксовано пропатронімів. Від діда у спадок до внуків перейшли такі прізвиська мешканців с. Нова Ободівка: *Василики* (діда Василя називали «Василик» і тепер односельці всіх його нащадків звать Василика́ми), *Ковток* (дід носив ковток, тобто серезку), *Плішка* (дід виготовляв плішки – затички до саморобних дерев'яних діжок), *Корбиха* (прізвище діда Корба), *Корак* (дід виготовляв коракі – човники, якими черпали воду), *Горобчиха* (дід мав прізвисько Горобець), *Пешка* (дід був поляком і мав ім'я «Пех») Проматронім у нашій картотеці один – *Кисла* (баба продавала кислу капусту). Трапляються патроніми: *Ціпиха* (тато був низького зросту й учителька, шукаючи його, примовляла «ціпа-ціпа-ціпа»), *Шпуньчиха* (у тата було прізвисько Шпунька), *Гарвасі́ха* (тата звали Гервасієм), *Гелунчик* (тата називали Гелун, бо мав грижу(гелу)). Матронім нами зафіксовано один - *Ковбасиха* (мама коптила ковбаси). Андроніми (прізвисько дружини за прізвищем чоловіка: *Дерипа́иха* (Дерипапа), *Козли́ха* (Козлов), *Стовба́тьчиха* (Стовбатько), *Козачка* (Козак), *Ременю́чка* (Ременюк).

Є прізвиська відтопонімного походження: *Молдаван* (родом із Могилів-Подільського району, село на кордоні з Молдовою), *Чорнобильська* (сім'я переїхала з Чорнобильської зони після вибуху на ЧАЕС), *Бандера* (родом із Західної України).

Мотиватором появи прізвиська можуть також бути такі ознаки:

– мова – *Каца́нка* (розмовляє рос. мовою), *Юра-Кацапура* (те саме);

– релігійність – *Штунда* (сповідує протестантизм), *Святий* (те саме);

– національність – *Ромчиха* (дід був ромом), *Сруль* (бо єврей), *Арм'ян* (бо вірменин);

– вік – *Гаврик* (так його охрестила дівчина, до якої він залицявся, бо він був молодшим).

Трапляються прізвиська з дуже віддаленою мотивацією, які виникли як наслідок алюзії: *Генерал* (довго не одружувався), *Гітлерівна* (Явдоха Адольфівна), *Фома* (Фома з серіалу їздив на чорній іномарці, а цей чоловік - на чорному велосипеді), *Василь* (насправді Емануель), *Нежура* (багато дітей), *Юрій Третій* (і він Юрій, і тато, і дід), *Черевична* (Чоботарська), *Сеньйор* (жінка працювала в Італії), *Кислий* (прізвище – Солодкий), *Німець* (бо прізвище Вагнер), *Сирота* (ніхто не пам'ятає її батьків), *Душман* (воював у Афганістані).

Іноді прізвиська є засобом розрізнення людей з однаковими іменами, а то й прізвищами: *Ганна Довга*, *Ганна Коротка*

Трапляються і двомотивовані прізвиська: *Пустомеля* (1) говорив багато зайвого. 2) прізвище Мельник).

Переважно прізвиська мають просту основу: *Куба*, *Мерéка*, *Зди́тиха*, *Каркуша*, рідше є композитами: *Маломерка*, *Пустомеля*, спорадично – складені: *Баба Яйчиха*, *Василь Дерев'яний* (за беземоційний низький голос), *Наша Мілка* (Емілія).

Є прізвиська фонетично спотворені: *Карслон* (зовнішня схожість з мультперсонажем Карлсоном), *Піньча* (у дитинстві після перегляду фільму кричав «пéчо!», але «печо» трансформувалося в народному мовленні: печо – пенчо – пінчо – пінча – пінча)

Деєтимологізованими та умовно невмотивованими вважаємо такі неофіційні назви: *Пу́па*, *Го́нза*, *Чи́рва*, *Гебалка*, *Нявбик*, *Фікус*, *Шпунька*, *Бородай*, *Го́миха*, *Рачок*, *Цюра*, *Шілка*, *Кі́щица*, *Шминдерка*, *Буруля*, *Болтик*, *Гаталайка*, *Бачиха*, *Толомей*, *Ги́цик*, *Ди́жа*, *Затірка*, *Калита*, *Ламбада*, *Ондатра*, *Кубік-Рубік*, *Хавела*.

Усі ці прізвиська свідчать про невичерпний творчий потенціал українського народу, який часто вигадує особові назви з гумором, а коли треба – з іронією, а то й сарказмом. Та все ж більшість прізвиськ не містять образ чи негативної конотації, адже дають їх не для того, аби образити чи

принизити носія. А ті, які й мають характер кепкування, зазвичай, ще шкільні. Подорослішавши, люди дають прізвиська своїм односельчанам пристойні, цікаві й оригінальні. Саме такі переважають в неофіційному антропоніміконі с. Нова Ободівка.

Проаналізувавши зафіксовані нами прізвиська, схилиємося до висновку, що антропонімний матеріал об'єктивує багату концептосферу, вбирає в себе широкі асоціативно-метафоричні, етнолінгвальні та аксіологічні компоненти. Його можна вивчати не тільки за територіальною ознакою, а й за віковою, соціальною тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Охримович В. Знадоби до пізнання народних звичаїв і поглядів правних. Про сільські прозвища. *Житє і слово*. Львів, 1895. Т. III. С. 302–307.

2. Павлюк В. Становлення неофіційного антропонімікону Вінниччини : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01. Вінниця, 2016. 216 с.

3. Сумцов Н. Малорусскія фамильныя прозванія. *Киевская старина*. Київ, 1885. Т. 11. № 1–3. С. 214–228.

4. Франко І. Причинки до української ономастики. // Зібрання творів у 50-ти т. Т. 36. Київ : Наук. думка, 1982. С. 391–426.

*Вікторія Волинець (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

ОБРЯД ВИШКАННЯ КОРОВАЮ КРІЗЬ ПРИЗМУ КОДІВ ОБРЯДОВОГО ТЕКСТУ

Народна матеріальна культура українців просякнута ідеєю звеличування хліба: культ хліба в українців відігравав особливу роль, розкриваючись у обрядово-ритуальній сфері та світоглядних уявленнях. Він є головним атрибутом усієї обрядовості й насамперед пов'язаний з життєвими циклами людини – від її народження до смерті. Найбільшої

різноманітності та символічності він набув у весільній обрядовості. Весільний хліб був тим елементом, який об'єднував цілу систему весільних обрядових дій.

Актуальність нашої розвідки зумовлена, по-перше, необхідністю фіксації інформації про звичай випікання короваю та інтерпретація духовної культури подолян через мову; по-друге, відсутністю фіксації номінативних одиниць, виявлених на матеріалах аналізу діалектних текстів подільських говірок, що стосуються лексеми *коровай*.

Метою статті є етнолінгвістичний аналіз семантики номінативних одиниць на позначення короваю в текстах говірки села Рахни-Лісові Тульчинського району Вінницької області¹.

Для реалізації мети ми створили надійну емпіричну базу – аудіозаписи діалектних текстів говірки села Рахни-Лісові Тульчинського району Вінницької області на весільну тематику тривалістю 180 хвилин.

Семантика та символіка обрядового весільного хліба дуже різноманітна: коровай – символ об'єднання двох і народження нової сім'ї, символ благоденства й достатку; хлібне зерно, яким обсипали молодят, – символ родючості і продовження людського роду. А загалом, усі магічні дії мали сприяти щастю й доброму здоров'ю молодих [Кушнірук].

За етимологічним словником української мови, слово «коровай» (*кор¹вай, коро¹валь, коро¹гай, коро²вай*) загальноприйнятої етимології не має; найбільш імовірним є походження від праслов'янського *koŕva «корова», зумовлене, очевидно, поширеною у слов'ян подібністю обрядових булочних виробів до корови взагалі чи її голови з рогами або вимені [Етимологічний... 1989: 35].

У словнику «Славянские древности: этнолингвистический словарь» знаходимо таке визначення: «коровай – головний весільний хліб, великий, найчастіше круглої форми, який ділять на весіллі, пригощаючи його учасників» [Иванов 1999: 161].

¹ До 2019 р. село належало до Шаргородського району.

На противагу зазначеному звичаю випікання круглого короваю, маємо протилежну особливість у досліджуваній говірці. Інформатори стверджують, що коровай найчастіше мав прямокутну, рідше круглу форму.

Досліджуючи номінаційні процеси, через які вербалізується обряд, ми спробували описати його крізь призму культурних кодів обрядового тексту: акціональний, атрибутивний, агентивний, вербальний, темпоральний та числовий. Такий метод аналізу запровадили й успішно апробували представники Московської етнолінгвістичної школи, докладніше див. [Любимова 2013].

У говірці села Рахни-Лісові Тульчинського району Вінницької області акціональний код аналізованого обряду представлений такими описовими номінаціями: са¹жати у¹п'іч, заготоу¹л'ати, ви^{e1}м'іс'увати не^uк'ти, м'ісити у¹д'іж'і, ви^eробл'ати, б'гати, нести до коро¹вайу, перех¹решчувати, їти до коро¹вайу, п'росити благосло¹венства, до ве^{u1}с'іл'а од'а¹гати.

Агентивний код текстів про коровай у досліджуваній говірці представлено такими номінаціями: ма¹ма, сва¹хи, коро¹вайниці¹, с¹таршиї с¹тароста.

Найбільш численно номінативними одиницями представлений атрибутивний код обрядових текстів про виготовання короваю: коро¹вай, му¹ка, фар¹тух, гор¹ілка, ка¹лина, п'іч, хустки, во¹да, т'істо, д'іж'і, че^uр'вона ст¹р'ічка, сахар, і¹айці¹, во¹да, ст'іл'ниці¹, деко, др'іжд'і, качал¹ки.

Коровай обов'язково прикрашали квітами, а саме калиною та обв'язували червоною стрічкою: до ве^{u1}с'іл'а од'а¹гали / посе^uре^{u1}дин'і клали ка¹лини ба¹гато че^uр'воноюї / і че^uр'воноюу ст¹р'ічкоюу не^uре^{u1}уїязували // (Шелінговська М.Ф. 1941 р.н., освіта – 8 кл.). На чотирьох кутках обов'язково мали бути голу¹бки (пташечки з тіста, яким прикрашають коровай): по чоти¹р'ох ву¹глах обоуїязково ро¹били голу¹бки / пташе¹чки з т'іста на ка¹ждих по угл'і по од¹н'її п'таше¹ці було ц'і голу¹бⁿки зроблен'і // (Войтенко Є.П., 1952 р.н., освіта – 10 кл.).

Звичай прикрашати верх короваю фігурками з тіста, найчастіше птахами такими, як гуска або качка (білоруси,

росіяни), курка (білоруси, поляки), голубами (білоруси, росіяни, українці), горобцями (білоруси, росіяни, українці), жайворонками, солов'ями (білоруси) властивий усім східним слов'янам [Иванов 1999: 163].

Темпоральний код у весільному обряді виготовлення короваю вербалізується через такі номінації, як *че^uт^lвер*, *нед'іл'а*. Номінація *че^uт^lвер* окреслює обряд приготування, вимішування, випікання короваю, у той час як у *нед'іл'у* під час обряду *пере^lпойу* кожен гість отримує шматочок *коровайу*. Назва обряду походить від основної дії, адже *перепивати* – означає обдаровувати наречених, за подарунок молоді частували гостя горілкою, яку той мав *випити*: *пере^uни^lвали так |само/ хто йак |м'іг// хто йа|кус' ко|п'ійку хто йа|кийс' метр полот|на/ а то в'іу|ц'у при^eв'із/ а то при^eн'іс |нару гу|сеї/ ну хто шо м'іг/ хто шо м'іг// хто знаў шо хто ближчий то ста|раўс'а йа|кус' ко|п'ійку |дати* (Войтенко Є.П., 1952 р.н., освіта – 10 кл.); *пере^uни^lвали/ да|рили/ це те^u|пер |дарат/ да|руйут/ а то^u|д'і пере^uни^lвали/ а то^u|д'і пере^uни^lвали х|то ш|чо |маў //* (Шелінговська М.Ф., 1941 р.н., освіта – 7 кл.). Особливістю обряду *пере^lпойу* є обов'язкова умова, за якої серединку короваю віддають молодим, а *п'ідошву* 'низ короваю' залишають для музик.

Числовий код обряду випікання короваю вербалізується здебільшого числом «три»: *пере^uх^lрешчувала три |рази і пек^lос'а |т'істо; д^lругий раз / хай Бог благосло^lвит / трет'ій раз / хай Бог благосло^lвит*. Уживання числа «три» обумовлюється вірою православних слов'ян у те, що «Бог любить трійцю», його магічну силу.

У білорусів також прослідковуємо сакральне значення числа три. Вони вважають, що дрова для печі, у якій буде випікатися коровай повинні братися із трьох подвір'їв і від трьох «щасливих» порід дерев [Иванов 1999: 163].

Вербальний код обрядових текстів про коровай вербалізується через ряд благословінь: *|мама п^lросе^u добра і благосло^lв'ін':а ў не^u|ч'і/ шоб п'іч |гарно спе^u|кла це |Боже т'істо// сва|хи сп'і|вайут хай Бог благосло^lвит і |Мат'інка |Божа і о|тец' і |мати; пане ста|роста; п^lросимо*

благосло¹венства; хай Бог благосло¹вит/ д¹ругий раз/ хай Бог
 благосло¹вит/ т¹рет'їй раз/ хай Бог благосло¹вит. Оскільки
 вербальний код існує лише в усній формі, він поєднує інші
 коди обрядового тексту: акціональний (п¹росимо, п¹росе
 благосло¹вит); агентивний (ста¹роста, ¹мама, сва¹хи, Бог,
 Ма¹т'інка ¹Божа); атрибутивний (п'іч, т'істо). Вербалізація
 через благословіння пояснюється тим, що загальний контекст
 цього обряду породжував низку засторог і вірувань: ¹мили
¹н'їби д'їжу в'їд коро¹вайа/ по¹мили ц'у д'їжу в'їд коро¹вайа і
¹ўс'їх хто йе на под¹в'їр'ї ¹ўс'їх ¹ўми¹вали ¹тойу во¹дойу шоб
¹гарно так ка¹залос'а/ ну ¹вопшим шоб бу¹ла ¹пишна і ве¹лична
 йак наш коро¹вай// і це ¹ўс'їх не та¹ко ¹ўми¹вали а ¹тил'нойу
 сторо¹нойу/ шоб ¹ўрок'ї ¹не було// (Войтенко Є.П., 1952 р.н.,
 освіта – 10 кл.); м'їсити коро¹вай обо¹ўйаз¹ково ¹будут ¹л'ати
 го¹р'їлку/ а ¹л'ати го¹р'їлку д¹л'а ¹того шоб ¹н'їби коро¹вай
 дов¹ген'ко не ¹черств'ї//п'їат' ¹грам ¹дес'їт' ¹грам ¹кажда
 сва¹ха по¹вин:а ¹ўл'ати сво¹їу ¹дол'у о¹п'ат же ¹ў ¹цеї ¹самий
 коро¹вай\ (Войтенко Є.П., 1952 р.н., освіта – 10 кл.); ¹ў
 те¹п'лен'кому шоб в'їн п'їд¹ходи¹ў шоб в'їн не ¹лоп/ бо то¹д'ї йак
¹лопа¹ў коро¹вай то ка¹зали шо то не на ш¹част'а/ то не на
¹добре/ а коро¹вай по¹винен бу¹ў ¹бути ц'їлен'кий ¹гарний
 ру¹м'аній// (Шелінговська М.Ф. 1941 р.н., освіта – 8 кл.);
 т'істо но¹жем не ¹можна ¹р'їзати (Войтенко Є.П., 1952 р.н.,
 освіта 10 – кл.); во¹да не вили^{e1}валас'а йак по¹мийї дес' ¹за борт/
 не ¹можна було//а к¹раїн'їст' йакшо не ¹було ¹ўже ні¹якої
 худо¹бини то п'їд моло¹де ¹дере¹во/ моло¹де пло¹дове ¹дере¹во
 (Войтенко Є.П., 1952 р.н., освіта – 10 кл.).

Не можна йти випікати коро¹вай з порожніми руками:
 несли з со¹бойу ¹шос' / то ¹сахар ¹їайц'ї/ то му¹ку... ж'їн¹ки були
 зафар¹туше¹н'ї і це наби^{e1}рали ¹цеї фар¹тух хто там шо
 шчи^{e1}та¹ў ¹нужним// а ¹їайц'а обо¹ўйаз¹ково ¹несли у по¹долку у
 фар¹тухов'ї// (Войтенко Є.П., 1952 р.н., освіта – 10 кл.).
 Обов'язково під час випікання має бути присутній чо¹ло¹в'їк
¹старшій ¹староста ¹бу¹ў з ро¹дини ¹старшій ¹староста/ в'їн
 при¹ходи¹ў в'їн ¹тоже за со¹бойу ¹н'їс ве¹лику бутилку го¹р'їлки//
 (Войтенко Є.П., 1952 р.н., освіта – 10 кл.). Перед тим, як
 братися до вимішування коро¹ваю, сва¹хи просили

благословення в старшого старости: *пане староста/ просимо благословенства/ староста стоїт у дверях п'ідходить/ хай Бог благословит/ другий раз/ хай Бог благословит/ трет'їй раз/ хай Бог благословит//* (Войтенко Є. П., 1952 р.н., освіта – 10 кл.).

Подоляни з особливою увагою підходять до відбору жінок, які міситимуть коровай: *і повин'ї так'ї свахи м'їсити/ дв'ї свахи/ шо вони гарно живут з чоловічками/ то це таких/ шоб д'їти так гарно жили\ не розведе"н'ї/ шоб не розведе"на сваха була //* (Липівська Г. М. 1935 р.н., освіта – 7 кл.); *старалис'а запросити ту ж'їнку котра живе у шл'уб'ї вдачно...сама старша сваха йака м'їсила коровай/ то"д'ї у д'їж'ї//* (Войтенко Є. П., 1952 р.н., освіта – 10 кл.); *п'їсн'у про коровай/ коровайниц'ї сп'ївали.*

Важливу роль відведено й матері нареченої: *п'ідход'ат до печ'ї і мама тоже говоре/ просе благословенства п'їч/ шоб п'їч спекла гарне т'їсто/ здобне т'їсто і не було н'їякого/ пробл'ем не було н'їяких і мама просе" добра і благослов'їн'а у печ'ї/ шоб п'їч гарно спекла це Боже т'їсто... мама п'ідходила брала за тулу в'їд печ'ї/ закривала/ перехрещувала і пеклос'а т'їсто//* (Войтенко Є. П., 1952 р.н., освіта – 10 кл.).

Отже, представивши обряд виготовлення короваю через призму кодів обрядового тексту, можемо зробити висновок про те, що найбільш численно номінативними одиницями представлений атрибутивний код. Вербальний код в обряді випікання короваю становить єдність інших кодів, а саме акціонального, агентивного та атрибутивного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Войтюк Л. Коровайний обряд на Поліссі. *Народна творчість та етнографія*. 2004. № 3. С. 107–112.
2. Етимологічний словник української мови. Київ : Наукова думка, 1989. Т.3 Кора – М. 553 с.
3. Иванов В. В., Топоров В. Н. Коровай // *Славянские древности. Этнолингвистический словарь / Под ред. Н. И.Толстого. Москва, 1999. Т.2, С. 461–465.*

4. Кушнірук (Панасюк) І. Особливості випікання та символіка короваю. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/12242061.pdf> (дата звернення: 11.02.2021).

5. Любимова Л., Баянова О. Этнолингвистическое описание культурных кодов (на примере обрядового фольклора). *Филологические науки*. 2013, №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/etnolingvisticheskoe-opisanie-kulturnyh-kodov-na-primere-obryadovogo-folklor-1/viewer> (дата звернення: 11.02.2021).

*Діана Гарник (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

ДІАЛЕКТНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКИ ВЕСІЛЬНОЇ ТА ПОХОРОННОЇ ОБРЯДОВОСТІ НА МАТЕРІАЛІ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ ВІННИЧЧИНИ

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки очевидним є той факт, що мова не може розглядатися тільки як засіб обміну інформацією. Уже не одне десятиліття фольклорні тексти становлять науковий інтерес для дослідників не лише як пласт національної культури, але й як матеріал лінгвістичних досліджень. Саме уснопоетична творчість конденсує в собі колективний досвід народу, його мислення і світобачення, що має своє словесне вираження. Дослідження фольклору певної місцевості дає змогу вивчити явища, характерні для мови її жителів.

Тривалий період часу об'єктом досліджень істориків, етнографів, фольклористів та мистецтвознавців був саме обрядовий фольклор, проте ця частина духовної культури народу залишалася меншою мірою дослідженою лінгвістами. Мова обрядів є одним із найдавніших лексичних пластів, так як зберігає в собі номінації, серед яких багато архаїзмів. Вивчення цієї групи номенів є особливо актуальним у лінгвістичному аспекті, оскільки дає змогу прослідкувати

діалектотворчі процеси в системі конкретної говірки чи говору.

Хоч українська лінгвофольклористика ще не сформувала свою окрему школу, проте значна кількість праць належить таким українським дослідникам як Г. Аркушин [Аркушин 2010], Ю. Грицевич [Грицевич 2018], Й. Дзендзелівський [Дзендзелівський 1990], С. Єрмоленко [Єрмоленко 1987], І. Матвіяс [Матвіяс 2007], Р. Сердега [Сердега 2018] та ін. У лексиці родинно-побутової обрядовості чільне місце посідають весільна та похоронна тематичні групи, які ще не були предметом вивчення на досліджуваній території, що й зумовлює актуальність нашої статті.

Важливим для мовознавців питанням постає природа мови фольклору, на яку у славистиці сформувалися різні погляди. Так, дослідниця І. Гороф'янюк [Гороф'янюк 2006], узагальнюючи напрацювання попередників, виділяє три концепції щодо питання співвідношення мови фольклору.

1. Мова фольклору – функціонально-стилістичний різновид діалекту. Таку позицію підтримують Л. Бараннікова, В. Виноградов, І. Матвіяс. Л. Бараннікова говорить про зв'язок фонетичної, граматичної та лексичної системи фольклорної мови з територіальною приналежністю народнопоетичного твору.

2. Мовознавець С. Єрмоленко переконана, що ознакою мови всіх фольклорних текстів є наддіалектність (те, що об'єднує носіїв усіх діалектів). Цієї думки дотримуються А. Веселовський, А. Десницька, С. Єрмоленко І. Оссовецький та ін.

3. Фольклор – функціонально-стилістичний різновид діалекту, генетично однорідний із діалектно-побутовим мовленням і відмінний від останнього своєю функційною та жанровою диференціацією. Ця відмінність сприяє появі в усно-поетичному мовленні окремих мовних елементів, властивих лише цьому різновиду мови, а також зміні валентності і дистрибуції елементів, характерних для всіх різновидів діалекту. Сумарно відмінності не великі й не дають змоги вважати мову фольклору явищем наддіалектним.

Г. Аркушин, О. Богословська, О. Блінова, О. Хроленко також поділяють цю теорію.

Зважаючи на особливості мови фольклору, одні вчені вважають її природу діалектною, інші – наддіалектною. Пропри існування різних поглядів на питання співвідношення мови фольклору у славістиці, матеріали різних фольклорних жанрів активно використовуються в етнолінгвістичних, лінгвокультурологічних, лінгвосоціотичних та інших дослідженнях. Ці теоретичні узагальнення свідчать про доцільність використання фольклорних текстів як джерела дослідження рис подільського діалекту на всіх мовних рівнях.

Джерелом фактичного матеріалу нашого дослідження слугувало видання «Народні пісні Вінниччини (з колекцій збирачів фольклору)» (Київ, 2019).

Отож аналіз 125 фольклорних текстів (119 пісень весільної та 6 поховальної тематичних груп) дав нам змогу зробити такі узагальнення.

1. Вибрані зразки фольклорних текстів ілюструють широкий спектр діалектних явищ (на всіх мовних рівнях), притаманних подільському говору південно-західного наріччя, до якого належить діалектне мовлення досліджуваної місцевості. Найбільше засвідчено морфологічних (9) і лексичних (19) діалектизмів. Найменшу кількість (1) самобутніх рис подільського говору засвідчено на синтаксичному мовному рівні.

2. У зафіксованих фольклорних текстах найчастіше трапляються такі фонетичні діалектні риси:

1) відсутність переходу зубних приголосних у шиплячі в дієслівних формах: *прос'у, вийізжайеш: Винограде виноградочку прос'у тебе на порадочку* (Народні... 2019, 270); *Ой куди ж ти мій синочку вийізжайеш* (Народні... 2019, 296);

2) часте вживання приставного [ɛ]: *гоч'і, гобрази: Склепилис'а кар'і гоч'і на ўс'і ноч'і* (Народні... 2019, 310); *Молилас' молилас' перед гобрами* (Народні... 2019, 318);

3) ненаголошене [o] наближається до [y]: *буйари: Вам буйари свин'і пасти* (Народні... 2019, 267);

4) ствердіння [p']: *вечерати, куратину, зора: Молодойі родина **вечерати** носила* (Народні... 2019, 287); *Ої прошу йа тебе та ї на **куратину*** (Народні... 2019, 288); *Вечірн'а зора з'їйшла* (Народні... 2019, 303);

5) вставний [л'] після губних: *здороўл'а: Шчаст'а **здороўл'а** над'їл'айу* (Народні... 2019, 301);

6) побутування форм *йїму, йїго: Хто ж **йїго** починає хто ж **йїму** помагає* (Народні... 2019, 267).

3. На морфологічному рівні в досліджених текстах було зафіксовано такі діалектні особливості:

1) відмінювання іменників м'якої та мішаної груп за зразком твердої групи: *м'їс'ац'ом, зоройу: Не **м'їс'ац'ом** то зоройу* (Народні... 2019, 303);

2) уживання дієслів у формах 3-ї особи теперішнього часу з кінцевим приголосним [т] замість [т']: *сид'ат, наўчат: Шо **сид'ат** на помос'т'ї* (Народні... 2019, 287); ***Наўчат** мене чуж'ї л'уди* (Народні... 2019, 303);

3) уживання дієприкметника із суфіксом -ан-: *засмучане, заручане: Бо воно то **засмучане** відколи заручане* (Народні... 2019, 303);

4) збереження давніх форм Д. в. і З. в. однини особових займенників: *ти, т'а: Ведем **ти** нев'їстку* (Народні... 2019, 311); *Не дам **т'а** віночка не твоя д'івочка* (Народні... 2019, 271);

5) особові форми дієслів на кшталт *ходе: По хат'ї **ходе** чарочку носит'* (Народні... 2019, 286);

6) форми інфінітиву на -т': *Шчоб с'їли **вечерат'*** (Народні... 2019, 286);

7) не розрізняється тверда група прикметників: *доўг'її, крепк'її: Нехаї переїде чолов'їк шчоб буў молодим **доўг'її** в'їк* (Народні... 2019, 285); *С'в'атїї божє с'в'атїї **крепк'її** буду помирати* (Народні... 2019, 315);

8) числівники *один* і *чотири* мають форми: *їїдна, итири: А **їїдна** зубата а друга б'їмбата* (Народні... 2019, 292); ***Штири** дошки саджен' земл'ї і спас'їн'н'а з неба* (Народні... 2019, 315);

9) хитання категорії числа: *Ходит' мат'інка р'іднен'ка йак голубон'ка сивен'ка по хат'і ход'ат' чел'ад'і прос'ат'* (Народні... 2019, 286].

4. Серед синтаксичних особливостей виділяємо вживання конструкцій з іменником у Д. в. та з прийменником *к*: *Прибуд' прибуд' м'її батен'ку хоч тепер к мен'і Не приїду йа моя дон'у у гост'і к тоб'і* (Народні... 2019, 309).

5. На лексичному рівні фіксуємо такі діалектизми: *Благослови боже отец' і мати своєму дит'ат'і в'іночок зачинати* (Народні... 2019, 269); *Старшайа коровайниц'а чи йе ў тебе пац'овийі йайц'а* (Народні... 2019, 274); *Ої у печ'і короваї сидит' а на печ'і телевай лежит'* (Народні... 2019, 275); *Не пошили краўц'і кожуха шоб с'їла молодуха* (Народні... 2019, 278); *А брат сестриц'у розпл'їтаў де в'ін ул'їтк'і под'їваў* (Народні... 2019, 280); *С'їчанайа калиночка с'їчанайа йа ўже наша Ганнус'а зв'інчанайа* (Народні... 2019, 280); *А йїдна зубата а друга б'їмбата а трет'а узута йак жаба надута* (Народні... 2019, 292); *Чи чоб'їт позичає чи ў верзуни й узувает'с'а* (Народні... 2019, 295); *Приїди мат'інко приїди да зн'їми з мене бинди* (Народні... 2019, 298); *Ў краму набирали та ї на ст'їл поктали* (Народні... 2019, 299); *Наўчит мене гут'їночка Йїванова мат'їночка* (Народні... 2019, 303); *Моя скрин'а иче ї попоўниц'а ваша бодн'а иче ї розорит'с'а* (Народні... 2019, 305).

6. У процесі вивчення діалектних особливостей досліджуваних фольклорних текстів було виявлено також особливості карпатської групи говорів: збереження давніх форм Н. в. множини іменників на *-ове*: *сватове*: *Йак сватове с'їли* (Народні... 2019, 288); широке вживання нестягнених форм прикметників: *б'їднайа, багатайа, червонайа*: *Зйїжжайс'а родинон'ко б'їднайа ї багатайа* (Народні... 2019, 268); *Червонайа калина в'їконце заслонила* (Народні... 2019, 277).

На фонетичному рівні зафіксовано 6 діалектних фактів, на морфологічному – 9 діалектизмів, на синтаксичному – 1, на лексичному – 19 особливостей діалектної мови.

Як бачимо, мова фольклорних текстів більшою мірою відповідає тим особливостям, які є характерними для місцевої говірки чи говору. Цей факт визначає актуальність дослідження фольклорних записів як діалектологічних джерел.

Хоч і сучасна ера глобалізації веде до десакралізації обрядів, проте фольклорні твори родинної обрядовості конденсують у собі не лише вікові традиції українців, але й мовне багатство нашого народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушин Г. Мова фольклору і говіркове мовлення. Матеріали міжнар. наук. конф. в рамках VI Міжнародного фестивалю українського фольклору «Берегиня» / за ред. проф. Г. Аркушина. Луцьк : ВМА «Терен», 2010. С. 206–214.

2. Гороф'янюк І. Зі спостережень над фольклорними текстами як джерелом вивчення діалектного мовлення подолян. *Волинь філологічна: текст і контекст. Лінгвостилістика XXI століття: стан і перспективи розвитку*: зб. наук. праць. Луцьк, 2013. Вип. 15. С. 66–74.

3. Грицевич Ю. В. Фольклорні тексти як діалектографічний матеріал у сучасному українському мовознавстві. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*, 2018. № 3. С. 72–75.

4. Дзендзелівський Й. Дослідження лексики українських говорів (стан і перспективи). *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Том ССХХІ. *Праці філологічної секції*. Львів, 1990. С. 250–261.

5. Єрмоленко С. Я. Фольклор і літературна мова Київ : Наукова думка. 1987. 245 с.

6. Матвіяс І. Г. Діалектна основа лексики і фразеології в українській літературній мові. *Мовознавство*, 2007. № 3. С. 23–27.

7. Сердега Р. Л. Мова фольклору – діалект чи наддіалект? *Лінгвістика*, 2018. № 1(38). С. 49–62.

ДЖЕРЕЛА

1. Народні пісні Вінниччини (з колекцій збирачів фольклору) / упоряд. Єфремова Л. О.; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ : Логос, 2019. 680 с.

Артем Гончарук (м. Умань)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Тищенко Т. М.

НОМІНАЦІЯ ЇЖІ КАЛЕНДАРНОЇ ОБРЯДОВОСТІ У ГОВІРЦІ СЕЛА СТАРІ БАБАНИ УМАНСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Село Старі Бабани Уманського району Черкаської області розташоване на берегах середньої течії річки Ревухи, за 18 км на північний схід від районного центру Умань, за 8 км від автошляху Київ-Одеса і залізничної станції Поташ.

Згідно із класифікаціями української мовної території [Бевзенко 1980; Жилко 1966], АУМ та сучасними дослідженнями, що проводяться в Східноподільському лінгвокраєзнавчому науково-координаційному центрі [Березовська 2012; Кацалапенко 2007; Оскирко 2018], говірка села Старі Бабани (далі – стробабанська) належить до перехідних говірок подільсько-середньонаддніпрянської діалектної межі. І хоча структурні рівні говірки докладно не вивчали, проте так чи інакше вона потрапляла в поле зору дослідників подільсько-середньонаддніпрянської межі, східноподільських говірок чи меж південних наріч української мови. Найбільш дослідженим є лексичний рівень старобабанської говірки, зокрема назви родильного обряду подані в словнику Т. Тищенко «Східноподільський родильний обряд: лексикографічний та текстовий описи», назви одягу, взуття та прикрас описані в дисертації Г. Березовської, будівництва – Л. Поліщук, їжі та напоїв – О. Оскирка; Окремі лексико-семантичні групи з тематичної групи лексики харчування описала в статті К. Кацалапенко, залучивши і матеріал зі старобабанської говірки [Кацалапенко 2007]. Поза

увагою дослідників залишилася лексика на позначення обрядової їжі, що й визначає актуальність нашого дослідження.

Мета цієї розвідки – вивчити особливості номінації їжі, пов’язаної з календарною обрядовістю, у говірці с. Старі Бабани. Дослідження виконано на матеріалі власних польових записів, зроблених під час діалектологічної практики у 2018 році та експедиції у 2021 році. Опитування респондентів здійснено за питальником, уміщеним у посібнику Н. М. Глібчук та Л. В. Асіїв [Асіїв 2005] та адаптованим до східноподільських говірок.

Календарні свята й обряди – складний фольклорний комплекс, у якому поєднуються раціональний досвід і релігійно-магічні вірування, високо естетичні традиції та пережиткові звичаї. Обов’язковими компонентами календарних свят українців були обрядовий стіл, господарська і сімейна магія, вшанування предків, передбачення майбутнього, ритуальні обходи і поздоровлення, рядження і маскування, драматичні сценки, розваги, спортивні змагання тощо [Пономарьов 1994: 182]. У цій статті розглянемо номінацію лише знакової для обрядів їжі.

Невід’ємним атрибутом різдвяного столу є каша з ячмінних або пшеничних зерен, що готується і подається напередодні Різдва Христового і Водохреща; уживається звичайно із солодкою підливою з маку, горіхів і меду; страва дуже давня, відома багатьом народам і набула нині лише ритуального характеру [Жайворонок 2006: 324]. Для номінації цієї каші респонденти використовують три лексеми *ку¹т’а*, *ба¹гата ку¹т’а*, *го¹лодна ку¹т’а*: *ку¹т’у з шиш^eниці¹ і вар’ат / бу¹ває з рису / хто з^ж чого хоче // ра¹н’іше то ва¹рили / шиш^eниці¹’а / сах¹ар / во¹да со¹лодке / і ўс’о / а зар¹аз у¹же прис¹мачуйут і і з’умом / і маком / це ба¹гата ку¹т’а*.

З таким же значенням лексема відома загальнонародній мові і зафіксована Словником української мови та регіональними словниками: *кутя* «обрядова каша з ячмінних або пшеничних зерен, уживана з солодкою підливою напередодні Різдва чи Водохреща» (СУМ, IV, с. 419); *кутя*

‘кутя, обрядова страва з вареної пшениці, горіхів, маку й меду, яку готують на Святвечір’ (ГГ, с. 115), *куть/и* ‘кутя’ (Негрич, с. 103), *ку/т’а* ‘обрядова страва, яку споживають на початку поминального обіду’ (Волошинова, с. 57),

У словнику «Знаки української етнокультури» подано значення всіх трьох названих лексем, але аналітичні номінації *ба/гата ку/т’а* та *го/лодна ку/т’а* позначають не саму страву, а свято, на яке такі страви готували. У досліджуваній говірці лексема *ку/т’а* і номени, до складу яких вона входить, є багатозначними: ними позначають кашу та свято, до якого готується кутя. Багатою кутя буває на Різдво, бо вона багата на інгредієнти, які використовують для її приготування. Перед Водохрещем 18 січня вечеряють голодною кутею.

Ось як респондентка розгортає народну етимологію цих назв: *ку/т’а сто/йала ў горш/ку на /покут’і на /с’ін’і // на вер/с’і горш/ка був калач // п-ід обра/зами / у кут/ку п-ід обра/зами // ку/т’а була з го/р’іхами і з /маком у ви/лик-ій здо/ров-ій мис/ц’і по/лиўн’ан’і / /миска була та/ка ко/ричн’ова / та/ка/го здо/рова (показує миску діаметром прибл. 30 см) // ми при/ходили у/же була на/м-ішана ц’а ку/т’а / во/на наси/пала /кожному по ма/лен’к-ій /мисоц’і шоб не/ /боўталис’а // шо то/д’і мог/ли уз’а/ти // кла/дуть мати/р’і по хус/тиноц’і /баб-і / це ж ви/черу но/сили / по кала/ч-і ї по хус/тин’і // во/на була нам /рада / не/ /знала / де нас поса/дити / так ра/д’іла шо ми при/шли // а п/еред Водох/решчам св-а/тій /веч-ір / ка/зали Гор/дан’а // то/д’і ва/рили ку/т’у / нази/валас’а го/лодна ку/т’а / бо там не /було у/же н’ічого /кроми ши/є/ниці / /сахару / во/ди і /маку // /Каже / на Гор/даня зро/бив д’ід /баб-і /сан’і / п-іш/ла /баба ка/татис’а / а д’ід п-і/шоў см-і/йатис’а.*

У цьому ж мікротексті згадано обрядовий хліб – *калач*. В. В. Жайворонок у словнику «Знаки української етнокультури» зазначає, що калач – це білий хліб особливої форми, випечений із крученого й переплетеного тіста; ознака достатку, небуденності [Жайворонок 2006: 267-268]. Питома лексема *ка/лач* етимологічно пов’язана зі словом *коло*

(ЕСУМ, II, с. 348). У старобабанській говірці калач використовують у багатьох обрядах, проте він відрізняється формою. Калач, який печуть на Різдво, повинен бути круглої форми: *ка¹л¹ач к¹руглої х¹ворми ¹маїе ¹бути / із др¹їж:о¹вого ¹т¹їста / с³ та¹ки¹гох ¹пасмочок / спли^ет¹оних ко¹сичкойу / і ота¹ко ¹гарно зак¹лад'ано / по¹том обк¹лад'аній ¹гобрачом ше од¹ним по к¹ругу.*

Лексема *калач* зафіксована в СУМ як «білий хліб особливої форми, випечений із крученого й переплетеного тіста, який використовують в обрядах» (СУМ, IV, с. 75) та регіональних діалектних словниках з подібним значенням: «обрядовий калач, який пекли на весілля, на поминки або на Різдво» (ГГ, с. 98), «плетений калач із діркою посередині, який випікають на весілля, на поминки та на Спаса» (Негрич, с. 96).

14 січня українці святкують день Святого Василя або Новий рік за старим стилем. У селі Старі Бабани до цього свята печуть особливі калачі, які номінують лексемою *ва¹сил'* та її демінутивом *ва¹силик*. Лексема *ва¹сил'* має прозору мотивацію, вона утворилася шляхом метонімії «ім'я святого» → «назва свята» → «назва страви», саме так постання лексеми подає народна етимологія: *йо¹го не пе¹чут на Р'їзд¹во о¹бично / ка¹л¹ач пе¹к¹ли на Р'їзд¹во / а на Васи¹л'а пе¹к¹ли васи¹л'а / на Но¹вий р'їк // це та¹кий ¹самий калач ко¹сичкойу ¹т'їки він ¹довгий / ¹довгойі та¹койі ¹форми ро¹били // та¹ко йо¹го ро¹били / як о¹то була пли^ет'онка ко¹лис' // він ¹тоже був з¹добний / то це йо¹го пи^ек¹ли на Васи¹л'а на Но¹вий р'їк / ўже на чо¹тирнаците ¹с'їч-н'а.*

Вибір назви *ва¹сил'* / *ва¹силик* залежить від розміру виробу: *на Васи¹л'а пе¹к¹ли ва¹силики / та¹к'ї ка¹л¹ачики / ота¹к'ї ¹довг'ї / ко¹сичку ¹брали / запл'їтали і за¹кручували по¹к¹ругу.*

Лексеми *ва¹сил'* та *ва¹силик* на позначення обрядових калачів відомі в багатьох східноpodільських говірках [Кацалапенко 2007].

19 січня православні святкують Водохреща, яке стає завершальним святом новорічно-різдвяних дійств: *п-їсл'а*

гордан'а і аж^ш до стр'ітен'а ни^ема празни^к·і^й / бо це п·иш^ли м·ас^ниц'і / це си^езон ви^ес'іл'.

Після Стрітення, дня, коли, за народними повір'ями, зима зустрічається із весною, настає Масляний тиждень. У говірці с. Старі Бабани зустрічається три лексеми на позначення цього тижня – однолексемні назви «масниця» і «колодія», дволексемна «масляний тиждень»: *Масл'аній тижди^{ен}' перед постом це колод'і|ја / масниц'а або колод'і|ја / ва|рили ва|реники с| сиром / бл'і|ни у нас то|д'і не пи^екли / пиріш^ж|ки пи^екли / і гу|л'анки ко|лис' уст|райували / кос|т'ор за|пал'ували / ч'і|л'али д'і|учатам і |хлопц'ам йа|к'і не^у |замужом і не^у жо|нат'і колод'ки / шо во|ни ше сво|бодн'і / а по|том насту|паў п·іст за|дер хв·іст / не^у |мона н'і|чого |йісти ско|ромного бу|ло.*

Великдень – найзначніше християнське свято на честь воскресіння Ісуса Христа. Відзначається в першу неділю після весняного рівнодення і повного місяця, обов'язково окремо від іудейської Пасхи.

У народному побуті українців Великдень чітко утримував елементи язичницької весняної ритуалістики: випікання обрядового печива, фарбування яєць, ігри, танці й розваги молоді, вшанування предків, аграрно-магічні, очисні обряди тощо [Пономарьов 1994: 182].

Для мешканців Старих Бабанів Великдень і пов'язані з ним свята є сакральними, кожна господиня очікує це свято, якому передує велика підготовка: *за тижди^{ен}' до паски |вербна ни^ед'іл'а // хо|дили до |церкви / ви^ер|бу св·а|тити / о|бично ка|зали шо ве|ч·ірн'а ви^ер|ба |луч:а |ран'ішн'ойі с|лужби / ну так чо|гос' ка|зали // при|ходили с|церкви с|тойу ви^ер|бою і почи|нали ўс'іх ли^еген'ко |бити |тойу ве^ур|бойу / ка|зали не^у йа бйу / ви^ерба бйе / за тижди^{ен}' |ви^елитди^{ен}' / ни^еда|лечко чи^ер|воне йа|йечко // во|но по |сут'і йа|к'шо роз'і|братис'а бу|ло не чи^ер|воне / а ко|ричнive / бо кра|сили йо|го ў цибу|лин'ах / то|д'і ше ш к|расок не^у |було // до |паски ўже т|реба / шоб ўс'о бу|ло по|маст'ано / п·ід|вед'ано / |сажа пот|рус'ана / ўс'о по|робл'ано і шч'іт|ки |вис'іли п·ід |хатойу*

*/ бо ў че^uт^lвер у^lже ^lчистий че^uт^lвер // ўже н^lічо не^u ^lмона
бу^lло ро^lбити // ^lдал^l і стра^lсна ^lп^lятниц^lа // а ў су^lботу ўже
то^lпили / ^lжарили / шк^lварили / не^uк^lли пас^lки.*

У СУМ лексему паска зафіксовано з двома значеннями: «солодкий здобний високий хліб циліндричної форми, за православним звичаєм, випікається до Великодня» та «т.с. Великдень» (СУМ, 6, с. 86). У Словнику за редакцією Б. Грінченка лексема подана лише у першому значенні (СГ, 3, с. 99). У досліджуваних говірках виявлено лексему з такою ж семантичною структурою, як і в СУМі. З таким чи подібним значенням лексема зафіксована регіональними словниками: 'паска', 'великодній хліб, кулич, баба' (Борис, с. 78), 'паска', 'великодній білий книш' (ГГ, с. 316), 'випічка з білого борошна (випікають лише на Великдень)' (Негрич, с. 129), 'солодкий здобний високий білий хліб циліндричної форми, який випікають напередодні Великодня' (Різник, с. 78), ^lпаска, ^lпасха, ^lпаски, пас^lки 'спеціальний обрядовий хліб, що випікають напередодні Воскресіння Христового' (Волошинова, с. 55);

Завдання календарної обрядовості відповідали корінним прагненням хлібороба: забезпечити добробут і щастя родини, щасливий шлюб для молоді, високий урожай та плодючість худоби, відвести всіяке зло, передбачити майбутнє і вплинути на нього [Пономарьов 1994: 182]. Вважаємо, що саме літній цикл свят підтверджує думку, що календарна обрядовість тісно пов'язана з календарем хліборобів, оскільки у цей час люди найбільше взаємодіяли з природою, починали отримувати плоди своєї праці.

Першим святом літнього циклу, яке супроводжується особливою ритуальною стравою, є Маковія, яке святкується 14 серпня. В. В. Жайворонок зазначає, що у цей день готують «шулики» [Жайворонок 2006: 351]. У досліджуваній говірці для номінації цієї страви зафіксовано двослівну номінацію, виражену неузгодженим атрибутивним словосполученням коржі з маком»: на мако^lв^lйа кор^lж^lі з ^lмаком не^uк^lли / пир^lіш^жки з ^lмаком не^uк^lли / ро^lгалики з ^lмаком / хто шо при^lдумуваў // а ў ^lбудн^lі дн^lі іс^lливами ^lтерли / м^lішали і

ва¹рен'а йако¹їсь о¹собино сли¹вовойі / шоб посоло¹дитис'а // мак на го¹род'і с'їйали / р'іс мак на го¹род'і / хто ск'іки хот'їу по го¹род'і с'івом кидали і у рад'ки с'їйали.

Обрядових страв до решти літніх і осінніх свят у досліджуваній говірці поки що не вдалося зафіксувати.

На завершення календарного року знову починаються передноворічні святки. Серед ключових свят цього періоду є свято Андрія, яке супроводжується певними ритуальними обрядодійствами. Невід'ємним знаком цього свята є калита – різдвяний хліб; з дохристиянських часів – помащений медом ритуальний корж з отвором посередині, який використовують для ворожіння і молодіжних розваг у день Святого Андрія як відгомін стародавньої сонячної емблеми [Жайворонок 2006: 271]. Лексема *калита* в СУМ зафіксована зі значеннями «торба для грошей» та «помащений медом корж, який вживають для ворожіння в день святого Андрія» (СУМ, 4, с. 77). З такими ж значеннями лексема зареєстрована і в Словнику за редакцією Б. Грінченка (БГ, 2, с. 210). Укладачі ЕСУМ виводять походження назви від слова *калита*, запозиченого з тюркських мов зі значенням «торбина», ймовірно, за подібністю реалій.

В. В. Жайворонок зауважував, що калита – це стародавнє велике свято на честь божества людської долі, помічника бога Сонця в боротьбі зі злими темними силами; сонце, вірили, з настанням зими поступово вмирає, і це є результатом підступів, лиходійства цих сил; з часом, за християнства, припасоване до дня Святого Андрія і в народі називається ще Великими вечорницями [Жайворонок 2006].

У досліджуваній говірці фіксуємо загальнонародну лексему *калита* у її фонетичному варіанті *ка¹лата*: *на ганд'р'їја не¹чец':а кала¹та / ни¹чут та¹кий корж* (показує коло із зубчиками по краях) / *зв'ерху приси¹пали ¹маком о¹бично / бо шо то¹д'і було та¹ке йак'шо роз'ібратис'а / і ¹д'ірочку посе¹ре¹дині шоб ¹мона було йо¹го приче¹нити до с'волока по¹том // де во¹на бу¹де та¹ко кала¹татис'а*. Зважаючи на цей контекст візьмемо на себе сміливість припустити, що лексема *ка¹лата* в досліджуваній говірці швидше мотивована назвою

процесу, а ніж назвою свята, як зауважує В. В. Жайворонок, оскільки в говірці не зафіксовано в семантичній структурі цієї лексеми семи на позначення свята, хоча, ймовірно, що колись існувала.

Отже, у старобабанській говірці активно вживають лексеми на позначення обрядової їжі *ку¹т'а*, *ба¹гата ку¹т'а*, *го¹лодна ку¹т'а*, *ва¹сил'*, *ва¹силик*, *калач*, *п¹аска*, *кор¹ж-і з маком*, *ка¹лата*. Більшість назв обрядової їжі мотивована назвою свята, до якого її готують *ба¹гата ку¹т'а*, *го¹лодна ку¹т'а*, *ва¹сил'*, *ва¹силик*, *ка¹лита*. У складі лексико-семантичної групи назв обрядових страв переважає однослівна номінація.

У цій статті лише окреслюємо перспективи подальшого дослідження назв ритуальних страв у старобабанській говірці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асіїв Л.В., Глібчук Н.М. Діалектологічна практика: навчально-методичний посібник. Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2005. 74 с.
2. Бевзенко С.П. Українська діалектологія: підручник. Київ : Вища школа, 1980. 244 с.
3. Березовська Г.Г. Східноподільські говірки в контексті подільського говору. *Філологічний вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*: збірник наукових праць. Умань : Візаві, 2012. Вип. 3. С. 8–14.
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
5. Жилко Ф.Т. Нариси з діалектології української мови: підручник. Київ : Радянська школа, 1966. 307 с.
6. Кацалапенко К.В. Назви хліба в календарних обрядах Східного Поділля. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: збірник наук. праць. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. Вип 3, кн. 2. С. 101–106.

7. Оскирко О.П. Назви їжі та напоїв у східноpodільських говірках: дисертація. Умань, 2018. 397 с.

8. Пономарьов А.П., Артюх Л.Ф., Косміна Т.В. та ін. Українська мінувшина: ілюстрований етнографічний довідник. Київ : Либідь, 1994. 256 с.

ДЖЕРЕЛА

Аркушин – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. Луцьк : Вежа, 2000. Т. 1–2.

АУМ – Атлас української мови : у 3 т. / І. О. Варченко, П. Ю. Гриценко та ін. Київ : Наук. думка, 1984–2001.

Борис – Борис Л. Назви хлібних виробів у буковинських говірках. Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. Чернівці, 2013. Вип. 661–662 : Слов'янська філологія. С. 170–176.

Волошинова – Волошинова М. О. Назви страв із борошна в українських східнослобожанських говірках. *Лінгвістика* : зб. наук. праць. Луганськ, 2011. № 1. С. 32–41.

ГГ – Гуцульські говірки : короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.

Грінченко – Грінченко Б. Д. Словарь української мови : у 4 т. Київ, 1907–1909. Т. 1–4.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / ред.-кол. : О. С. Мельничук та ін. Київ : Наук. думка, 1982–2012.

Негрич – Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березови. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 224 с.

Різник – Різник В. П. Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01. Львів, 2017. 370 с.

СУМ – Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. І. К. Білодід та ін. Київ : Наук. думка, 1970–1980.

*Яніна Гуменюк (м. Хмельницький)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Торчинська Н. М.*

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АВТОРСЬКИХ МЕТАФОР У ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА ВОЙНАРЕНКА

Мова є формою існування знань, що накопичуються в людській пам'яті у вигляді відповідних структур, які віддзеркалюють думки і почуття, історичний досвід і здобутки народу. Знання, що акумулюються мовною системою, відображають ставлення людини до об'єктивного світу, опосередковуючись за допомогою психічних чуттів. Це слугує підґрунтям для формування в мові системних відношень зі своєрідною архітектонікою та складною ієрархією семантичних рівнів, тобто створення «систем у системі». До однієї з таких систем належать метафори, які функціонально спрямовані на пізнання людиною предметів / явищ об'єктивного світу завдяки зіставленню спільних ознак цих предметів / явищ [Казимір: 35].

У сучасному мовознавстві дослідження метафор у художньому дискурсі постійно викликають інтерес науковців. Так, існують розвідки, присвячені типології, структурі, семантиці, функціям метафор на прикладі творів Тараса Шевченка (І. Григоренко, Т. Деркач, О. Муравйова, Л. Приблуда), Андрія Малишка (В. Калашник, Л. Кравець), Дмитра Павличка (І. Данилюк, Л. Пустовіт, Н. Слобода, О. Степаненко), Василя Стуса (В. Олексенко, Т. Симоненко, І. Хом'як), Ліни Костенко (Г. Горох, Л. Кравець, Н. Сидяченко), І. Драча (Н. Заверталюк, Л. Тиха), Оксани Забужко (Н. Бербер, М. Думін, В. Костенко, Ю. Медведєва), Юрія Андруховича (В. Головіна, Л. Марчук, М. Пугач), Марії Матіос (Т. Давиденко, Н. Здановська) та низки інших митців різних періодів розвитку літератури. Проте здебільшого джерелом дослідження стає проза й поезія відомих письменників, тоді як творчі доробки місцевих авторів

залишаються поза увагою, що й зумовлює актуальність теми нашої статті.

Мета розвідки – схарактеризувати структурно-семантичні особливості авторських метафор у поетичній творчості М. П. Войнарєнка.

Михайло Петрович Войнарєнка (22.07.1950 – 27.10.2020) був видатним ученим, першим прорєктором Хмельницького національного університету, прорєктором із науково-педагогічної роботи, профєсором, доктором економічних наук, членом-коресподєнтом НАН України, славним Поєтом-піснярем. Його наукові здобутки стали надзвичайно корисними в розвитку економічної сфєри. Народився у сєлі Струга Новоушицького району Хмельницької області. На вірші Михайла Петровича написано приблизно 30 пісєнь. Самє М. П. Войнарєнка є автором слів гїмну ХНУ. Михайло Петрович Войнарєнка завжди залишатиметься науковим і творчим натхненником прєдставників цїлої епохи на Хмельниччині, зокрема в Хмельницькому національному університеті. Дослідження мовотворчості поєта проводиться вперше.

Сучасна лїнгвістика прорєпоує рїзні дєфініції терміна 'метафора'. За Аристотєлем, метафора – це перенесєння назви одного прєдмета, явища тощо на інший («з роду на вид, або з виду на рїд, або з виду на вид, або за аналогією»), прїзначєне для того, щоб «говорити незвичним чином прор звичне» [Аристотєлт 2000: 170].

Українська енциклопєдія прорєпоує трєктування метафори як: «1) семантичного прорєцєсу, при якому форма мовної одиниці або оформлєння мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначєння на інший на основі певної подібності між цими об'єктами при вїдображенні в свїдомості мовця; 2) похідного значєння мовної одиниці, що утворєне таким чином, що в основі метафори лєжить згорєненє або прїхованє порівняння і ширше – імплїцитна аналогія нового з наявним, «дальшого» з «ближчим», менш вїдомого з вїдомїшим і т. п.» [Таранєнка 2004: 334].

Сьогодні існує низка різних класифікацій метафоричних конструкцій залежно від мети і методології їхнього вивчення. Поряд із виокремленням у метафоричних конструкціях таких явищ, як персоніфікація, уособлення та матеріалізація, за семасіологічним та номінативно-предметним аспектами виділяють внутрішню та зовнішню семантичну структуру [Корольков 1968: 54].

Відповідно до семантичного значення розглядають такі види метафори: 1) номінативна метафора – власне перенесення назви; 2) образна метафора, що служить для розвитку синонімічних засобів мови; 3) когнітивна метафора, що виникає в результаті перенесення значення; 4) генералізуюча метафора, що стирає в лексичному значенні слова кордони між логічними порядками і стимулює виникнення логічної полісемії [Ткачик 2014: 39].

Традиційно за впливом на адресата більшість науковців (Л. В. Макаренко, О. М. Тищенко, А. О. Ткаченко) виокремлюють стерті метафори, що втратили свою метафоричність, їх можуть вживати усі мовці, навіть не усвідомлюючи, що це своєрідні стилістичні фігури; фразеологічні метафори, близькі до усталених висловів, які вільно відтворюються у мовленні певного народу і перебувають у широкому вжитку; оригінальні метафори, які вражають своєю новизною та непередбачуваністю і формують авторську неповторність, ідіостиль письменника, який виокремлює митців із-поміж низки інших [Тараненко 2004: 336].

Відповідно до структури метафори бувають простими (базуються на актуалізації однієї або кількох ознак) і розгорнутими (складаються з декількох метафорично вжитих слів, що створюють єдиний образ) [Ткачик 2014: 39].

Зважаючи на вищевикладений матеріал, згрупуємо метафоричні конструкції, виокремлені з поезій М. Войнарєнка.

Отже, метафора, розкриваючи сутність одного предмета чи явища через особливість іншого і будучи одним із тропів поетичного мовлення, посідає чільне місце у поезіях М. П. Войнарєнка. Як і будь-який інший митець автор

використовує значну кількість стертих метафор, коли досить складно помітити сам факт переносу ознаки одного предмета на інший: «із глибини віків» (Думки ... 2007: с. 33), «душею... ожила», «доторкнутись серця кожної людини», «зійшла зірка рання», «сплелися дві долі» (Думки ... 2007: с. 34), «місяць скупався», «зиму слухав», «зоряні промені ллються» (Думки ... 2007: с. 35).

Як троп метафора має величезні образні можливості, оскільки вона будується на незвичайних уподібненнях, які викликають зовсім неочікувані асоціації, що й дозволяє говорити про оригінальні, okazіональні, індивідуально авторські метафори. У досліджуваних поезіях це: «іскриться Буг на хвилі златокудрій», «всміхаються зірницею околиці будов» (Думки ... 2007: с. 33), «серцем простори твої обіймаю» (Думки ... 2014: с. 20), «зиму слухав», «сніжинки з вітром билися», «він хатки із них ліпив», «завірюха співає» (Думки ... 2007: с. 33), «зустрічає перон світанкових очей» (Думки ... 2007: с. 34).

Щодо структури метафор, то тут, які і в інших атворів, виділяємо прості та розгорнуті. Прості метафори складаються із двох, рідше трьох слів, де план вираження представлений однією одиницею: «із глибини віків», «кружляла ... завірюха», «вітер тулиться», «завірюха співає» (Думки ... 2007: с. 33), «літа пориваються» (Думки ... 2007: с. 34), «серце тріпоче» (Думки ... 2007: с. 35), «летять роки», «доля позвала» (Думки ... 2007: с. 36).

Розгорнуті метафори містять більше слів для метафоричного опису певного предмета чи явища, іноді один із компонентів метафоризується двічі: «пекучий біль у серця глибині», «оселі ... вкрились простирадами журби» (Думки ... 2007: с. 35), «Щоб часу млин мої роки // Перемолов на світлі днини», «Синьоокий краю мій, дорогий мій брате, // Ти стелив мені у світ рушники-дороги», «дитинство босими ногами // Вишивало стежку долі в росах і піснях», «Душі щоб щедрість розціла // Тюльпанами серед каміння» (Думки ... 2007: с. 36), «Доля, що воскресла // З пісні солов'я» (Думки ... 2007: с. 37). Такі метафори науковці ще називають

метафоричним ланцюжком, до складу якого входить група тематично пов'язаних одиниць.

Відповідно до семантико-стилістичної класифікації із-поміж метафор виділяють такі типи: метафора-оживлення, метафора-опредмечування, метафора-синестезія [Макаренко 2009: 85].

Метафора-оживлення характеризується перенесенням ознак та дій живого світу на неживий. Тут можна виокремити антропометафори, зоометафори та ботанометафори [Вараніцька: 28]. У досліджуваних поезіях найбільшу частку становлять антропометафори: «*пам'ятають всі ліси й поля // Невтомні руки діда-хлібороба*» (Вараніцька 2014: с. 19), «*спраглими вустами надвечір'я п'ю*» (Думки ... 2007: с. 33), «*рвемо струни серця*» (Войнаренко 2008: с. 37), «*зустрічає перон світанкових очей*» (Думки ... 2007: с. 34), «*воскресає в пам'яті чарівний образ твій*» (Думки ... 2007: с. 35), «*пішов кисень у легені*» (Думки ... 2007: с. 36), «*хмурить брови хата*» (Думки ... 2007: с. 37).

Фіксуємо також і ботанометафори: «*зелені сосни тішаються під лоскотом води*», «*вперся в небо дуб*», «*йому заздрить куш*» (Думки ... 2014: с. 21).

Крім того, у поезіях автор використовував так звані метафори-опредмечування, тобто перенесення із живого чи неживого на неживе: «*чистять чорні двірники не скло, а мою душу*» (Думки ... 2014: с. 21), «*всміхаються зірницями околиці будови*», «*три стріли на небі у лазурі*», «*часто зводять людей злидні й вулиця, // а розводять палаци й перлини*», «*іскриться Буг на хвилі златокудрій*» (Думки ... 2007: с. 33).

Метафори-опредмечування, на відміну від метафор-оживлення, застосовуються задля порівняння властивостей тих чи інших неживих речей, тобто їхніми ключовими словами є назви певних предметів, матеріалів, частин будівель або одягу, географічні назви.

Метафора-синестезія містить у собі зорові, слухові, одоративні, смакові, тактильні образи [Вербицька 1993: 10].

До такого семантичного типу метафори належить «*зиму слухав*» (Думки ... 2007: с. 33).

Отже, метафора у поезіях М. П. Войнаренка є результатом творчої думки, витвором автора, що, як наслідок, поповнює метафоричні парадигми певного народу. Метафори дозволять не тільки простежити динаміку розгортання різноманітних художніх образів, а й зробити висновки про світогляд, світосприйняття і образне мислення поета, його уміння показати багатство рідного слова. Наша стаття – це лише початок вивчення творчого доробку відомого подолянина.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Риторика. Поэтика. [пер. с древнегреч. О. Цыбенко, В. Апфельрот]. Москва : Лабиринт, 2000. 224 с.

2. Вараніцька А. Структурно-семантичні особливості метафор у прозових творах Василя Слапчука. URL : <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/13902/1/Varanitska.pdf> (дата звернення : 14.03.2021).

3. Вербицька О. А. Ономасіологічні функції синестезійної метафори в українській мові (на матеріалах прикметників відчуття) : автореф. дис. на здобуття наук ступеня кандидата філол. наук. Харків, 1993. 24 с.

4. Казимір В. О. Значення метафори в репрезантації знань. URL : [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Npkrnu_fil_2013_32\(1\)_15](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Npkrnu_fil_2013_32(1)_15) (дата звернення : 14.03.2021).

5. Корольков В. И. Семасиологическая структура метафоры. *Ученые записки МГПИИЯ*. Воронеж, 1968. Т. 41. С. 49–72.

6. Макаренко Л. В. Метафори зорового класу в поетичному мовленні Юрія Клена. Херсон : Ви-во ХДУ, 2009. С. 84–89

7. Тараненко О. О. Метафора // Українська мова : Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко

та ін.; 2-е вид., виправ. і доп. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 334 –337.

8. Ткачик О. В., Булда Н. В. Структурно-семантичний аналіз когнітивних метафоричних конструкцій в романі Сюзан Коллінз «Голодні ігри». *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2014. Вип. III. С. 39–44.

ДЖЕРЕЛА

1. Войнаренко М. П. Думи про Хмельницький. *Українець*. 2008, № 8–9. С. 37.

2. Думки творчий злет : художньо-публіцистичний альманах / редколегія : М. П. Войнаренко, В. Ц. Міхалевський. Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2007. Т. 1. 112 с.

3. Думки творчий злет : художньо-публіцистичний альманах / редколегія : М. П. Войнаренко, В. Ц. Міхалевський. Хмельницький : ХНУ, 2014. Вип. 2. 120 с.

Марина Дегтярьова (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

НАЗВИ СТРАВ ТА НАПОЇВ КРІЗЬ ПРИЗМУ НАРОДНОГО КАЛЕНДАРЯ У ЦЕНТРАЛЬНОПОДІЛЬСЬКІЙ ГОВІРЦІ СМТ. ТУРБІВ ЛИПОВЕЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Мова є важливим експонентом культури й ментальності, надійним джерелом дослідження цілісної картини світу та аналізу актуальних питань історії народу.

Специфіка відображення своєрідності національної культури розкриває особливості світосприйняття того чи того етносу, його світогляду, окремих явищ чи понять, що забезпечує доцільність та перспективність засвоєння широкого кола мовних та позамовних уявлень [Шарманова 2015: 8].

Саме тому, вивчаючи мову в контексті народної культури та історії, звертаються до таких галузей знань, як етнолінгвістика та ономасіологія, а також застосовують різні методи дослідження, методи класифікації лексики, теорії семантичного поля, які досить детально розроблені в сучасній лінгвістиці. Відтворити еволюцію народного знання в тій чи тій галузі матеріальної або духовної культури з найдавніших часів і дотепер допомагають факти та когнітивний матеріал, вилучені з історії дослідження певних тематичних груп лексики.

Кожна група на позначення певних явищ, понять чи реалій навколишньої дійсності відзначається своєю значущістю та актуальністю через наявність сукупності певних ознак або властивостей та зв'язку з культурною спадщиною народу.

Особливу увагу привертає ТГЛ на позначення елементів української традиційної кухні, яка характеризується загальноживаністю, актуальністю, безпосереднім зв'язком із звичаями, традиціями та реальною дійсністю, побутом і культурою. Ця група лексики відзначається широтою смислового обсягу через велику кількість слів, які мають різне походження та індивідуальні акти номінації.

Назви продуктів харчування, страв на напоїв здавна були предметом історико-етнографічних та етнолінгвістичних досліджень. Перші праці датуються ХІХ ст., у яких було згадано деякі найменування досліджуваної ТГЛ. Вони були досить примітивними, оскільки не відображали все багатство назв традиційної української кухні. Проте, починаючи із другої половини ХХ ст., ТГЛ назв страв та напоїв стала однією із найактуальніших тем для дослідження. Чимало лінгвістів особливу увагу у своїх розвідках приділяли вивченню аналізованої групи лексики: В. М. Русанівський [Русанівський 1983] у колективній академічній праці, В. В. Німчук [Німчук 1992] у своїй монографії, З. Г. Козирєва [Козирєва 2014] та О. А. Крижко [Крижко 1998] в наукових працях з історії української мови та багато інших.

Частина досліджень назв страв та напоїв в українській діалектній мові була виконана на межі двох окремих наук - діалектології та етнолінгвістики. Багато дослідників особливу увагу приділяли вивченню лексико- семантичних груп на позначення обрядової їжі. Наприклад, М. В. Бігусяк у своїй праці [Бігусяк 1997] системно проаналізував за допомогою описового методу дослідження назви обов'язкових обрядових страв на основі особливостей проведення родильного та весільного обрядів Гуцульщини. Аналізуючи номінативні процеси поліського поховального обряду, В. Л. Конобродська у своїй монографії [Конобродська 2007] також окремі параграфи присвячує темі обрядових страв.

Дослідження ТГЛ на позначення назв страв та напоїв є актуальними і дотепер. Про це свідчать такі праці, як-от: «Велика ілюстративна енциклопедія України» [Енциклопедія... 2009], у якій максимально детально проаналізовано обрядові страви та подано етнолінгвістичну характеристику досліджуваної ТГЛ із найдавніших часів і до XXI ст., «Традиції та свята українського народу» [Шкода 2014], у якій знаходять своє відображення всі свята українського народу: державні, церковні, професійні та родинні, які охарактеризовано за безпосереднім зв'язком із культурою українського народу, його звичаями та традиціями.

Загалом тематична група лексики на позначення назв їжі є цілісною та багаторівневою системою, яка тісно пов'язана із культурою та побутом народу, його реальною дійсністю.

Отож, метою нашої публікації є етнолінгвістичне дослідження особливостей ТГЛ на позначення страв та напоїв крізь призму народного календаря та культурної спадщини народу на матеріалі центральноподільської говірки смт. Турбів Липовецького району Вінницької області.

Емпіричною базою послуговував власноруч зібраний діалектний матеріал – близько 200 хвилин аудіозапису тематичних текстів від 4 інформаторів.

Вивченням тісного взаємозв'язку ТГЛ на позначення їжі із культурним надбанням народу займається окрема наука – етнолінгвістика. Вона є тією галуззю мовознавства, яка

предметом своїх досліджень обрала зв'язки між мовою і різними сторонами матеріальної та духовної культури етносу. Це не просто окремий напрям дослідження, а цілісна, автономна наука, яка має за мету якомога докладніше пізнати мовні та етнокультурні явища.

Щороку українці святкують велику кількість релігійних свят, що супроводжуються сукупністю певних звичаїв, традицій та обрядових дійств. Крім того, кожне свято характеризується багатим застіллям. Отож є комплекс страв, які є обов'язковими до приготування на окремі свята. Майже на кожне релігійне чи родинне свято готують найважливіші страви, що є атрибутом святкування. Вони мають безпосередній зв'язок з культурою та побутом, звичаями і традиціями українського народу. У говірці смт. Турбів Липовецького району Вінницької області нам вдалося записати розповіді про страви, які готують на такі найголовніші релігійні свята, як Святвечір, Різдво, Великдень, Зелені свята, а також на родинні свята – весілля та похорон – і пов'язані з ними обряди та забобони.

На початку року українці святкують одне із перших свят народного календаря – Святий вечір. За традицією на *Св'ату вечер'у* кожна родина готує дванадцять страв, оскільки річне коло становить дванадцять місяців. Із розповідей місцевих жителів дізнаємося про те, що цього вечора готують *багату вечер'у*: *'На Св'ату вечер'у 'за традиц'іей'у готували дв'інацят' ст'раў // во'ни 'мали обоўяз'ково 'бути п'іс'ними 'так 'йак 'це с'в'ато припа'дає 'на остан':їй 'ден' 'посту р'ізд'в'аного 'посту / 'ц'у ве'чер'у нази'вали 'часто ба'гатою ве'чер'у // в'осноў'ному готували та'к'і ст'рави / ку'т'а то обоўяз'ково 'це 'буў голоў'ний атри'бут с'в'ата й'її готували п'іс'ну // 'боршч 'тоже пода'вали п'іс'ний і 'т'іл'ки п'іс'ний / 'зам'іс'ц' х'л'їба пе'к'ли пампуш'ки / 'їїх с'мажили 'на ол'їйов'і поси'пали з'верха т'рохи 'пудрой'у і пода'вали ко'лис' з уз'варом // 'так / готували 'йушку п'іс'ну гриб'ну голуп'ц'і 'тушену ка'пусту // могли 'тоже зал'їў'ну 'рибу пода'вати готувати і тоў'чену кар'топл'у 'т'іл'ки й'її запраў'ляли ол'їйой'у / і ва'реники готували 'можна бу'ло го'рохову 'кашу*

п'ідливу 'ну *к'ісел'* подавали // осноўне було 'шоб 'ц'і ст'рави були п'існими // (Рогаль Г.П., 1953 р.н., освіта – 11 класів). Іншим інформатором було також згадано одну цікаву традицію: *Коли* 'на *Св'ату ве'чер'у* 'йїли *ку'т'у* 'то заўжди *гово'рили та'к'і сло'ва* / 'даї 'же *Боже здо'роўя* 'нам *у'с'ім* / 'даї 'же *Боже шчас'ливоу* 'ц'у *ку'т'у* *про'вести* 'ї *д'ругойі* *доче'кати* *у* 'шчас'ті *та здо'роўї* // (Тютюнник М.П., 1947 р.н., освіта – 11 класів).

На наступний день святкують ще одне, не менш важливе свято – Різдво, на яке готують для святкування також різні страви та напої: *Ої* / на *Р'ізд'во* 'с'ік'да *ко'лоли ка'банчика* / *от і в'осноўному* *шо* 'м'ясо / 'сало *зап'ікали* / *колба'са* там *голуб'ц'і* 'риба / *кроўянка* *обоўяз'ково* була *холо'дец'* / *це та'к'і ст'рави* *шо би'ез них* не 'було *н'і од'ного с'в'ата* // (Рогаль Г.П., 1953 р.н., освіта – 11 класів).

Залежно від руху пасхалій на середину квітня або початок травня припадає найбільше весняне свято – Великдень. Зі слів інформатора дізнаємося, що для святкування готують велику кількість страв: *На Великден'* *з'нач'іт'* *готували те ж* 'само 'можна *ска'зати* *шо і на Р'ізд'во* / *але ну йак* 'тоже *так* 'само *ста'ралис'а* *поро'с'атко* *зако'лоти і голуб'ц'і* / *і ка'пуста* 'тушена *і* / *і з гри'бами і з м'ясом і так* 'само *голуб'ц'і* *із гри'бами і з мн'асом і* *колба'су до'машн'у* / *кроўянку* *ро'били* / *холо'дец'* *обоўяз'ково ва'рили* // (Рогаль Г.П., 1953 р.н., освіта – 11 класів). Від іншого інформатора також фіксуємо традиційні, найважливіші для цього свята страви: *паска, крашанки*: *На Великде'н'* / 'самий / 'сама *осноўна* 'н'іби *ну не ст'рава* *али* 'сама *осноўна* *це була* 'паска *й'її т'реба* *було спек'ти* *вип'ікали* 'паски / *кра'сили крашанки* // (Тютюнник М.П., 1947 р.н., освіта – 11 класів).

Згодом святкують Зелені свята, так само готуючи найрізноманітніші страви: *На Зелен'і св'ата* 'так 'само *готували* 'тоже *і* 'дуже *ба'гато* 'нас *Зелен'ї'х* *с'в'ат* *по'вин:о* 'бути *зелен'і са'лати* *по'вин:о* 'бути *са'лат* *по'вин* 'бути *і з гог'ір'к'ї'ю* / *і з пом'їдор* / *і с ка'пусти* *х'то шо* 'має // *і ба'нанов'і са'лати* *ро'били* *і* 'яблучко / *ну* 'дуже *ба'гато*

по'вин:о 'бути са'лату / 'так 'саме ро'били і мнас'н'і рул'ети і паш'тети / отбиў'н'і і / кот'л'ети 'рубл'ан'і / ну ў'с'о 'так 'йак по'вин:о 'пасочка по'вин:а 'бути ка'лачики 'б'іше ро'били ка'лачики // (Войтюк К.О., 1950 р.н., освіта – 10 класів).

Окрім особливостей приготування та святкування основних релігійних свят народного календаря, у говірці смт. Турбів Липовецького району Вінницької області з розповідей мешканців зафіксовано також етнолінгвістичну характеристику ТГЛ на позначення страв та напоїв, які традиційно готують на родинні свята.

На весілля готували також велике застілля: 'На ве'с'іл':а так 'само до'машн'у колба'су / кро'ўйанку / холо'дец' обоўйаз'ково / голуб'ц'і / ка'пуста 'тушена / 'боршч ко'лис' ва'рили да'вали те'пер 'н'іхто 'гет' не з'гадує про 'боршч на в'і'с'іл':і / а ко'лис' да'вали / кар'топл'у да'вали та'ку 'тушену з 'м'йасом ро'били кот'лети ро'били // а д'л'а 'пити шоб 'пити то ва'рили уз'вари / це груш'ки 'йаблука 'сушен'і і 'варили та'кий кам'пот / та'кий 'сахаром присоло'дили // (Рогаль Г.П., 1953 р.н., освіта – 11 класів).

Різні інформатори згадують один із найважливіших символів весілля - коро'ваї та розповідають різні традиції, звичаї, обряди та забобони, пов'язані із ним: 'на ве'с'іл':і обоўйаз'ково по'винен 'бути коро'ваї обоўйаз'ково к'ликали коро'вайниц'і ў'су'боту йо'го вип'ікали то го'ту/то то особливий 'буў риту'ал 'н'іби 'будем ка'зати але 'в'ін по'винен 'бути осноўний йо'го вироб'л'али / моло'диц'і при'ходили йа'к'і були не роз'веден'і з чоло'в'іками / 'перш'і 'пар'і були / вип'ікали ше та'к'і ну 'йак би ў 'нас у'дома ка'зали кач'ки / та'к'і кач'ки вироб'л'али це ў'же 'йак ішли коро'вайниц'і до'дому 'випекли коро'ваї ў'же 'вит'агнули йо'го ў'се то коро'вайниц'ам розда'вали та'кий 'наче гостинец' по 'ц'іі 'кац'і во'ни та'к'і 'йак п'ташечка вироб'л'алис'а пек'ли // (Тютюнник М.П., 1947 р.н., освіта – 11 класів); коро'ваї то та'кий обр'а'довий х'л'іб шо вип'ікали на ве'с'іл':а // з'ним по'ўйазано 'дуже" ба'гато тра'диц'іі // йо'го викорис'товували д'л'а благосло'вен':а мо'ло'дих покрит':а нари'ченої і поїед'нан':а д'вох с'і'меї в'од'ну // пе'к'ли коро'ваї за п'равилом

/ то 'було ў'су'боту 'або ў'п'ятниц'у // ко'лис' гово'рили шо йак'шо коро'ваї полу'чайіц'а ў'далим 'гарним ви'соким то с'і'м'я 'буде" 'гарно 'жити і 'доўго 'жити / а йак'шо п'ри вип'і'кан':і коро'ваї т'р'існуў то ў'с'і'м'іі 'будут' с'варки і нега'разди / 'нав'іт' гово'рили то'д'і шо моло'дих 'може чи'кати рос'лука // (Рогаль Г.П., 1953 р.н., освіта – 11 класів).

На похорон також готують різні традиційні та повсякденні страви: 'На 'похорон / так с'кажем на по'минки / йак'шо л'у'дина по'мерла ў'п'іст то ро'били ст'рави п'іс'н'і ў' осноў'ному гри'би/ з гри'бами / 'риба / 'риба 'жарена / 'риба захо'лод'ана була от / 'боршч ва'рили 'тоже з гри'бами / голуб'ц'і ро'били з гри'бами / ро'били ше до'пуст'ім голуб'ц'і ну ро'били не з гри'бами а п'росто пере'жар'ували 'морквочку от / ци'бул'у 'моркву пере'жарували і м'ішали з 'рисом о'так ро'били голуб'ц'і / холо'дец' 'рибний то ва'рили 'рибу і / дода'вали те'пер дода'йут' жсла'т'ін //, 'каша г'речн'ева, мо'лочна г'речн'ева 'каша, 'рисова 'каша на моло'ц'і: і 'кашу г'речн'еву те'пер і 'ран'ше ва'рили / ну 'ран'ше ва'рили 'кашу ў' осноў'ному мо'лочну г'речн'еву 'кашу / до моло'ка / не на моло'ц'і а до моло'ка / от а 'рисову 'кашу на моло'ц'і // (Рогаль Г.П., 1953 р.н., освіта – 11 класів).

Майже всі інформатори згадують одну із найважливіших страв, яку обов'язково готують на похорон – 'коливо та розповідають різні способи його приготування, а також традиції, звичаї, що пов'язані із ним: 'На 'похорон обоўйаз'ково готували та'ку ку'т'у йа'ка нази'валос'а 'коливо // 'коливо то обоўйаз'кова 'йіжа ст'рава на 'поминки за л'у'динойу / йо'го го'туют' 'кожи'ен по 'р'ізному а'ле" в'осноў'ному з 'вареноїі пше'ниц'і а'бо бу'вае 'рису з і'з'умом / зали'вайут' йо'го во'дойу со'лодкойу з і'медом чи 'сахаром // мог'ли добаў'л'ати го'р'ішки цу'кати і'з'ум сухоф'рукти х'то 'йак х'т'іў // (Дзюба Л.С., 1947 р.н., освіта – 11 класів); 'коливо це 'така ст'рава поми'нал'на ст'рава йа'ку обоўйаз'ково готували на 'поминки // з 'колива почи'найут' 'заўжди поми'нал'ній о'б'ід 'п'ісл'а похо'ван':а л'у'дини / на 'дев'іт' і 'сорок д'н'іў і на роко'вини // 'йісти йі'йі т'реба ў'с'ім по'ч'ерз'і // 'коливо 'ше нази'вали 'сита поми'нал'на ку'т'а а нази'валос'а во'но 'коливо

бо озна¹чайе ¹варена пше¹ниці¹'а // (Рогаль Г.П., 1953 р.н., освіта – 11 класів); ¹на ¹похорон ше обо¹уяз¹ково готували ¹коливо / ¹коливо це пше¹ниці¹'а ва¹рилас¹'а і запра¹ул¹'алас¹'а ¹тоже прик¹раше/прикра¹шалас¹'а ¹н'іби цу¹керками го¹рошками р'ізнокол'о¹ровими х¹тос' запра¹ул¹'ау ¹медом х¹тос' запра¹ул¹'ау со¹лодко¹юу підсо¹лоджено¹юу во¹до¹юу це обо¹уяз¹ково ¹було // (Тютюнник М.П., 1947 р.н., освіта – 11 класів).

Отже, проаналізувавши ТГЛ назв страв та напоїв за етнолінгвістичним аспектом, а також окрему лексичну групу на позначення обрядових страв, можна дійти до висновку, що кожне свято визначається різноманітністю та багатством традиційних страв та напоїв. На кожне із релігійних та родинних свят готують основні, традиційні страви: на Святий вечір – це ку¹т¹'а, на Великдень – ¹паска, на Зелені свята – це ¹р'ізні¹ са¹лати, на весілля – коро¹вай, на похорон – ¹коливо. Кожна із страв має пов'язані безпосередньо із нею традиції, звичаї, обряди і навіть забобони, про які відомо ще з давніх часів і до сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бігусяк М. В. Лексика традиційних сімейних обрядів у гуцульському говорі : автореф. дис. на здобуття наук ступеня кандидата філол. наук. Івано-Франківськ, 1997. 17 с.
2. Велика ілюстрована енциклопедія України. Київ : Махаон – Україна, 2009. 504 с.
3. Історія української мови: лексика і фразеологія / редкол.: В. М. Русанівський (відп. ред.), В. Л. Карпова, В. В. Німчук та інші. Київ : Наукова думка, 1983. 744 с.
4. Козирева З. Г. Українська когнітосфера «Їжа» як предмет лінгвістичного дослідження. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія «Філологія. Педагогіка. Психологія»*, 2014. Вип. 29. С. 48–55.
5. Конобродська В. Л. Поліський поховальний і поминальний обряди. Житомир : Полісся, 2007. 356 с.
6. Крижко О. А. Розвиток семантики побутової лексики українських літописів кінця XVII – початку XVIII століть (назви їжі, напоїв, продуктів харчування). Київ: ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1998. 169 с.

7. Німчук В. В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови. Київ: Наукова думка, 1992. 412 с.

8. Оскирко О. П. Назви їжі та напоїв як об'єкт українського мовознавства. *Філологічний часопис*. Вип. 1 (9). Київ, 2017. С. 53–62.

9. Шарманова Н. М. Етнолінгвістика: навчальний посібник для студентів факультету української філології / за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг: НПП АСТЕРІКС, 2015. С. 8–13.

10. Шкода М. Н. Традиції і свята українського народу. Донецьк: ТОВ «ВКФ «БАО», 2014. 384 с.

Вікторія Денисюк (м. Вінниця)

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н.М.

ПРИЗВИСЬКА МЕШКАНЦІВ СЕЛА ВІННИЦЬКІ ХУТОРИ ВІННИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ономастика – розділ мовознавства, що вивчає власні назви, їх будову, системну організацію, функціонування, розвиток і походження [Карпенко 2004: 437].

Ономастика має розгалужену структуру, яка зумовлена тим, що власні назви мають велику кількість різних категорій об'єктів. Скільки є типів об'єктів, стільки й структурних підрозділів ономастики.

Різні проблеми ономастики, антропоніміки зокрема, здавна були предметом дослідницьких зацікавлень багатьох учених. Антропонім — власна назва людини. В українській мові це особове ім'я, ім'я по батькові, прізвище, прізвисько, псевдонім [Железняк 2004: 29]. Прізвиська займають чільне місце в лексичному складі сучасної української мови.

Українська антропонімія (передусім прізвища та прізвиська) стала об'єктом наукових зацікавлень в другій половині минулого століття.

Прізвиська, як відомо, утворюють стійкий пласт одиниць, відомих загалом всьому народу, і входять до найбільш

активної лексики загальнонаціональної мови. Українська антропоніміка, як сучасна, так й історична, досліджується виключно в синхронному плані. Прізвиська багатство кожного народу — це продукт його історії. В ньому відбиті особливості суспільно-економічного і суспільно-політичного життя народу різних історичних епох, особливості побуту, матеріальної і духовної культури, оточуючої природи, демографічні процеси, зв'язки з іншими народами тощо [Павлюк 2016: 23].

Отже, предметом нашого дослідження є прізвиська як складове антропонімічної лексики.

Об'єкт дослідження – прізвиська села Вінницькі Хутори Вінницького району Вінницької області.

Мета статті – дослідити й проаналізувати лексико-семантичні групи прізвиस्क села Вінницькі Хутори Вінницького району Вінницької області.

Термін «прізвисько» в українській мові фіксується з 14 століття [Чучка 2004: 532]. Ознаки прізвиस्क покликаючись на працю М. В. Тимівського [Тимівський 1987: 64–65]:

1. Неофіційність – вони є не обов'язковим елементом номінації особи.

2. Корпоративність – полягає в тому, вживання прізвиська в певному, інколи замкненому, середовищі.

3. Факультативність – необов'язковість іменування прізвиском індивіда.

4. Інформативність – здатність інформувати про властивості об'єкта номінації.

5. З віком носія або зміною обставин вони можуть змінюватись.

М. В. Тимівський наголошував, що жодна ознака не виступає ізольовано, тому варто говорити лише про комплексне використання ознак.

На сьогодні ще не створено єдиної загальноприйнятої класифікації прізвиस्क. Це пов'язано із неоднозначним підходом до сутності поняття «прізвисько».

Розглянемо лексико-семантичні групи прізвиस्क села Вінницькі Хутори Вінницького району Вінницької області.

1. Прізвиська, що вказують на ознаки носіїв

А. Антропоніми, що вказують на зовнішні ознаки людини: *Кнопка* (жінка, маленька на зріст), *Молоточок* (чоловік був невисокого росту і швидкий), *Телевізор* (чоловік багато говорить), *Сонечко* (жінка, яка постійно посміхалась), *Чуня* (неохайний чоловік), *Шпрот* (високий і худий хлопець), *Вусатий* (мав великі кучеряві вуса), *Бочка* (товста дівчинка), *Лисий* (хлопець з дуже густим волоссям), *Кацалати́ха* (жінка має клишоногість, захворювання опорно-рухового апарату), *Лялька* (дуже гарна дівчина), *Дишля* (висока дівчина), *Здохля* (слабкий, несильний хлопець), *Рижик* (хлопець має риже волосся), *Малий* (дуже високий хлопець), *Диня* (жінка має голову схожу на диню).

Б. Прізвиська, що розкривають внутрішні ознаки осіб, а саме: підкреслюють інтелектуальний потенціал носія, особливості характеру чи темпераменту: *Бамбулка* (заторможений, повільний хлопець), *Ручнік* (довго думає), *Баши́мак* (недосвідчена людина), *Кіпіш* (постійно схвильований), *Губка* (дівчинка, яка швидко запам'ятовує), *Чібрик* (в сім'ї часто бились, чубились), *Осел* (дуже впертий чоловік), *Папу́га* (дівчина, яка постійно за всіма повторює), *Князь* (чоловік, зверхньо ставиться до інших), *Чуди́ло* (чоловік з дивною поведінкою), *Ботани́к* (чоловік, який все знає), *Змія* (зла підступна жінка).

В. Прізвиська, що розкривають звички носія:

Шумахер (любить швидку їзду), *Гиржик* (чоловік, який багато сміявся), *Фантік* (хлопчик, який збирав обгортки від цукерок), *Бацу́ла* (постійно ходив з м'ячем і підбивав його), *Сок* (дівчинка п'є лише сік), *Морж* (чоловік навіть взимку носив сорочки з коротким рукавом), *Очкоза́вр* (хлопець, який носить окуляри), *Професор* (любить всіх повчати), *Капіта́н* (любить всіма керувати).

2. Прізвиська, що виникають за особливостями мовлення носіїв:

А. Неправильна вимова слів: *Фітюбовкало* (говорить невпопад), *Гикало* (заїкається), *Мармиська* (в дитинстві на обличчя казала «мармиська»), *Селюк* (чоловік не вміє гарно і правильно говорити), *Триньдичиха* (жінка, яка багато балакає),

Мимра (чоловік, який бубнить собі під ніс), *Моня* (чоловік не вимовляє слово «можна»).

Б. Часте повторення одного і того самого слова в розмові: *Бульо* (постійно повторює слово «бульо»), *Мей* (постійно в своїй мові вживає слово «мей»), *Бу-бу-бу* (чоловік, який постійно бубнить), *Горосьо* (при згоді чоловік казав «горосьо» від рос. хорошо), *Галя* (носій усіх дівчат називав «Галя»).

3. Оказіональні прізвиська: *Зу-зу* (в дитинстві казав, що зозуля каже «зу-зу»), *Гарбушка* (хлопчик, який любив їсти першу частину хліба і постійно просив відрізати йому «гарбушку»), *Габула* – від «забула» (в школі дівчинку запитали де її зошит – «габула»), *Коржик* (всім давав ім'я «коржик» через це його так і прозвали), *Роня* (дівчинка, якомсь назвала себе не Тоня, а Роня), *Толя хороший* (в дитинстві, коли чоловіка сварили, він говорив «Толя хороший»), *Васінька* (коли чоловіка запитували як його звати, він відповідав: «Васінька»), *Бомка* (коли в дівчинки запитали, як звати її тата, вона відповіла: «Бомка», не вимовляла літеру «р»), *Крандаш* (дівчинка пропустила літеру «а» в слові «карандаш»), *Хома* (замість Рома, говорив «хома»).

4. Прізвиська, що відтворюють реальний стан речей: *Циган* (етнонім), *Немець* (етнонім), *Дерік* (директор), *Кацап* (етнонім), *Ротний* (командир роти), *Француз* (етнонім), *Бомжик* (бідна людина), *Залізник* (працює із залізом), *Головиха* (жінка голови сільської ради), *Молдаван* (етнонім).

5. Прізвиська мотивовані кількома ознаками: *Сенсей* (вчитель фізкультури та ще й викладає боротьбу, як вид спорту).

Під час виникнення прізвиськ можуть діяти найрізноманітніші мотиви. Одні з них залишаються прозорими й актуальними тривалий час, інші, з сучасного погляду, є незрозумілими, бо зникла ситуація, яка сприяла виникненню конкретного прізвиська.

Індивідуальні прізвиська мешканців вулиці *Набережної* села *Вінницькі Хутори* *Вінницького району* *Вінницької області* можна класифікувати за лексичною базою:

I. Відантропонімні прізвиська

1. Прізвиська, що походять від прізвища носія

А. Способом усічення частин прізвища: *Григор* (від прізвища Григоренко), *Дорож* (від прізвища Дороженко), *Лукаш* (від прізвища Лукашенко), *Бондар* (від прізвища Бондарчук), *Буг* (від прізвища Бугайчук), *Ткач* (від прізвища Ткачук).

Б. Прізвиська, утворені суфіксальним або усічено – префіксальним способом: *Шева* (від прізвища Шевчук), *Попик* (від прізвища Попенко), *Куша* (від прізвища Кушнір).

В. Прізвиська, утворені способом перекручування прізвищ, або різних асоціацій: *Кукуся* (від прізвища Кукушкін), *Моська* (від прізвища Мосейчук), *Зозулька* (від прізвища Зозуля), *Суличка* (від прізвища Сулик), *Дініс* (від прізвища Денисюк), *Мася* (від прізвища Масюк), *Мося* (від прізвища Мосігчук), *Хро – хро* (від імені Фросина), *Лебідь* (від прізвища Ледюк), *Кампот* (від прізвища Кисіль), *Кришка* (від прізвища Кривешко), *Карась* (від прізвища Каращук), *Поліщучка* (від прізвища Поліщук).

2. Прізвиська, похідні від особових імен: *Дядюсік* (від дядько Толя – племінник в дитинстві не зміг виговорити дядько Толя і скоротив), *Микілка* (від імені Микола), *Ме'кола* (від імені Микола), *Таїна* (від імені Таїса), *Каральки* (від імені Кароліни), *Серго* (від імені Сергій), *Біна* (від імені Альбіна).

3. Прізвиська, утворені від прізвищ чи імен відомих осіб, літературних і казкових героїв: *Мізиночка* (маленька на зріст жінка), *Колобок* (чоловік з великим животом), *Пушкін* (чоловік, який мав кучеряве волосся), *Брежнів* (чоловік у селі мав великі густі брови, схожі на брови політика), *Плюшкін* (жадібний чоловік).

II. Відапелятивні прізвиська

1. Прізвиська, що вказують на професію, рід занять: *Прачик* (від роду заняття прання), *Капиця* (чоловік, який справляв взуття), *Шкідник* (чоловік працював у колгоспі з хімічними добривами, а також видавав речовини, якими травили шкідників на полях), *Куркуль* (власник магазину).

2. Прізвиська, що мають в основі апелятиви на позначення назв фауни, флори, предметів побуту, частин тіла

людини, абстрактних понять: *Косигін* (людина мала вузькі очі і розкосий погляд), *Вухань* (у родині у всіх чоловіків буди великі вуха), *Лиска* (хитра і швидка жінка), *Комашка* (жінка великих розмірів), *Совиха* (мала великі очі), *Чапля* (чоловік з довгими ногами і великим носом), *Тополька* (велика на зріст жінка), *Пух* (чоловік, який мав кремезну статуру), *Зайчик* (хода людини нагадувала підскоки), *Кукурудза* (мав рижий колір волосся і зуби схожі на зерна), *Швабра* (худя жінка), *Козичка* (жінка яка тримала кіз), *Кукурудза* (чоловік мав рижий колір волосся і зуби схожі на зерна), *Зубатиха* (мала великі зуби), *Цапок* (чоловік мав в своєму господарстві гарного цапа), *Бугай* (у чоловіка сильний, могутній голос), *Часник* (голова була схожа на часник), *Бабак* (щоки схожі, як в бабака).

Індивідуальні прізвиська мешканців вулиці *Сагайдачного* села Вінницькі Хутори Вінницького району Вінницької області можна класифікувати за лексичною базою:

I. Відантропонімні прізвиська

1. Прізвиська, що походять від прізвища носія

А. Способом усічення частин прізвища: *Заги'на* (від прізвища Загинай), *Сидор* (від прізвища Сидоренко), *Сокол* (від прізвища Соколова), *Граб* (від прізвища Грабовий), *Свин* (від прізвища Свиначук), *Ум* (від прізвища Уманець), *Покот* (від прізвища Покотило).

Б. Прізвиська, утворені суфіксальним або усічено – префіксальним способом: *Доцик* (від прізвища Доценко), *Ліщина* (від прізвища Ліщинський), *Іваха* (від прізвища Івашко), *Любка* (від прізвища Любіченко), *Перехрестко* (від прізвища Перехрест).

В. Прізвиська, утворені способом перекручування прізвищ, або різних асоціацій: *Копитося* (від прізвища Копитко), *Кубік* (від прізвища Кубчик), *Федя* (від прізвища Федоренко), *Журавель* (від прізвища Журавський), *Чайка* (від прізвища Чекіна), *Шамрик* (від прізвища Шамрай), *Крабс* (від прізвища Кравенський), *Шаман* (від прізвища Шманін), *Вишня* (від прізвища Вишнівський), *Гривня* (від прізвища Рубель), *Тюк* (від прізвища Головатюк), *Орлик* (від прізвища Орлова), *Шуруп* (від прізвища Цвях), *Зуніка* (від прізвища Зуниська),

Гопик (від прізвища Попик), *Грабар* (від прізвища Грабовський), *Леший* (від прізвища Ліщенко), *Тимко* (від прізвища Тимченко), *Космос* (від прізвища Островський), *Малінка* (від прізвища Маліночка).

2. Прізвиська, похідні від особових імен: *Федот* (від імені Федір), *Махмутік* (від імені Махмед), *Толька* (від імені Анатолій), *Антося* (від імені Антоніна), *Алька* (від імені Алефтина), *Вано* (від імені Іван), *Андорка* (від імені Андрій).

3. Прізвиська, утворені від прізвищ чи імен відомих осіб, літературних і казкових героїв: *Аладін* (чоловік, який рідко мив ноги), *Архімед* (любив математику), *Лускунчик* (чоловік, який дуже любив гарбузове насіння), *Дюймовочка* (велика за розміром жінка), *Рапунцель* (дівчина має довге волосся), *Пікасо* (дівчина дуже гарно малює).

II. Відапелятивні прізвиська

1. Прізвиська, що вказують на професію, рід занять: *Слоїк* (чоловік займався прийомом склотари), *Лютік* (жінка, яка вирощувала квіти), *Чарочка* (жінка, яка торгувала самогоном), *Моряк* (чоловік раніше працював моряком), *Банкір* (працівник банку), *Швея* (жінка гарно шиє).

2. Прізвиська, що мають в основі апелятиви на позначення назв фауни, флори, предметів побуту, частин тіла людини, абстрактних понять: *Побєда* (жінка їздила в машині «Побєда»), *Мирза* (продавав горілку, яку називали «мирза»), *Глухий огірок* (недочував, мав круглий живіт), *Сорокапуд* (великий чоловік), *Бельбаси* (товсті люди), *Коза* (жінка, що завжди ходила на підборах і завжди підбігала, як кізочка), *Чичушка* (чоловік, який любив горілку і постійно її з собою носив), *Перекотиноле* (чоловік, який часто змінював місце роботи), *Халявко* (чоловік, який любив гуляти за чужий рахунок), *Хруш* (чоловік схожий на хруща), *Вуж* (чоловік постійно викручується з різних ситуацій), *Кінь* (чоловік важко працював), *Ворона* (чоловік має чорне волосся), *Опеньок* (чоловік має стрижку як в гриба).

Отже, неофіційні іменування займають чільне місце в лексичному складі сучасної української мови. Їх вивчення розкриває потужну словотворчу фантазію народу, величезні

потенційні можливості антропонімічної системи української мови, відіграє чималу роль у виявленні шляхів формування особових назв України на різних етапах розвитку.

Переважно індивідуальні прізвиська мешканців вулиць Набережна і Сагайдачна є відапелятивними, з актуальними тепер мотивами, а їх мотиваційною базою є зовнішній вигляд, специфіка діяльності, а також особливості мовлення та поведінки носіїв, а сімейно – родові прізвиська переважно антропонімного утворення. Отже, прізвиська є своєрідним пластом і органічною складовою антропонімікону України. Живі оніми, які утворюються, функціонують, змінюються, набувають різних експресивних відтінків, є безперечно, своєрідною скарбницею неофіційної сфери іменувань, адже вони дають можливість з'ясувати асоціативне мислення носіїв, соціально-історичні та соціально-культурні чинники.

Аналіз індивідуальних прізвиस्क, показав, що ці антропоніми представлені загальнонаціональною лексикою. Прізвиська органічно входять у систему виражально-зображальних (експресивних) засобів усного побутового, просторічного, говіркового, жаргонного мовлення. Їхній стилістичний потенціал спирається в основному на метафору, асоціацію, іронію, порівняння. Вони найчастіше є одним із найпотужніших знарядь так званої мовленнєвої критики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Железняк І. М. Антоніми // Українська мова: енциклопедія: ред. В. М. Русанівський та ін., вид. 2-ге, випр. і допов. Київ, 2004. С.29–30

2. Карпенко Ю.О. Ономастика // Українська мова: енциклопедія: ред. В. М. Русанівський та ін., вид. 2-ге, випр. і допов. Київ, 2004. С. 437–438

3. Павлюк В. А. Історія становлення українських прізвиस्क. *Лінгвістичні читання*: збірник наукових статей. Вінниця : ФОП Рогальська І. О., 2013. №. 6. С.114–121.

4. Павлюк В. Становлення неофіційного антропонімікону Вінниччини : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01. Вінниця, 2016. 244 с.

5. Сухомлин І. Д. Українські прізвиська людей як власні родові назви // *Говори і ономастика Наддніпрянщини*. Дніпропетровськ, 1970. С. 64–65.

6. Тимінський М. В. До проблеми мотиваційної класифікації сучасних індивідуальних прізвиськ. *Мовознавство*, 1987. № 3 С. 64–68.

7. Чучка П. П. Прізвисько // *Українська мова: енциклопедія*: ред. В. М. Русанівський та ін., вид. 2-ге, випр. і допов. Київ, 2004. С. 532–533.

*Оксана Журавленко (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол.н., доц. Кухар Н. І.*

ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ЛЮДИНИ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ ЄВГЕНА ГУЦАЛА)

Мова є одним із основних способів вираження емоцій. Дослідження емоційних станів людини набуває все більшого поширення в сучасному мовознавстві. Ця тенденція зумовлена емоційно-психічними процесами, що мають свій відбиток безпосередньо на мовленні людини. Емоційні явища характеризуються складною і багатоаспектною природою.

Актуальність теми зумовлена зростаючим інтересом сучасної лінгвістичної науки до вивчення концептуальних мовних явищ, виявлення та систематизації засобів мовної репрезентації емоційних концептів. Незважаючи на те, що емоції були об'єктом дослідження у лінгвістиці (А. Вежбицька, В. Г. Гак, Дж. Лакофф, Н. А. Красавський, В. В. Леонтьєв, В. І. Шаховський та ін.), все ще залишається нерозв'язаною низка проблем [Астен 2000: 23].

Творчість одного з чільних представників українського прозового шістдесятництва Євгена Гуцала до наших днів залишається однією з найменш досліджених сторінок історії української літератури другої половини ХХ ст. Незважаючи на широкі обговорення його творів за життя автора, системне

наукове вивчення його творчого доробку в останнє десятиліття щойно розпочалося.

Проза Євгена Гуцала багата й різноманітна за жанрами, проблематикою, яскравими персонажами, художніми знахідками, потребує синтетичного наукового осмислення, оскільки належить до ключових здобутків української літератури ХХ ст. Особливо актуальним є вивчення поетики творення образу персонажів у творчості Є. Гуцала, оскільки саме нова концепція людини, художнього психологізму і літературного характеру лежить в основі революційного впливу шістдесятників на еволюцію української прози. Тим часом проблема характеру персонажа, зокрема у творчості Є. Гуцала, належить до найменш досліджених у сучасному українському літературознавстві.

Отже, недостатнє вивчення науковцями мовної репрезентації емоційних концептів та художнього психологізму у творчості Євгена Гуцала спонукало нас до вибору даної теми дослідження. Метою статті є аналіз засобів репрезентації психологічного стану людини (на матеріалі прози Євгена Гуцала).

«Лінгвістиці емоцій» присвячено багато наукових розвідок В. Шаховського [Шаховський 1995: 8]. Людське життя супроводжує ціла гама тих чи інших психічних станів. Прикладом можуть бути емоційні стани, стани свідомості, деякі з них містять також і вольовий компонент. Різні внутрішні і зовнішні подразники, діючи на людину, обумовлюють її психічний стан, який може мати як позитивне, так і негативне забарвлення. Здатність мови виражати емоції зумовлена існуванням тісного зв'язку емоцій із когнітивними процесами. Відображення емоційного досвіду носія мови локалізується у смисловій структурі слова. При цьому емоція зберігається в слові у вигляді ідеї про неї. У мовленні репрезентується не сама емоція, а її концепт, що являє собою складне структурно-смислове, лексично оформлене утворення, яке базується на понятійній основі і включає в себе поняття та культурну цінність [Парасюк 2005: 112].

У сучасному літературознавстві немає спеціального дослідження дитячої психології у творах Є. Гуцала. Психологізм є важливою особливістю оповідань про дітей і для дітей, бо саме через психологізм, внутрішній світ письменник передає найменші порухи дитячої душі, її найпотаємніші переживання і сподівання. Євген Гуцало зосереджував свою творчу увагу на душах «звичайних», «простих», часто – підкреслено «негероїчних» персонажів [Калантаєвська 2011: 25].

Психологізм є стильовою єдністю, системою засобів і прийомів, спрямованих на повне, глибоке і докладне розкриття внутрішнього світу героїв.

Гуцалове оповідання «Лось» – яскравий приклад характеротворення в дитячій прозі, що дає змогу дослідникові глибше пізнати творчу індивідуальність письменника, його стиль, закономірності у процесі художнього осягнення людини. [Полохова 2009 :12].

Пейзаж – один із найважливіших засобів психологізації. Опис природи – це пряма паралель до роздумів дитини, її психологічного стану. Через розкриття краси навколишнього світу, його звуків, кольорів, запахів зримо постають відчуття, мислення, переживання героя. Природа в письменника допомагає по-справжньому замислитися над філософією життя, його вічними проблемами. Є. Гуцало широко користується прийомом антропоморфізації, оживляє природу – вона виражає людські, сутнісні властивості, з'являються метафори, перебільшення, народжуються несподівано-умовні авторські асоціації [Хороб 2013: 125].

Природа в Є. Гуцала – важлива дійова особа й об'єкт стилістики. «...Він бачив сірі бавовняні хмари, угледів їхні волохаті, повні боки» (Є. Гуцало, 1969: 268). У цій ситуації пейзаж, природа сама собою не має ніякого значення; вона для настрою, для підсилення потрібної емоції. Це дуже важлива функція пейзажу в мистецтві.

Інформаційно-сміслові моделювання творів Гуцала циклу «Осяяння» та «Серпень, спалах любові» відбувається не за допомогою розгортання описів, подій у причинно-

наслідкових відношеннях, а через монтажне компоновання варіацій інтимних переживань, медитативних роздумів. Помітне прагнення письменника передати людський настрій, який передусім залежить від мінливості ледь відчутних деталей природи, що синтезують плинність враження від баченого, зміну відчуттів [Хороб 2013: 136].

У книзі «Серпень, спалах любові» оповідь ведеться в руслі «ліричного сюжету», який створюється шляхом зміни у сприйманні героя суб'єктивних образів існуючої дійсності. Незважаючи на зриму відсутність людини в новелах такого типу, своїм пафосом, одухотвореним чуттям, помислами вони звернені до неї і промовляють насамперед про те, який її внутрішній світ, наскільки духовно вона багата. Головна роль тут відводиться описам природи, що передані через відчуття, переживання, мислення оповідача, який за манерою вираження своїх почуттів, внутрішньою структурою оповіді дуже близький до ліричного героя в поезії [Хороб 2013: 142].

На думку ліричного героя, природа – це й сам настрій, тональність якого часто обумовлюється тим об'єктом навколишнього середовища, на якому акцентовано увагу: «...в полі маєте один настрій, біля річки – зовсім інший, а в лісі – то й зовсім одмінний» (Є. Гуцало, 1969: 119). Така фіксація вражень від того самого об'єкта притаманна художній практиці імпресіонізму. Самі заголовки ліричних етюдів є маркерами світу природи, які показують людський настрій, задають емоційну тональність творів, зокрема «Дим листяних багать», «Несподівана нічна радість», «Вітка полину», «Дзвін у горах» тощо. Є. Гуцало майстерно передає миттєвий спалах психологічного стану, що виникає з любові до людини й до природи.

Важливим є окремі деталі в природі в творах Гуцала. Наприклад, однією з таких деталей природи в «Несподіваній нічній радісті» є «безшелесне лопотіння дощу» (Є. Гуцало, 1964: 89), що символізує радісний настрій передчуття приходу весни. Автор залучає до художньої структури ліричного етюд психологічний стан сну, у якому перебуває ліричний герой-оповідач під час шуму дощу. Більша частина твору пов'язана з

відтворенням картини природи в нічний час і думками та почуттями оповідача, викликаними цим явищем. Так Є. Гуцало зображує фантастичний пейзаж природної негоди, звертаючись до оксюморонів: *«Летиться цей дощ із чистого безхмарного неба, при великому місяці, що водні блиски перемішались там із місячними краплинами. Знаєш достеменно, що неможливо це, а от напівсонною, ще не розбурканою душею сприймається це так: має бути сухий дощ, сухе повітря, сухе місячне проміння»* (Є. Гуцало, 1964: 89–90). Письменник зображує картину приходу весни як в душі героя, так і в природі із застосуванням метафор. Гуцало використовує ліричні відступи найчастіше у формі численних питань, які залучають читача до діалогу з оповідачем.

Майже весь ліричний етюд *«Вітка полину»* написаний про дитинство ліричного героя-оповідача в рідному краї на лоні природи. Живі, яскраві спогади про сільське дитинство викликає гіркий запах сухої полинової гілочки. Часові виміри у творі зміщені через поєднання теперішнього та минулого часів, весняної та зимової пір року. За допомогою зорового бачення герой-оповідач осмислює складні явища життя, такі як марність зусиль людини і природи, вічне і тлінне, радість і гіркота. Від динамічного ритму оповіді про буяння природи, що передається образами *«зеленкуватого примарного світла»*, *«блакитного сяйва»*, автор переходить до спокійного, розміреного тону, що відтворено образом *«близької осені»*. Жовта барва, пастельні тони, характерні для осінньої пори року, яскраво відображають спокій, мир, тишу в природі. Антропоморфізм в описах пейзажів циклів *«Осяяння»* та *«Серпень, спалах любові»* Є. Гуцала відіграє досить важливу роль у розкритті внутрішнього «я» героя: *«Віточка живої гіркоти, віточка болю»* (Є. Гуцало, 2007: 96).

Тому, психологічними мотивами в творах Є. Гуцала є мотиви такі, як: захоплення красою навколишнього світу та прислуховування героя до внутрішніх відчуттів, які збурює ця краса. Серед засобів ліризму, які використовує прозаїк, слід відзначити показ швидкозмінних психологічних станів, ритмізацію прози, ескізність, фрагментарність композиції. У

творах поїмпресіоністичному яскраво зображуються спогади-рефлексії про миті, пов'язані зі спогляданням природи.

Наведемо у табл. 1 мовні засоби, використані в творах новеліста Євгена Гуцала.

Отже, в новелах та етюдах Є. Гуцала наявна особлива «організація» душі оповідача – ліричного героя, помітний хист митця бачити, спостерігати і відчувати навколишнє життя, одержувати справжнє естетичне задоволення й щастя від спілкування з природою завдяки використанню у його творах таких художніх засобів, як: епітети, порівняння, алегорія, гіпербола, метонімія та рефренти.

Таблиця 1

Мовні засоби, використані в творах Євгена Гуцала

Засіб	Цитата
Епітет	<p>«чи журливо, а чи вже зненацька радісно»; (Є. Гуцало, 2007: с. 11)</p> <p>«приховану радість, пробуджене очікування» (Є. Гуцало, 2007: с. 12)</p> <p>«живі, постійно усміхнені...» (Є. Гуцало, 2007: с. 13)</p> <p>«незрозумілої злоби й чийогось бистроокого, гострокрилого, настобурченого страху...»; (Є. Гуцало, 2007: с. 15-16)</p> <p>«...хворобливим, біластим поглядом посвічують» (Є. Гуцало, 2007: с. 20)</p> <p>«скрадливо витанцьовує, переливається, погойдується, й ті спалахи гостріші, впевненіші» (Є. Гуцало, 2007: с. 21-22)</p> <p>«Сонце дивилося на місто радісно й доброзичливо, широко всміхаючись»; (Є. Гуцало, 1969: с. 52)</p> <p>«затремтів неймовірно широкий, але водночас якийсь невидючий усміх...» (Є. Гуцало, 1969: с. 53)</p> <p>«струмочок зворушливої ніжності, доброти...» (Є. Гуцало, 2007: с. 25).</p>
Гіпербола	<p>«...начеб вітром із місця звіяло» (Є. Гуцало, 2007: с. 63)</p> <p>«...то ти плачеш соняхом, то твої сльози в'януть на його молодому обличчі, то твої печаль і жалоба мертвіють на його сонячному виду...» (Є. Гуцало, 2007: с. 15-16)</p> <p>«...почуте глибоко запало в пам'ять...» (Є. Гуцало, 2007: с. 162)</p>

Порівняння	<p>«радісні, зосереджені й наче замисленні...» (Є. Гуцало, 2007: с. 38)</p> <p>«проміння його печальне, мов зітхання матері» (Є. Гуцало, 2007: с. 15-16)</p> <p>«ледь-ледь позначилась, наче пошкодовано золотих крушин, щоб усипати її щедро...» (Є. Гуцало, 2007: с. 97)</p> <p>«Немов даровано тобі спостигання смислу, таїни, мудрості життя, й ти усвідомлюєш цю свою змогу...» (Є. Гуцало, 2007: с. 100)</p> <p>«...на ткану мережу-пастку, наче ось-ось сподівалася побачити погрозливого навука-хрестовика» (Є. Гуцало, 2007: с. 107)</p> <p>«...пальці чоловіка тремтіли, немов корчилились на золотих жаринах...» (Є. Гуцало, 2007: с. 162).</p>
Алегорія	<p>«Не всі дерева вже розвилися, а тому-то ті, що стоять у спалахах сонячної, веселої, по-дитячому легкої зелені пробуджують святковий настрій...» (Є. Гуцало, 2007: с. 53)</p> <p>«коли ріка почувалась молодою, буйною?..» (Є. Гуцало, 2007: с. 53)</p> <p>«з бруньок прозирають бліденькі вічка...» (Є. Гуцало, 2007: с. 43).</p>
Рефрени	<p>«сам собі радіє, сам собі тішиться. Й тобі така близька та зрозуміла радість...» (Є. Гуцало, 2007: с. 13)</p> <p>«Стоїть, радісна, стоїть, усміхнена...» (Є. Гуцало, 2007: с. 14)</p> <p>«...то ти плачеш соняхом, то твої сльози в'януть на його молодому обличчі, то твої печаль і жалоба мертвіють на його сонячному виду...» (Є. Гуцало, 2007: с. 24)</p> <p>«має бути сухий дощ, сухе повітря, сухе місячне проміння» (Є. Гуцало, 2007: с. 171).</p>

ЛІТЕРАТУРА

1. Астен Т. Б. Формирование межтекстуального эмоционального фона средствами английского языка (на материале произведений С. Моэма): автореф. дисс. на соискание учен. степени кандидата филол. наук. Волгоград, 2000. 23 с.
2. Калантаєвська Г., Саченко І. Типи і характери дітей в оповіданнях Є. Гуцала. *Філологічні трактати*. Том 3, № 2. Суми, 2011. С. 24–27.

3. Парасюк Т. В. Функціонально-ономасіологічний аналіз дієслів на позначення емоційних станів у сучасній українській літературній мові. Львів, 2005. 112 с.

4. Полохова Н. В. Своєрідність психологізму в художній прозі Є. Гуцала 70-х рр. ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук ступеня кандидата філол. наук. Дніпропетровськ, 2009. 25 с.

5. Хороб М. Людина й природа у просторі малих епічних форм Євгена Гуцала. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Вип. 1 (29), 2013.

6. Шаховский В. И. О лингвистике эмоций. *Язык и эмоции*: сб. научн. трудов / Под ред. В. И. Шаховского и др. Волгоград : Перемена, 1995. С. 3–15.

ДЖЕРЕЛА

1. Гуцало Є. Запах кропу: оповідання, повість. Київ, 1969. 268 с.

2. Гуцало Є. Серпень, спалах любові. Оповідання та повісті. Київ, 2007. 263 с.

3. Гуцало Е. Яблоки из осеннего сада. Рассказы и повести Москва, 1964. 265 с.

*Аліна Задорожна (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Кухар Н.І.*

МОВНІ ЗАСОБИ ПОРТРЕТНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЖІНКИ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ Є. ГУЦАЛА)

Дослідники вважають одним із ключових концептів будь-якої культури концепт «жінка», потрактовуючи його як проєкцію стереотипних уявлень про жінку, носія соціально визнаних якостей та ознак. Ці уявлення сформувалися на основі ролей, що виконує жінка у суспільстві [Ковальчук 2009: 94]. Етимологічно лексема «жінка» походить від *жона*, яка у свою чергу розвинулася із ще давнішого – *жена*. Значення слова *жена* має досить багато витлумачень, основним із яких є «та, що народжує».

Що ж стосується класифікацій характеристики жінки, то їх нараховується чимало, але всі вони ґрунтуються на трьох основних критеріях: зовнішні, внутрішні та соціальні характеристики людини. Наприклад, дослідниця Т. Сукаленко пропонує класифікацію на матеріалі вторинних метафоричних номінацій в українській мові, виокремлюючи п'ять мікроконцептів: 1. Мікроконцепт «Зовнішні характеристики». 2. Мікроконцепт «Фізичні характеристики». 3. Мікроконцепт «Біологічні характеристики». 4. Мікроконцепт «Внутрішні характеристики»; 5. Мікроконцепт «Соціальні характеристики» [Сукаленко 2009: 20].

Метою нашої розвідки є аналіз мовних засобів характеристики жінки на матеріалі прози Євгена Гуцала. Творчість цього письменника в аспекті проблеми авторського мовотворення, на думку літературознавців, дозволяє простежити еволюцію його естетичних поглядів. На формування світогляду, художніх засад Євгена Гуцала вплинуло багато особистісних факторів та загалом дух епохи з її глобальними конфліктами: понівечені війною дитячі роки, оточення рідних, закладена в дитинстві любов як одна з можливостей бачення прекрасного в житті, художній досвід класиків, передусім М. Коцюбинського, М. Рильського, М. Стельмаха, усна народна творчість. Наскрізним у творчості письменника є концепт любові: «У Є. Гуцала любов – дух піднесення, усемогуття, домінанта творчості, стрижневе слово,.. любов до жінки, любов до істини, любов до вітчизни, любов до землі, любов до неба, любов до побратима, любов до самого життя» [Мирщук 2001: 32]. Також рання втрата матері відобразилась на естетичних поглядах уже зрілого письменника: «Євген важко переносив втрату матері, він так її безмежно любив, що це важко передати словами! А скільки образів жінок у його творах – не зрахувати», – згадувала сестра письменника [Балюк 2008: 13].

Літературознавець Л. Громик дослідила художню реалізацію Євгеном Гуцалом теми жінки, зокрема жінки-матері, її ролі в національному бутті і аргументовано довела, що жіночі образи є важливим складовим компонентом

образної системи його прози, а художня інтерпретація теми жінки і материнства – однією з домінантних у творчості прозаїка. Вона переконана, що зображенням жіночого характеру в багатьох творах Є. Гуцала продовжує національну літературну традицію творення образу жінки-матері як великої страдниці та невтомної трудівниці. У системі моделювання авторської художньої концепції дійсності воєнного і повоєнного часу йому відводиться ключова роль [Дзюба 2007].

Зібраний методом суцільної вибірки лінгвальний матеріал новел Євгена Гуцала дозволяє стверджувати, що найчастіше змальовується образ жінки, жінки-матері, дівчини, літньої жінки, який вербалізується словами: *жінка, мати, молодиця, дівчата, дівчина, баба, богомільні баби, баба Яга, Довбушева Дзвінка, любаска, опасиста тітка, тітка Танаська, баба Ликера, Ярина, Ганя, Катря, Олянка*. Чітко виокремлено образ жінки за родинними стосунками – *дружина (жінка, жона), сестра, донька, баба, вдова, наречена, теща, дядина*. Переважає вживання цих лексем у формі звертання.

Моделюючи образ матері, Євген Гуцало найбільшу увагу приділяє її обличчю, а саме погляду: *«Материне обличчя на відстані витягнутої руки здавалось неправдоподібно темним, мідяно-восковим»* (Гуцало Є., с. 320); *«Якась вона добра була в той день, і її доброта проглядала чи не в кожному слові і в погляді світилась, і кожен рух, либонь, був позначений нею»* (Гуцало Є., с. 321).

Також варто виокремити зображення материних рук, які уособлюють постійну важку працю: *«Навіть тоді, коли не мали ніякого діла, материні руки не зоставалися в абсолютному спокої, вони легесенько ворушились, як ворушаться під водою стебла водяних лілій від ледь чувної течії»* (Гуцало Є., с. 328); *«Руки її перебирали то зовсім новий одяг, недавно пошитий чи куплений, а то вже між її темних пальців текли разки старовинного намиста...»* (Гуцало Є., с. 326); *«Здавалось, її руки наділені самотійною свідомістю*

і начебто цей феномен не мав ніякого відношення до її волі, бажань, розуму» (Гуцало Є., с. 328).

Письменник наближає художній образ матері до образу святої, яка неодмінно допоможе і врятує за будь-яких обставини: *«Воно мало жорсткі риси побіля вуст і біля очей – **таке обличчя** намалював би старовинний художник на дубовій дощці, зображуючи богоматір чи святу; материна голова якраз затуляла сонце, і його проміння, іскрячись у розмаяних чорних косах і обертаючи їх на яскраві, такі прозорі срібні волоконця, творило довкола матеріної голови мерехтливий німб»* (Гуцало Є., с. 320); *«Вона стояла в тому золотавому німбі, який одухотворяв її обличчя, і ти, вражений цією явиною, стежив, як сніп проміння, падаючи на голову і розчісуючись, тремтить, пульсує»* (Гуцало Є., с. 320–321).

Досить глибоко та деталізовано Євген Гуцало створює образ материнського голосу: *«І знову мати була весела, щаслива, і голос її бринів отією добротою, якою було пронизане того дня все, що вона казала, робила чи думала»* (Гуцало Є., с. 337); *«Голос материн звучав приглушено і, здається, теж пахнув духом півонії»* (Гуцало Є., с. 338).

Посивіле від важкого життя волосся: *«...як тримає круглу свою, вже **посічену сивиною** голову, як брови інколи здригаються, як дивляться жолудеві очі»* (Гуцало Є., с. 327–328).

А також різнобарв'я типового українського одягу: *«Мати навинулась на якусь тільки хвилину, в **теплій вовняній хустці, у куфайці, у валянках...**»* (Гуцало Є., с. 323); *«Була вона зодягнута зараз у білу полотняну блузку з **рясними рукавами**»* (Гуцало Є., с. 326); *«І груди, й рукави цвіли **вишитими червоними та голубими квітами, поміж яких виразно зеленіло вишите листячко**»* (Гуцало Є., с. 326).

У одній з кращих новел – «Запах кропу» – письменник зображує жінку, справжню українську трудівницю, часом змучену та виснажену, проте прекрасну фізично і духовно. У новелі жінка постає частиною Всесвіту, Матір'ю усього сущого, вона ніби зливається із землею, природою: *«Варто*

мені зараз заплющити очі – й виникає перед внутрішнім зором оте рухоме й бліде сузір'я свічок, і ледь-ледь освітлювані раптовими спалахами **обличчя жінок, зосереджені, врочисті й тихі...**» (Гуцало Є., с. 85). Справжнє поклоніння матері прослідковуємо у незвичайному описі її зовнішності, коли автор вихоплює окремі деталі – **очі: «Очі в неї темні, схожі на дві живі грудочки землі»** (Гуцало Є., с. 91) та **руки: «Руки ще молоді, але вже заковані в ланцюжки жилки, які струменять пульсуючою блакиттю»** (Гуцало Є., с. 91).

У словесному портретуванні жінок Євген Гуцало активно використовує зіставлення рис обличчя, фізичних та емоційних станів, що вони виражають, з ознаками реалій світу живої природи. Можна виокремити певні асоціації, які увиразнюють художній текст: *«Хура зарипіла біля мене, з пахучої кути, що була де-не-де пообтикувана зів'ялими квітками, звислася жіноча голова і дивилася на мене надто пильно й ретельно. На чорному лиці очі синіли, але вже квітками живими»* (Гуцало Є., с. 27); *«І ще мені думалося про тихі поля, про Цезю і її молоді руки, вкриті абрикосовим літнім загаром...»* (Гуцало Є., с. 28).

Отже, проблема вербалізації концепту «жінка» належить до актуальних напрямів сучасних мовознавчих досліджень. Ми описали окремі мовні засоби вербалізації досліджуваного концепту на матеріалі малої прози Євгена Гуцала, оскільки тема жінки в ній є ключовою, а манера письма й погляд на жіночий образ загалом – художньо довершені та оригінальні. У творчій лабораторії письменника для опису зовнішності жінки найчастіше використано групи слів, які пов'язані з обличчям, поглядом, волоссям, руками, очима та одягом. У словесному портретуванні жінок Євген Гуцало активно послуговується зіставленням рис обличчя, фізичних та емоційних станів, що вони виражають, з ознаками реалій світу живої природи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзюба І. Євген Гуцало – новеліст // З криниці літ: у трьох томах. Т. III. Літературні портрети. Київ, 2007. С. 629–649.

2. Ковальчук Л. П. Лингвокультурные особенности концепта «Женщина» – «Frau» в русских и немецких фразеологизмах. *Вестник Челябинского национального университета*, 2009. Вып. 38. С. 93–96.

3. Мирщук Н. П. Мала проза Є. Гуцала: поетика жанру. Київ : ІВЦ Держкомстандарту України, 2001. 148 с.

4. «Поділля – його другий Єрусалим» : спогади про життя і творчість Євгена Пилиповича Гуцала / авт.-упоряд. Марія Гуцало. Вінниця : Балюк І. Б., 2008. 288 с.

5. Сукаленко Т. М. Метафоричне вираження концепту ЖІНКА в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук ступеня кандидата філол. наук. Київ, 2009. 20 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Євген Гуцало Твори в 5 томах. Том 1 / Редактор-упорядник М. Н. Москаленко. Київ, 1996. 449 с.

*Світлана Ількова (м. Вінниця)
Наук.керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І.В.*

ТРАДИЦІЙНА КУХНЯ ПОДОЛЯН У ДІАЛЕКТНІЙ ТЕКСТОГРАФІЇ

Діалектний текст є предметом наукового зацікавлення філологів від середини ХХ ст. Проте дотепер поняття, яке є об'єктом аналізу багатьох гуманітарних наук, неоднозначно трактують словники та енциклопедії. У лінгвістиці феномен тексту окреслюють як «витвір мовної комунікації», як «фрагмент конкретної соціальної дійсності», як «історичний документ» та ін. [Ковалик 2008: 412–415].

Різноаспектні дослідження діалектної мови кінця ХХ – початку ХХІ ст. засвідчили прагнення максимально повно описати її склад, представити системні відношення компонентів, особливості функціонування діалектних одиниць у просторі та часі, їхню динаміку. Такий підхід вимагав використання нового й достовірного матеріалу, записаного не тільки за удокладненим питальником, але й у фонозаписі та

його відтворенні в текстовому варіанті. Це активізувало фіксацію зв'язного говіркового мовлення, створення діалектних фонотек і текстотек, а в наукових студіях сьогодення ці джерела стали основним підґрунтям дескриптивних досліджень, докд. див. [Діалекти... 2015].

Сучасна діалектологія орієнтована на системне вивчення діалектної мови, що вимагає створення відповідної емпіричної бази. Повноті опису діалектної мови сприяє залучення матеріалів, зібраних за питальником, та свідчень зв'язних текстів. Лише таке поєднання підходів дає достовірний матеріал про діалектні одиниці, явища, забезпечує відносно повне відтворення діалектної мови як системи [НАНУ 2015: 313]

У складі лексичної системи особливе місце посідає народна кулінарна лексика. Їжа є елементом не лише матеріальної, а й духовної культури народу. Назви їжі, напоїв та кухонного начиння репрезентовані в лінгвогеографічних та лексикографічних працях. Наявність сучасних системних описів назв їжі та напоїв у східнослов'янських (М. Волошинова) [Волошинова 2017], поліських (Г. Вештарт) [Вештарт 1971], буковинських (Л. Борис) [Борис 2015], карпатських (Е. Гоца) [Гоца 2010], східностепових (Н. Загнітко) [Загнітко 2019], говірок надсянсько-наддністрянського суміжжя (В. Різник) [Різник 2017] свідчить про активний збір діалектного матеріалу для сучасної діалектології та його вивчення на всьому загальноукраїнському ареалі для формулювання загальних ідей і теорій, без яких неможливий науковий прогрес. Кулінарна лексика подільського говору наразі не зазнала системного вивчення: відомі лише поодинокі розвідки О. Оскирка. Отож, метою нашої статті є аналіз традиційної кухні подолян у діалектній текстографії, зокрема особливості номінації перших страв у говірках с. Дяківці та с. Шевченка Літинського району Вінницької області.

Джерелом дослідження послуговували власні текстові аудіоматеріали діалектологічної практики, записані в селі

Дяківці та селі Шевченка Літинського району Вінницької області від 12 інформаторів, загальним обсягом 390 хв.

Загальновідомими назвами перших страв у досліджуваних говірках є *боршч*, ¹*суп*, ¹*йушка*, *кул'іш*, *капу'с'н'ак*, натомість маловідомою, зафіксованою лише в одній говірці й лише від одного інформатора в кожній говірці, є лексема *ро'сол'н'ік*.

Борщ – це суп із буряка, капусти і різних спецій; буряковий квас для борщу; морквяник. Таку страву позначають лексеми: *боршч*, *боршч чи'рвоний*, *че'рвоний боршч*. Слово «борщ» походить від праслов'янської назви рослини «бърщь» (сучасна назва *борщівник*), чиє їстівне листя первісно використовувалось при приготуванні борщу [ЕСУМ, т. 1: 236].

У досліджуваних говірках зафіксували розповіді інформаторів про приготування борщу: *Йак же ш це ¹ми ва'рили його // кар'тош'ка / бу'р'ак / ка'пуста / ¹квасили бур'ак чир'воний с'цим / ну дл'а кисло'ти / ¹оциту туд'і ш ни ¹було // от / то варили боршч' с'цим / с'квасом / квас називали ў'нас //* (с. Дяківці Літинського р-ну Вінницької обл.; записано від Порицької М. В., 1942 р.н.). У досліджуваних говірках зафіксовано й аналітичні назви із компонентом *борщ*: *зе'лений боршч* 'борщ, до якого замість буряків і капусти додають щавель', *п'і'сний боршч* 'борщ, до якого додають лише овочі, борщ без м'яса'.

Фіксуємо у досліджуваних говірках розповіді про приготування зеленого борщу та пісного борщу: *О / ну'да о'ндо сква'ску вже он'до // т'і й / ва'риц'а ва'риц'а ¹довго ква'сол'а і / ¹мн'аса ре'бро / а туд'і ўже на ос'татку ква'сок і / йа'йец' туді ў той ¹боршч / ква'сок // ¹т'іки ти'пер ¹луч'і ва'рат' бо'рич'і йак ко'лис' / боко'лис' йакі зва'рили ў п'і'ч'і в'ін там ¹вимл'іе / і ¹ц'ілії ¹ден' ¹совайем т'і гор'шки // йі'дн'і при'шли на'йілис'а за'сунули го'ришки / ¹друг'і // п'і'сний йе ¹боршч / о'собино ў'п'іст то ўже п'і'сний / ўже ¹мн'аса ники'дайт' ба'би / а ¹т'іки нати'райут' гу'л'ійом і ¹моркво'йу / ни ¹скау//* (с. Дяківці Літинського р-ну Вінницької обл.; записано від Порицької М. В., 1942 р.н.).

Борщ завжди був невід'ємною частиною поминального обіду: *На похоронах тоже го/товили 'ус'аке / борш'ч'і об'ізат'іл'но / каша / кашу гри/чану с по'дл'івуїу да'вали / ну 'ус'ак'і 'бл'уда / го'лу'пц'і там / і ко'лбаси / смо'тра йака по'ра / йак'п'іст то по п'і'сному / а йак та'киї ўже / то / 'ус'ак'і 'бл'уда йак'і го'туйут' / на 'шо хаз'а'її спро'можн'і // (с. Дяківці Літинського р-ну Вінницької обл.; записано від Коломієць Г. І., 1941 р.н.).*

Лексема *суп* 'рідка страва, юшка' – запозичення із французької мови: фр. *soupe* суп, юшка походить від галлороманського *supra* приправлене, **suppare* приправляти. На позначення рідкої страви слово «суп» почали застосовувати з кінця XVIII ст. [ЕСУМ, т. 5: 476].

У досліджуваних говірках розрізняють такі види супів: *п'і'сний суп, гре'чаний суп, йа'ч'м'іний суп*. Фіксуємо у досліджуваних говірках приготування супу: *Суп ва'рили / ў'б'іл'шос'т'і йа'ч'м'іний суп варили / бо 'в'ін на жо'лудок ха'рошиї / о / 'р'іч:е варили гре'чаний / бо 'гречка була до'рошча / то ко'лис' було / нидо'статок та'кий // но 'тоже / йак 'йе там йа'кис' 'п'іўник // (с. Шевченка Літинського р-ну Вінницької обл.; записано від Рибак Є.П., 1926 р.н.).*

Лексеми *уха, юшка* позначають 'суп, зокрема з рибою', 'суп, рідка частина борщу; відвар' вважаються прямим запозиченням з польської мови: *jucha, juszka*, що сягає з прасл. *juxa* «навар, бульйон» [ЕСУМ, т. 6: 527].

Фіксуємо у досліджуваних говірках розповіді про приготування юшки: *Аби 'мн'асо було тії з л'у'бого / 'сипиш / 'круп 'трошки ті ї / ті ї 'вже 'йушка // (с. Дяківці Літинського р-ну Вінницької обл.; записано від Порицької М. В, 1942 р.н.).*

Лексема *кул'іш* 'густий суп (звичайно з пшона)' походить від угор. *Köles-* «просо». Це 'каша з житнього або кукурудзяного борошна' [ЕСУМ, т. 3: 134].

Фіксуємо у досліджуваних говірках розповіді про приготування кулішу: *Зак'ін'а'тило'с' муло'ко 'ўсипали пшо'на йа'кишо 'хочиш пшо'н'ану / а йак на 'другий раз вже з 'рису / вже сто'їш шоп низ'б'іг з газу / а ўп'і'ч'і ва'рили кашу / так те муло'ко та'ке 'випражиц'а аш чер'воне / о / і / та'ке йак були*

*/с'емйі ве^ллик'і то не хва^лтало ше й'тих ка^ш'іу на /ц'ілії'ден'
/вечер'і ўже ва^рат бара^бол'у / бо ўже ни^лма//* (с. Дяківці
Літинського р-ну Вінницької обл.; записано від Порицької
М. В., 1942 р.н.).

Також у досліджуваних говірках зазначаємо такі види
кулішу: *Ку^л'іш зй^а'чм'ін:ойі кру^п'пойу спше^л'ничнойу кру^п'пойу /
ста^к'койу /с'ічкуйу /зречко^у'йу / та^к'і 'види ку^л'ішу / йа^к'е йа^к'е
йе йа^к'і йе кру^п'ни ота^к'і ми йіх 'варимо //* (с. Шевченка
Літинського р-ну Вінницької обл.; записано від Костюк Н. І.,
1948 р.н.).

Традиційною стравою досліджуваних говірок є капуста – це рідка страва зі свіжої чи квашеної капусти, пшона і картоплі, заправлена сметаною та засмажкою, назва якої утворена унаслідок назви основного компонента – *ка^л'пуста*.

Лексема *капустяк* 'традиційна перша страва української кухні, основним інгредієнтом якого є квашена капуста' – запозичення з польської мови – *karusniak* 'борщ із квашеної капусти', 'густий борщ із квашеної шаткованої капусти' [ЕСУМ, т. 2: 378].

Фіксуємо в досліджуваних говірках розповіді про приготування капустяку: *А капу^л'сн'ак / 'брали кар^т'ошку / бара^бол'у / ки^д'дали ц'і'лен'ку / і ка^л'пусту / йа^к'к^к'исла спо^л'іскували йі'йі / і о^с'обино с'кислойі капу^л'с'н'ак 'добрий / бо /с:в'іжжойі 'н'е // спо^л'іскували ка^л'пусту і ки^д'дали / бара^бол'ку / в н'і'ч'і ва^рили то ў го^р'н'атку / і / зати^р'рали пшо^н'ом / і /зара зати^р'райу пшо^н'ом / і ци^б'бул'ку пере^ж'жарували чи / си^р'ву ки^д'дали / йак'хто // і / 'покришечко^у'йу на^к'рили / і в /горшечку в'ін 'мл'йе / та^к'кий капу^л'с'н'ак шо 'добрий //* (с. Дяківці Літинського р-ну Вінницької обл.; записано від Білявської М. М., 1944 р.н.).

На позначення супу, обов'язковим інгредієнтом якого є солоні огірки, уживають лексему *ро^л'сол'н'ік*, пов'язану з розсіл 'солоний розчин; насичена сіллю вода' [ЕСУМ, т. 5: 113]. Записано мікротекст про особливості приготування розсол'нику: *Шо 'ше / ну / ро^л'сол'н'ік / в'ін 'так йа^к'боршч но в'ін нази^л'вайец'а ро^л'сол'н'ік / 'з_гог'ір'к'іу гог'і'рок 'кислий / і_це та^к'киї / так йак_боршч 'под'і 'по'д'ібне до_бо'ршчу /*

капу/с'н'ак / ка'пуста шио'но ка'ртошка / за'жарка і_та'кий / 'тоже та'кий йак 'боршч / (с. Шевченка Літинського р-ну Вінницької обл.; записано від Порицької М. В., 1942 р.н.).

Отже, у говірках села Дяківці та села Шевченка Літинського району Вінницької області зафіксовано такі назви перших страв, як: 'боршч, 'суп, 'йушка, ку'л'іш, капу/с'н'ак, ро'сол'н'ік.

Отож, на основі проведеного дослідження можемо стверджувати, що назви перших страв у своїй більшості за походженням загальновідомі, зрідка зустрічаються локальні лексеми, до прикладу лексема ро'сол'н'ік. Майже всі страви є вживаними в подільській кухні й до сьогодні, подоляни не можуть уявити свій звичний обід без борщу, супу чи капусняку. Це свідчить про те, що закарбовані предками традиції, зокрема й кулінарні, не виходять із вжитку, а навпаки, глибоко шануються і мають своє продовження в сучасному світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борис Л. М. Динаміка тематичної групи лексики їжі та напоїв у Буковинських говірках : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Чернівці. 2015.

2. Вештарт Г. Назвы ежы // Лексіка Палесся ў прасторы і часе / [ред. В. У. Мартынаў]. Мінск : Навука і тэхніка, 1971. С. 89–142.

3. Волошинова М. О. Динаміка назв кухонного начиння в українських східнослов'янських говірках. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць / [наук. ред. А. П. Загнітко]. Донецьк : ДонНУ, 2012. Вип. 24. С. 163–168.

4. Гоца Е. Д. Назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах : монографія / Відп. ред. І. В. Сабадош. Ужгород : Гражда, 2010. 360 с.

5. Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій / Відп. ред. П. Ю. Гриценко. Київ : КММ, 2015. 504 с.

6. Загнітко Н. Г. Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини : автореф. дис. на здобуття наук ступеня кандидата філол. наук. Донецьк, 2011. 19 с.

7. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / За ред. О. С. Мельничука. Київ : Наукова думка. 1982–2012.

8. Ковалик І. Текст як об'єкт лінгвістичного аналізу // Питання українського і слов'янського мовознавства. Вибрані праці. Частина II / Упор. З. Терлак. Львів; Івано-Франківськ, 2008. С. 412–415.

9. Різник В. П. Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01. Львів, 2016. 370 с.

*Катерина Кабакова (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

ВАРІАТИВНІСТЬ У НОМІНАЦІЯХ ЧАСТИН ТІЛА В ЦЕНТРАЛЬНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

Явище варіативності мовної системи завжди привертало увагу лінгвістів. Це одна з найсуперечливіших тем у сучасному мовознавстві, адже лише багатоаспектне вивчення цього явища дає змогу зрозуміти закономірності функціонування мови. Сучасна лінгвістика визначає явище варіативності як фундаментальну властивість мовної системи, що характеризується здатністю отримувати реалізацію у вигляді багатьох варіантів. Варіант – це конкретна реалізація мовної одиниці. Варіювання мовної системи – це її нормальний органічний стан, адже мова змінюється у часі і просторі [Борис 2015: 38]. За визначенням Л. А. Вербицької, «варіативність – це обов'язкова риса мови, вона визначається мовою, називається нею» [Вербицька 2001: 14].

С. Єрмоленко варіантність слова трактує як: 1) здатність мовних одиниць різними формами передавати той самий зміст; 2) властивість мови виступати в різновидах, на яких позначається функціонування її в певних територіальних,

соціальних, історично-культурних умовах [Єрмоленко 2001: 27].

Теорія варіативності почала розвиватися у другій половині ХХ ст. у фонології. На сучасному етапі розвитку лінгвістики дослідження варіативності здійснюється вітчизняними та зарубіжними вченими, про що свідчить ряд праць, присвячених цій темі (О. Ахманова, О. Блінова, З. Богословська, Л. Глінкіна, Е. Головіна, К. Горбачевич, П. Гриценко, В. Дєвкіна, С. Єрмоленко, А. Залеський, О. Кубрякова, Г. Мартинова, О. Селіванова, В. Ярцева та ін.).

Стаття присвячена теоретичним та практичним аспектам вивчення явища варіативності в тематичній групі лексики «Назви частин тіла» центральноподільських говірок.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю фіксації діалектних назв частин тіла, які активно переходять до пасивного фонду української мови. Крім того, в українській діалектології докладно не вивчена варіативність лексики подільських говірок, про що свідчать лише окремі спроби дослідження подільської номінації.

Мета розвідки – аналіз явища варіативності номенів на позначення частин тіла, зафіксованих у 10 говірках Вінницької області.

Емпіричною базою дослідження слугували матеріали діалектної фонотеки кафедри української мови факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Загальна кількість проаналізованих одиниць – 113 лексем.

О. Тараненко класифікує варіанти за належністю одиниці до того або іншого мовного рівня: варіанти фонем, варіанти морфем, варіанти слова, варіанти словосполучення і речення, варіанти фразеологізму [Тараненко 2002: 62]. Таким чином, за О. Тараненком, існують такі варіанти слова: а) акцентуаційні – за місцем наголосу; б) фонетичні – з різним звуковим складом; в) орфоепічні, що виділяються в межах двох поперед, типів залежно від норм вимови; г) орфографічні; г) морфологічні; д) словотвірні; ж) синтаксичні; з) фразеологічні варіанти.

П. Гриценко досліджував формальне варіювання слова, відповідно він виділяє такі види варіативності: акцентуаційну, звукову, морфемну та лексико-семантичне варіювання слова [Гриценко 1990].

Якщо розглядати акцентуаційні варіанти лексики, можна простежити рухливність наголосу в лексиці різних граматичних класів різної морфемної будови. Засвідчується значна рухливність наголосу не лише в різних формах слова, а й у зіставних формах того самого слова. Досліджуючи говірку села М'ясохід Бершадського району Вінницької області, було виявлено зміщення наголосу в лексемі на позначення руки: тут наголос зміщується на перший склад – *рука*. Простежуються і такі акцентуаційні варіанти лексем: *виски* (4) – *в'іс'ки* (5) ‘скроня, парна ділянка голови людини між вухом і чолом’.

Відчутно впливають на вихідну структуру слова протетичні приголосні звуки, а також нерегулярні втрати голосних та приголосних в різних позиціях. Досліджуючи центральноподільські говірки, виявили такі варіанти номенів: *оч'і* (1, 3–4, 8–10) – *гоч'і* (5–8) ‘око, орган чуття’. Поширеною фонетичною відмінністю для номінації частин тіла в українських говірках є використання “укання”: *долон'і* (10) ‘долоня, внутрішній бік кисті руки’, *жу'лудок* (3) – *жо'лудок* (1, 10) ‘шлунок, орган травлення людини’, *гом'ілка* (2–5, 7–9) – *го'м'ілка* (10) ‘відділ кінцівки тварин і людини, середня частина ноги’. Нерідко спостерігається явище субституції, наприклад *теливо* (2) – *теливо*(1) ‘живіт, частина тіла людини і тварини, в якій містяться шлунок, кишечник, печінка’.

У фонемному складі лексем також виявлено такі заступлення звуків:

[м] – [м’]: *т'імйа* (2–3, 6–8, 10) – *т'ім'а* (9);

[и^е] – [і]: *ви^есок* (7–10) – *в'ісок* (1–2, 6);

[шч] – [ч]: *ш'чиолотка* (1–2, 4, 6–7, 9) – *чиолотка* (8);

[і] – [у]: *ш'к'іра* (1, 3, 9), *ш'кура* (1–2, 4–8, 10);

[у] – [е^и]: *жу'лудок* (3) – *же^илудок* (2,4–9);

[б] – [к]: *бенд'ух* (1) – *кенд'ух* (1, 7).

Поява неетимологічних звуків у середині і рідше в кінці слова – явище, яке широко представлене в подільських говірках, наприклад: *па^hн'іст'і* (8–9) – *паг^hн'іст'і* (1, 10).

Розглядаючи морфемне варіювання слів у центральноподільських говірках, ми зафіксували слова з суфіксальними морфемними варіантами: *ко^yс'-ічк-а* (2, 8) ‘жіноча коса’, *'т'ім'-ачк-о* (5) ‘тім'я, верхня частина поверхні голови між лобовою і потиличною областями’, *'лич-к-о* (9) ‘обличчя’, *'ручка* (2, 6) ‘рука, верхня кінцівка людини’, *'пал'чик* (2, 8) ‘палець, одна з п'яти рухомих кінцевих частин кисті руки або ступні ноги у людини’, *м'і'зинчик* (1, 5, 9) ‘мізинець, п'ятий, найкоротший палець на руці’. Зауважимо, що використання суфіксального способу утворює зменшено-пестливе значення слів, про що свідчить уточнення реципієнта щодо номена *'ручка* (2,6) ‘дитяча рука’.

Також виявлено такі суфіксальні морфемні варіанти:

-ач-: *'бан'ки*(6–7) – *бан'ка'ч'і* (7);

-ок-: *'чиколотка* (8) – *'чиколодок* (10) .

Ще одним видом діалектної варіативності є семантичне варіювання. У лексиці на позначення частин тіла лексико-семантичних варіантів було виявлено найбільше. Аналіз зафіксованих у Вінницькій області говірок слів підтверджує тезу П. Гриценка про те, що при лексико-семантичній варіативності змінюється звукова оболонка, а значення залишається сталим:

'коси (1–5, 7–10) – *во'лос'*: *а* (4) – *'патли* (6–7) ‘сукупність волосин, що ростуть на шкірі людини’;

по'тилиц'а (3, 5–7, 10) – *за'тилок* (9) – *карк* (2,4,7) – *'бреховка* (1) ‘задня частина голови над шиєю’;

голо'ва (1–10) – *'кумпала* (7) – *бан'ак* (7) – *гар'буз* (2) – *ма'к'ітра* (2) – *баш'ка* (1) ‘частина тіла людини або тварини, в якій міститься мозок’;

тем'а (4) – *родн'і'чок* (1) ‘верхня частина голови людини від лоба до потилиці’;

'скрон'і (3) – *ви^eсок* (7–10) ‘бокова частина черепа від вуха до лоба’;

ли^елице (1,3–5, 7–8, 10) – *облич':а* (4) – *т'вар* (7) – *морда* (2) – *рожа* (6) ‘передня частина голови людини’;

брови (1–10) – *меж'и* (2) ‘дугаста смужка волосся над очною ямкою’;

в'її (3) – *кл'їпки* (3) – *з'їниц'ї* (9–10) – *зрач'ки* (2,4–8) – *чоло^ув'їчки* ‘райдужна оболонка ока’;

оч'ї (1, 3–4, 8–10) – *балухи* (1–2, 7–8) – *бан'ки* (6–7) ‘орган зору в людини’;

зуби (10) – *варги* (1–2, 5, 7) – *темба* (6–8) ‘краї рота у людей і тварин’;

нога (1, 3–10) – *кул'т'анка* (7) – *шла'нак* (2) – *мас'лак* (2) ‘одна з двох нижніх кінцівок людини’;

долон'ї (1, 2–8) – *ладошка* (9) ‘внутрішній бік кисті руки’;

н'їхт'ї (9) – *п'ан'їст'ї* (8–9) ‘рогове захисне покриття на кінцях пальців людини’;

жив'їт (3, 4,8) – *б'р'ухо* (2, 9) – *чере^уво* (1, 10) – *пузо* (1–2, 5–8) – *кен'д'ух* (7) – *теливо* (2) ‘частина тіла людини і тварини, в якій містяться шлунок, кишечник, печінка’;

литка (1–5, 7–10) – *лашка* (6) ‘округлий м'яз на задній частині голінки людини’;

ступн'а (3, 5) – *п'їдошва* (1, 4, 6–10) – *стопа* (2, 4) ‘кінцева нижня частина ноги людини та задньої кінцівки деяких наземних хребетних тварин’;

сустаў (1–3, 6, 10) – *суз'лоб^н* (2, 4–5, 7, 9,10) ‘рухоме зчленування кісток скелета у людини й хребетних тварин’;

шкура (1–2, 4–8, 10) – *кожа* (2, 8) ‘зовнішній покрив тіла людини і тварин’;

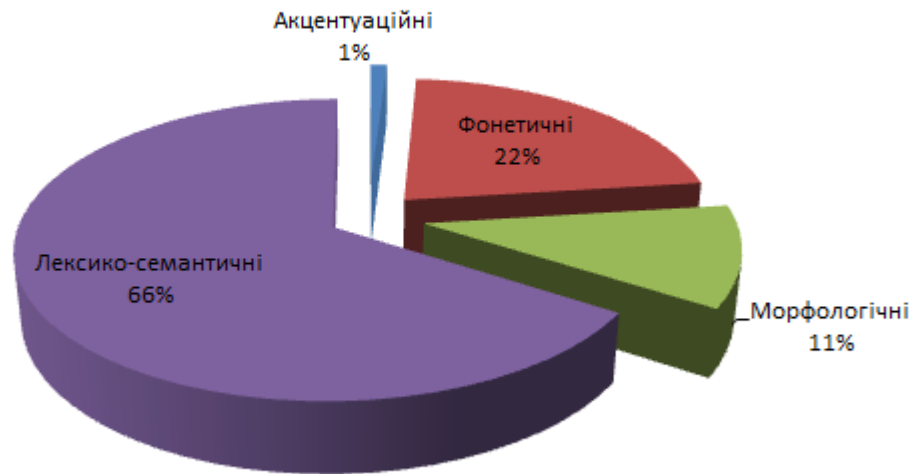
почки (1–10) – *нирки* (4) ‘орган хребетних тварин і людини’;

б'енд'ух (1) – *жу'лудок* (3) ‘орган травлення людини’.

Отже, найактивніше в подільських говірках представлена лексико-семантична варіативність – 62 номінативні одиниці. Формальне варіювання слова в досліджуваних говірках представлено менш частотно (див. Діагр. 1).

Діаграма 1

Частотність варіювання лексики в ТГЛ «Назви частин тіла» у центральноподільських говірках

ЛІТЕРАТУРА

1. Борис Л. М. Динаміка тематичної групи лексики їжі та напоїв у буковинських говірках : автореф. дис. на здобуття наук ступеня кандидата філол. наук. Чернівці, 2015. 20 с.
2. Вербицкая Л.А. Давайте говорить правильно. Москва, 2001. 146 с.
3. Гриценко П. Ареальне варіювання лексики. Київ, 1990. 269 с.
4. Єрмоленко С. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ, 2001. 222 с.
5. Тараненко О. О. Номінація // Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський та ін. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2002. С. 62–63.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

1. с. Сугаки Могилів-Подільського району Вінницької обл.;
2. с. Сербинівці Жмеринського району Вінницької обл.;
3. с. Березівка Чернівецького району Вінницької обл.;
4. с. Іванів Калинівського району Вінницької обл.;
5. с. Сутиски Тиврівського району Вінницької обл.;

6. с. Щурівці Гайсинського району Вінницької обл.;
7. с. Росоша Липовецького району Вінницької обл.;
8. с. Соболівка Теплицького району Вінницької обл.;
9. с. Важне Теплицького району Вінницької обл.;
10. с. М'ясохід Бершадського району Вінницької обл.

*Марія Коваленко (м. Кам'янець-Подільський)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Коваленко Н. Д.*

ДІЕСЛІВНІ ФРАЗЕМИ З КОМПОНЕНТОМ ДАТИ (ДАВАТИ) В УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРКАХ

Дослідження фразеологічного складу української літературної та діалектної мови є особливо актуальним, хоч упродовж останніх десятиріч фраземіка діалектів стала вивчатися досить інтенсивно (Н. Ф. Венжинович, Д. В. Ужченко, З. С. Мацюк, Н. Д. Коваленко, І. В. Мілева та ін.).

Дослідники зауважують, що фразеологічній системі українських говірок притаманні варіювання лексичних компонентів, збереження діалектних номінацій і граматичних рис говірок. Вивчення діалектних фразеологізмів сприяє розумінню мовної картини світу окремих носіїв говірок, а відтак і нації загалом, уможливорює розв'язання низки теоретичних проблем діалектології.

Дієслівні фраземні одиниці з компонентом *дати* (давати) становлять чималий пласт у фраземіці української мови. Об'єктом нашого дослідження стали вирази, які мають яскраве емоційне забарвлення і вживаються для позначення різноманітних дій, переважно пов'язаних із взаєминами людей, а також поведінки, фізичного та психічного стану осіб, яких вони стосуються.

В українській літературній мові та діалектному мовленні широко представлені фраземні вирази з компонентом *дати* (давати), значна частина яких є найменуванням звичайних фізичних дій людини, що фразеологізувалися внаслідок образного переосмислення і розширення семантики і стали

означати не стільки фізичну дію людини, скільки особливості її поведінки, взаємин з іншими людьми, ставлення до певних суспільних процесів тощо.

Порівнюючи фраземи з досліджуваним компонентом, легко зауважити, що вони різняться між собою, перш за все, образністю, „основа якої, – на думку В. М. Мокієнка, – у властивості створювати наочно-чуттєві образи предметів і явищ” [Мокиєнко 1980: 162].

Значення фраземних виразів із компонентом *дати* (*давати*) переважно мотивовані, в них образно узагальнені асоціативні зв'язки між предметами і явищами об'єктивної дійсності, які виникли в результаті метафоричного переосмислення конкретного (денотативного) значення словосполучень. Образна мотивація ФО пов'язана з їх експресивною насиченістю.

Аналізуючи семантику фразем з компонентом *дати* (*давати*), ми виділили 7 фразеосемантичних полів (ФСП): „Стосунки між людьми”; „Фізичний стан людини”; „Психічний стан людини”; „Розумові здібності”; „Положення в просторі”; „Поведінка”; „Трудова діяльність”. Розподіл фразем за ФСП нерівномірний, а найчисленнішими є „Стосунки між людьми”, „Поведінка”, „Трудова діяльність”.

Зазначимо, що кількісно переважають вирази на позначення негативної поведінки, грубого ставлення між людьми, хоча не рідко натрапляємо на фраземи, які є носіями благородних людських якостей. Значна частина фразем з компонентом *дати* (*давати*) мають яскраво виражене іронічне, гумористичне забарвлення.

Значна частина фразем виявляється в семантичному ряді ‘побити, покарати кого-небудь’. Зауважимо, що і в літературній мові, і в деяких діалектах фраземи на позначення покарання та бійки побутують дуже активно. Тематично їх можна поділити на декілька груп: ‘бити по певній частині тіла’; ‘суворо покарати, відшмагувати різками’; ‘побити кого-небудь, щоб довго пам’ятав’; ‘боляче ударяти кого-небудь’ та ін.

У семантичному ряді ‘побити, покарати кого-небудь’ вдалось виявити фразеосемантичну модель (ФСМ) “дати + прийменник + іменник на позначення назви частини тіла = побити, покарати кого-небудь”, що представлена такими виразами: *дати (надавати) / давати по шиї (по потилиці)* (ФСУМ, I, с. 222); *дати під сьоме ребро* (ФСУМ, I, с. 223); *дати по потилиці* (Корзонюк, с. 185); *дать у(в) губу* (Чабаненко, с. 33); *дати в морду* (Демський, с. 50); *дати по носі* (Демський, с. 58). За моделлю “дати + іменник із загальним значенням удару = побити, покарати кого-небудь” утворюються такі вирази: *давати / дати запотилічника* (потилічника) (ФСУМ, I, с. 221); *дати ляпанців* (УУ, с. 150).

Модель “дати + іменник на позначення харчового продукту = побити, покарати кого-небудь” утворюють такі фраземи: *давати (задавати) / дати (задати) перцю* (ФСУМ, I, с. 213); *дати шкварки* (ФСУМ, I, с. 223); *дати киселю (киселя)* (ФСУМ, I, с. 222); *дать бобу* (Чабаненко, с. 32); *дати бобу* (ФСУМ, I, с. 222); *дати перцю* (Аркушин, с. 112); *дати маку* (УУ, с. 150); *дати редиски* (УУ, с. 200); *дати сала* (УУ, с. 208). Фраземи *давати/дати (надавати) чортів* (ФСУМ, I, с. 208) і *дать чортів* (Чабаненко, с. 34), *дати чортів кому* ‘набити’ (Коваленко, с. 386) утворюють модель “дати + іменник із загальним значенням нечистої сили = побити, покарати кого-небудь”.

ФСМ “дати + іменник на позначення довготривалого відчуття удару = побити, покарати кого-небудь” репрезентована такими виразами: *дати пам’ятного* (*пам’яткового, в пам’ять, пам’ятку*) (ФСУМ, I, с. 223); *дать пам’ятки* (Чабаненко, с. 33); *дать пам’ятного* (Чабаненко, с. 33).

Чималою кількістю ФО представлений семантичний ряд ‘лаяти, критикувати кого-небудь’. У межах цього ряду перебувають фраземи, які одночасно входять до складу семантичного ряду ‘побити, покарати кого-небудь’. Чітка мотивація образу у фразем *дать пилюль* (Чабаненко, с. 33); *дать натацію* (Чабаненко, 33); *давати / дати догану* (ФСУМ,

I, с. 205); *давати / дати прочуханки (прочухана)* (ФСУМ, I, с. 210), що означають ‘відчитати, дати повчання’.

Одиниці семантичного ряду ‘лякати кого-небудь’ менш численні, характеризуються одноманітністю внутрішньої форми та будови: *дати пуду* (ГГ, с. 159); *дати пуду* (Коваленко, с. 282); *напуду дати* (Коваленко, с. 215); *пострашки давати* (Онишкевич, II, с. 122).

Отже, значну частину фразем із компонентом *дати (давати)* становлять одиниці однакової семантики і структури в українській літературній мові та діалектах, що і є наочним підтвердженням тісних взаємозв'язків загальнонаціональної та діалектої фраземіки. Лексичні компоненти фразем української літературної мови та їх варіанти в говірковому мовленні за семантикою є абсолютними синонімами. Тому всі наведені для аналізу фраземи з різними лексемами – тотожні, що слугує підтвердженням спільних рис фразеологічної системи української літературної мови та діалектного мовлення. Фраземи однакового компонентного складу, але різної семантики становлять кількісно невелику групу. Нам вдалось виділити 4 одиниці, які репрезентують різну семантику в літературному та говірковому мовленні (*дати маху; давати чосу; давати дрозда; дати копоті*).

Отже, фраземи з компонентом *дати (давати)* потребують подальшого дослідження, особливо з публікацією фразеологічних словників окремих українських говірок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мокиєнко В. М. Славянская фразеология. Москва, 1980. 267 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ

Аркушин – Аркушин Г. Л. Сказав, як два зв'язав. Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині. Люблін – Луцьк, 2003. 177 с.

ФСУМ – Білоноженко В. М. Фразеологічний словник української мови : в 2 кн. Київ, 1993.

ГГ – Гуцульські говірки. Короткий словник. Відповідальний редактор Я.Закревська. Львів, 1997.

Демський – Демський М.Т. Дериваційна база діалектної фраземіки з бойківського ареалу. *Українська діалектна лексика. Збірник наукових праць*. Київ, 1987. С. 45-61.

Коваленко – Коваленко Н.Д. Фразеологічний словник подільських і суміжних говірок. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Рута», 2019. 412 с.

Корзонюк – Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок. *Українська діалектна лексика. Збірник наукових праць*. Київ, 1987. С. 62-267.

Онишкевич – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2 част. Київ : Наукова думка, 1984.

УУ – Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу. Луганськ : Альма матер, 2002. 263 с.

Чабаненко – Чабаненко В. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпряни. Запоріжжя, 2001.

Яна Козачок (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н, доц. Гороф'янюк І. В.

ПОДІЛЬСЬКО-БУКОВИНСЬКІ МІЖДІАЛЕКТНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ПАРАЛЕЛІ (НА МАТЕРІАЛІ ГОВІРКИ С. ГОНТІВКА ЧЕРНІВЕЦЬКОГО Р-НУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛ.)

Нині опубліковано чималу низку праць, у яких розглянуті теоретичні питання української діалектної фразеології, що висвітлюють її в різних аспектах і напрямках: Н. Коваленко у своїх студіях репрезентує багатство подільської фразеології, пропонуючи ідеографічний опис західноподільських фразеологізмів [Коваленко 2019], З. Мацюк вміщує надбання поліських говірок у своєму словнику «Із народу не викинеш: діалектний словник фразеологізмів» та окреслює матеріал до Фразеологічного словника Західного Полісся [Мацюк 2016], Н. Венджинович підготувала дисертацію «Фраземіка української літературної мови: когнітивний та

лінгвокультурологічний аспекти» [Венжинович 2018], В. Ужченко підготував низку теоретичних розвідок про фразеологію сучасної української мови. Нашу увагу привернули праці дослідника, присвячені характеристиці ареальних фразеологічних одиниць. В. Ужченко, на нашу думку, найбільш влучним вважає термін *ареальна фразеологічна одиниця*, що корелює з терміном *фразеологічна одиниця* як часткове із загальним у просторовій і стильовій проекції. Причинами утвердження понять *ареальний, ареалогія, ареальні системи мови, структура ареальних систем* учений називає розмитість поняття *народна фразеологія*, труднощі у визначенні специфічно місцевих фразеологізмів, наявність міждіалектних і міжмовних варіантів однієї фразеологічної одиниці, *ареальний* аспект місцевої фразеології, акцент на просторове її вивчення [Ужченко 2008: 60].

Предметом нашої розвідки є фразеологічні одиниці (далі – ФО), засвідчені в південноподільській говірці с. Гонтівка Чернівецького р-ну Вінницької обл.

За мету ми ставимо простежити *ареальний* аспект місцевої фразеології: методом зіставлення ФО із відповідниками, зафіксованими в лексикографічній праці «Фразеологізми та паремії Чернівеччини: Матеріали до словника» [Кузь 2017], виявити міждіалектні варіанти ФО, їх трансформацію на рівні форми і змісту в сусідніх ареалах – подільському та буковинському.

Емпіричну базу статті формують 80 ФО (із 600 зафіксованих у досліджуваній говірці), які засвідчують міждіалектні варіанти однієї ФО.

У своїй роботі послуговуємося класифікацією Н. Коваленко, яка аналізує структурно-семантичні та семантичні моделі ФО і пропонує виокремлювати за їх *ареальною* зіставною характеристикою такі 4 групи ФО: 1) ФО, семантика, структура та компонентний склад яких збігаються; 2) ФО з відмінними лексичними одиницями; 3) ФО однакового компонентного складу, але різні за семантикою; 4) фразеологічні одиниці, які виявляють початкову інваріантну

структурно-семантичну модель для певного ряду фразеологізмів [Коваленко 2001: 125].

За нашими спостереженнями, найчисленнішою виявилася перша група ФО, у якій як компонентний склад, так і семантика збігаються в зіставляваних ареалах – 65 одиниць: *аби день до вечора* ‘нічого не хотіти робити’ (ФСЧ, с. 30), *аби сало зав’язалось* ‘лягти відпочити після прийому їжі’ (ФСЧ, с. 30), *аж вуха пухнуть* ‘дуже хотіти щось’ (ФСЧ, с. 30), *аж гай шумить* ‘інтенсивно працювати’ (ФСЧ, с. 30), *аж дим іде* ‘інтенсивно працювати’ (ФСЧ, с. 30), *аж за вухами тріщить* ‘голосно їсти’ (ФСЧ, с. 31), *баба базарна* ‘про балакучу жінку’ (ФСЧ с. 34), *бити бомки* ‘байдикувати’ (ФСЧ, с. 36), *бобік здох* ‘невдача’ (ФСЧ, с. 38), *гнилий як пес* ‘про ледачу людину’ (ФСЧ, с. 66), *пускати туману* ‘вводити в оману’ (ФСЧ, с. 186), *пустити хармана* ‘набрехати на когось’ (ФСЧ, с. 186), *пхати носа в кожду дюрку* ‘лізти не в свою справу’ (ФСЧ, с. 186), *пхати свій ніс* ‘втручатися’ (ФСЧ, с. 186), *робити гвавт* ‘кричати’ (ФСЧ, с. 190), *робити збитки* ‘нашкодити’ (ФСЧ, с. 189), *святий та божий* ‘скритний’ (ФСЧ, с. 197), *сидіти в печінках* ‘дуже набридати’ (ФСЧ, с. 198), *триматися на чесному слові* ‘ледве існувати’ (ФСЧ, с. 211), *троюдити серце* ‘завдавати душевного болю’ (ФСЧ, с. 212), *туман вісімнадцятий* ‘про нерозумну людину’ (ФСЧ, с. 212), *тупий як пробка* ‘нерозумний’ (ФСЧ, с. 213), *тягнути жили* ‘виснажувати ледве зводити кінці з кінцями’ (ФСЧ, с. 213), *у хвіст і в гиву* ‘сварити’ (ФСЧ, с. 216), *фацукати ногами* ‘махати безцільно ногами’ (ФСЧ, с. 217), *ходити на голові* ‘бешкетувати’ (ФСЧ, с. 219), *ходити ходором* ‘бешкетувати’ (ФСЧ, с. 220), *хоч би хни* ‘байдуже’ (ФСЧ, с. 220), *шукати вітру в полі* ‘займатись марною справою’ (ФСЧ, с. 228), *шукати зачіпки* ‘шукати причину для сварки’ (ФСЧ, с. 229), *шукати п’ятого кута* ‘не знаходити собі місця’ (ФСЧ, с. 229), *щоб ноги тут не було* ‘настійна вимога піти’ (ФСЧ, с. 231), *щось у лісі здохло* ‘неочікувай, непередбачуваний’ (ФСЧ, с. 231), *як від одної мамі* ‘схожі’ (ФСЧ, с. 235), *як вогню* ‘боятися’ (ФСЧ, с. 236), *як гімно в ополонці* ‘крутитися’ (ФСЧ, с. 237), *як глиста* ‘худий’ (ФСЧ,

с. 238), як гриби після дощу 'дуже швидко' (ФСЧ, с. 239), як грім серед ясного неба 'неспоівано' (ФСЧ, с. 239), як довбня 'про людину, яка не розуміє' (ФСЧ, с. 240), як дурний мила наївся 'невдало щось робити' (ФСЧ, с. 241), як жаба 'холодний' (ФСЧ, с. 241), як жаба намулу 'бути п'яним' (ФСЧ, с. 241), як з гімна пуля 'неякісний' (ФСЧ, с. 243), як з козла молока 'нічого' (ФСЧ, с. 244), як зайцьові стоп сігнал 'непотрібна річ' (ФСЧ, с. 242), як засватаний 'про мовчазну людину' (ФСЧ, с. 242), як земля колгоспу 'багато' (ФСЧ, с. 243), як лисому розчоска 'непотрібна річ' (ФСЧ, с. 247), як на сто коней посадили 'дуже радісна людина' (ФСЧ, с. 251), як не срачка то пердячка 'увесь час щось трапляється' (ФСЧ, с. 252), як неприкаяний 'нудитись' (ФСЧ, с. 252), як облупленого 'добре когось знати' (ФСЧ, с. 252), як отченаш 'добре знати' (ФСЧ, с. 253), як праник 'про базіку' (ФСЧ, с. 257), як пес з хвостом 'носитися з чимось' (ФСЧ, с. 255), як пес 'базікати' (ФСЧ, с. 255), як світ 'старий' (ФСЧ, с. 259), як слон після бані 'задоволена людина' (ФСЧ, с. 260), як у воду опущений 'пригнічений' (ФСЧ, с. 264), як у суху землю 'добре' (ФСЧ, с. 265), як чіп 'п'яний' (ФСЧ, с. 267), як шило 'непосидючий' (ФСЧ, с. 268), як діти в школу 'без перешкод' (ФСЧ, с. 268).

Група ФО, яка містить у собі фразеологізми з відмінними лексичними одиницями, але тотожною семантикою, нараховує значно меншу кількість фразеологізмів – 8: *фівкати гроші* (ФСЧ, с. 217) / *фітькати гроші* (с. Гонтівка) 'витрачати гроші даремно', *показувати мухи* (ФСЧ, с. 176) / *показувати химири* (с. Гонтівка) 'показувати характер', *нуль на масу* (ФСЧ, с. 163) / *нуль на масу, два на трасу* (с. Гонтівка) 'байдуже', *нема де плюнути* (ФСЧ, с. 150) / *нема де яблуку впасти* (с. Гонтівка) 'немає місця', *насіпати трійла* (ФСЧ, с. 144) / *наробити тріла* (с. Гонтівка) 'наробити галасу або насмітити', *лізти в душу без мила* (ФСЧ, с. 126) / *лізти в сраку без мила* (с. Гонтівка) 'намагатися дізнатися щось в людини', *зазирати в рот (зуби)* (ФСЧ, с. 92) / *зазирати в писок* (с. Гонтівка) 'пильнувати людину', *за грубі гроші* (ФСЧ,

с. 90) / *на грубі праніки* (с. Гонтівка) ‘втрапити в неприємну ситуацію’.

Як бачимо, на рівні форми спостерігаємо лексичну варіативність слова – компонента ФО, як-то: *рот – писок, насипати – наробити*, фонетичну – *трійла – тріла, фівкати – фітькати*. В окремих випадках ФО різняться структурно, напр.: *нуль на масу – нуль на масу, два на трасу*.

Група ФО, які є однакового складу, але з різним значенням, також нечисленна – 7 одиниць: *ні Богові свічка, ні чортові огарок* ‘лицемірство людини’ (ФСЧ, с. 157) – ‘про людину, яка хоче всюди встигнути’ (с. Гонтівка); *глухоман Вартиківський* ‘про туговухого’ (ФСЧ, с. 65) – ‘про людину, яка кілька разів перепитує’ (с. Гонтівка), *вітром підшитий / підбитий* ‘ненадійний’ (ФСЧ, с. 58) – ‘без смаку’ (с. Гонтівка), *ходить псячими стежками* ‘зраджувати’ (ФСЧ, с. 219) – ‘йти короткою дорогою (*наопражки*)’ (с. Гонтівка), *ходить поза вуйкові городи* ‘зраджувати’ (ФСЧ, с. 219) – ‘йти короткою дорогою’ (с. Гонтівка), *шукати / бродити світами* ‘про щось незрозуміле’ (ФСЧ, с. 230) – ‘про людину яка «вештається» світом, не може знайти собі прихисток’ (с. Гонтівка), *тинди-ринди* ‘нісенітниця’ (ФСЧ, с. 209) – ‘несподіванка’ (с. Гонтівка).

Аналізуючи засвідчені ФО в говірці с. Гонтівка Чернівецького р-н Вінницької обл., ми не виявили фразеологізми, які демонструють початкову інваріантну структурно-семантичну модель для певного ряду фразеологізмів.

Отже, провівши міжговіркові паралелі аналізованих південноподільських та буковинських ФО, висновкуємо, що при зіставленні подільського емпіричного матеріалу с. Гонтівка Чернівецького р-н Вінницької обл. із ФО Словника фразеологізмів та паремій Чернівеччини було виявлено 80 подібних між собою ФО. Із 600 подільських говіркових ФО паралель у буковинських говірках мають лише 14%, з них

лише 1,3 % – це фразеологізми, які мають повну тотожність на рівні форми та змісту.

Наші спостереження виявили, що 65 ФО мають повний збіг у зіставлюваних ареалах. Отож ми поставили за мету виявити природу цих діалектизмів – загальнонародну чи територіально марковану. Для цього ми зіставили виявлені 65 ФО із фразеологічним словником української мови [Словник 2003] і встановили, що з 65 ФО 48 одиниць є літературними, натомість 17 – діалектні: *бобік здох* ‘невдача’ (ФСЧ, с. 38), *гнилий як пес* ‘про ледачу людину’ (ФСЧ, с. 66), *пустити хармана* ‘набрехати на когось’ (ФСЧ, с. 186), *святий та божий* ‘скритний’ (ФСЧ, с. 197), *троюдити серце* ‘завдавати душевного болю’ (ФСЧ, с. 212), *тягнути жили* ‘виснажувати ледве зводити кінці з кінцями’ (ФСЧ, с. 213), *у хвіст і в гиву* ‘сварити’ (ФСЧ, с. 216), *як гімно в ополонці* ‘крутитися’ (ФСЧ, с. 237), *як глиста* ‘худий’ (ФСЧ, с. 238), *як дурний мила наївся* ‘невдало щось робити’ (ФСЧ, с. 241), *як з гімна пуля* ‘неякісний’ (ФСЧ, с. 243), *як лисому розчоска* ‘непотрібна річ’ (ФСЧ, с. 247), *як на сто коней посадили* ‘дуже радісна людина’ (ФСЧ, с. 251), *як не срачка то пердячка* ‘увесь час щось трапляється’ (ФСЧ, с. 252) *як отченаш* ‘добре знати’ (ФСЧ, с. 253), *як світ* ‘старий’ (ФСЧ, с. 259), *як чіп* ‘п’яний’ (ФСЧ, с. 267)

Перспективу подальших досліджень фразеологізмів південноподільської говірки с. Гонтівка Чернівецького р-н Вінницької обл. вбачаємо в зіставному аналізі їх із відповідниками з інших діалектів південно-західного наріччя, щоб виявити виключно подільські вузьколокальні фразеологічні одиниці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Венжинович Н. Ф. Фраземіка української літературної мови: когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 2018. 503 с.

2. Із народу не викинеш: діалектний словник фразеологізмів / уклад. та голов. ред. З. С. Мацюк. Луцьк, 2006. 135 с.

3. Коваленко Н. Д. Фраземіка говірок Західного Поділля : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01. Кам'янець-Подільський, 2001. 324 с.

4. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко; відп. ред. В. О. Винник. Київ, 2003. 786 с.

5. Ужченко Д. В. Етнографічний дискурс говірки як джерело фразеологічних інновацій. *Лінгвістика* : зб. наук.-попул. статей. Луганськ, 2008. Вип. 2. С. 59–73.

6. Фразеологізми та паремії Чернівеччини: Матеріали до словника / уклад. та гол. ред. Г. Кузь. Чернівці, 2017. 352 с.

7. Фразеологічний словник подільських і суміжних говірок / уклад. та голов. ред. Н. Д. Коваленко. Кам'янець-Подільський, 2019. 412 с.

*Юлія Коробчук (м. Кам'янець-Подільський)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Коваленко Н. Д.*

СИМВОЛІКА ЗООНІМА СВИНЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ДІАЛЕКТНІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Свійські тварини здавна оточували людину, тому повсякденне життя українців тісно пов'язане із веденням господарства. Щоденне спостереження за специфічною поведінкою домашніх тварин впливало на формування національного світогляду, дало змогу створити цілу систему символічних образів, які узагальнюють звички, характер, зовнішні риси людей. Назви свійських тварин є архаїчними, вони містять національно-культурний компонент, що особливо відображено у діалектній фразеології.

Значна кількість дослідників (Дмитрук М. В. [Дмитрук 2011], Коваленко Н. Д. [Коваленко 2019; Коваленко 2020], Ужченко Д. В. [Ужченко 2000], Філь Г. О. [Філь 2013] та ін.) у сучасній лінгвістиці займається вивченням діалектної фразеології, з'ясуванням символічного значення зоонімів та орнітонімів, що є компонентами фразеологічних одиниць.

Мета пропонованої наукової розвідки – з’ясувати особливості функціонування фразеологічних одиниць із компонентом *свиня* в українській діалектній фразеології та виявити символічне значення поданого зооніма, що сформувався у свідомості українців. Для досягнення поставленої мети необхідно було виокремити фразеологізми з компонентом *свиня* з різних діалектних словників, з’ясувати їх семантику та простежити символіку.

З давніх-давен розведення свиней є невід’ємною складовою сільського господарства українців. Свині багатоплідні, невибагливі у їжі, мають значну вагу – це, безперечно, впливає на безперервний розвиток свинарства як важливої галузі тваринництва. Одинадцятитомний «Словник української мови» пояснює слово *свиня* так: «Парнокопитий ссавець родини свинячих, свійський вид якого розводять для одержання м’яса, сала, щетини, шкіри; самка кнура» (СУМ, IX, с. 72).

У національній свідомості українців *свиня* є символом бруду, нечистоти, жадібності, невихованості, нахабства, недалекоглядності, впертості. Ці характеристики з’явилися, очевидно, зважаючи на поведінку цієї тварини: *свиня* всеїдна, любить рити землю, купатися в болоті, шкодити в городі тощо.

Найчастіше образ свині використовують для того, щоб надати негативну характеристику певній особі, предмету чи явищу. Наприклад, на позначення інтелектуальних здібностей людини використовують такі фразеологізми з компонентом *свиня*: *знати як свіня по-латинськи* ‘зовсім не розумітися на чому-небудь’ (Вархол, Івченко, с. 119); *із свині астроном* ‘дурна людина’ (ФСГЖ, с. 155); *двом свиням їжу не розділе* ‘про недоумкувату людину’ (Чабаненко, с. 35). У говірках Середнього Полісся негативна оцінка розумових здібностей людини, виражена словом *дурний*, представлена цілим рядом фразеологізмів із зоонімом *свиня*: *петрає як свиня в балеті* (Доброльожа, с. 14), *простий як свиня* (там само), *розбирається як свиня в апельсинах* (там само); *розуміє як свиня Біблію* (Доброльожа, с. 15); *тупий як свиняче рило*

(Доброльожа, с. 16); *тямить як свиня в дощ* (Доброльожа, с. 17).

У багатьох фразеологізмах компонент *свиня* вказує на брудний, неохайний зовнішній вигляд людини: *у свиней технікум закінчити* ‘бути неохайним, неакуратним’ (УУ, с. 211); *валяється як свиня в барлозі* (Доброльожа, с. 75); *гязний як із свинею цілувався* (там само); *замашчений як свиня в Петрівку* (Доброльожа, 76). Кількісно значну групу становлять фразеологізми з компонентом *свиня* зі значенням ‘виглядати некрасиво; не личити’: *пасіє як на свіню вінец* ‘зовсім не личить’ (Вархол, Івченко, с. 119); *пасіє як на свіню різы* ‘зовсім не личить’ (там само); *до діла як свиня штани наділа* (Доброльожа, с. 90); *красива як свиня сива* (Доброльожа, с. 84). Східнословобожанські та степові говірки фіксують цілий ряд фразеологізмів, створених за моделлю «як свині (в) + назва одягу або будь-якого іншого предмета = зовсім не личити»: *як свині в береті, як свині в капелюсі, як свині в костюмі, як свині в намисті, як свині в пасльоні, як свині гребінь, як свині кафтан, як свині намисто, як свині парасолька, як свині роги, як свині світер, як свині хомут* (УУ, с. 211).

Оскільки свині всеїдні, то цікавими є фразеологізми з компонентом-зоонімом *свиня*, що вказують на негативну характеристику якості або смаку страв: *таке наварить, що й свині не їдять* ‘погана господиня’ (ФСГЖ, с. 156); *хоч свиням вилий* ‘про дуже погану, несмачну страву’ (Чабаненко, с. 149); *хоч свині під хвіст [хоч свині під хвіст] <вилий>* ‘несмачна їжа’ (Сагаровський, с. 165); *свині чхають (свині чхайут)* ‘щось несмачне, погане, потворне’ (там само).

Образ *свині* символізує також такі риси характеру людини, як чванливість, невихованість, пихатість, гордість, наприклад: *пройшла свин’а й ни хрукнула* ‘говорять про того, хто пройшов і не привітався’ (Аркушин 2003, с. 121); *тіько собі нести як поп’ова свіня* ‘пихато, зарозуміло поводити себе’ (Вархол, Івченко, с. 118); *із свинячою мордою та в бубличний ряд* ‘нахабна людина’ (ФСГЖ, с. 111); *пусти свиню за стіл* –

вона і ноги на стіл ‘нахабна людина’ (ФСГЖ, с. 156); *на людях як Ілля, а вдома як свиня* (Доброльожа, с. 71).

Неочікуваним є символічне значення фразеологізмів із компонентом-зоонімом *свиня*, що вказують на легковажну, невірну людину (найчастіше чоловіка): *занадився як свиня в моркву* (Доброльожа, с. 25); *майстер чужим свиням поросята робить* ‘про гулящого чоловіка, який шукає втіхи з чужими жінками’ (Чабаненко, с. 75).

Велика кількість фразеологізмів із назвою *свиня* вказує на стан алкогольного сп’яніння людини. Вочевидь, це пов’язано з тим, що під час виготовлення алкоголю в домашніх умовах, брагу – «відходи горілчаного виробництва, якими годують худобу») (СУМ, I, с. 225) – найчастіше виливали саме свиням. Зважаючи на це, з’явилися такі фразеологізми: *купити свин’у* 1. ‘напитися горілки’. 2. ‘пропити всі гроші’ (Аркушин, с. 121); *набратися до свинячого крику* ‘дуже п’яна людина’ (ФСГЖ, с. 94); *доклався як свиня до корита* (Доброльожа, с. 31); *допався як свиня до браги* (там само); *свиняча вода*, ірон. ‘горілка’ (УУ, с. 55); *свинячі ліки*, зневажл. ‘самогон, узагалі горілка’ (УУ, с. 147); *напитися, як свиня*; *насмалитися, як свиня*; *нахрюкатися, як свиня* ‘випити багато спиртного’ (Коваленко, с. 310).

Отже, функціонування зооніма *свиня* є продуктивним у сучасній діалектній фразеології. Оскільки в свідомості українців назва цієї тварини вже сформувала цілу систему образів (вказує на негативну характеристику рис характеру людини, її зовнішнього вигляду, поведінки, інтелектуальних здібностей тощо), то з’ясування символічного значення зооніма *свиня* в діалектній фразеології залишається актуальним для подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дмитрук М. В. Лексико-семантичні групи фразеологізмів з компонентами-назвами тварин (на матеріалі говірок Нижньої Наддніпряни). *Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*, 2011. Т. 24 (63). С. 61–65.

2. Коваленко Н. Д. Фразеотвірний потенціал номенів *півень, когут*. *Закарпатські філологічні студії* : науковий журнал. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 14, т. 2. С. 50–54.

3. Коваленко Н. Д. Орнітонім *індик* як компонент фразем діалектного мовлення. *Філологічний часопис*. Вип. 1 (13). Умань : ВПЦ «Візаві», 2019. Вип. 1 (13). С. 52–58.

4. Ужченко Д. В. Семантика українських зоофразеологізмів в етнокультурному висвітленні : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01. Луганськ, 2000. 248 с.

5. Філь Г. О. Символи як структурно-семантичні компоненти фразеологічних одиниць мікросистеми «фауна». *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. Київ, 2013. С. 279–286.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Аркушин – Аркушин Г. Л. Сказав, як два зв'язав: Народні вислови із Західного Полісся і західної частини Волині. Люблін; Луцьк, 2003. 178 с.

Вархол, Івченко – Вархол Н. Д., Івченко А. І. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини. Братіслава, 1990. 160 с.

Доброльожа – Доброльожа Г. Красне слово – як золотий ключ: Постійні народні порівняння в говірках Середнього Полісся та суміжних територій. Житомир : Вид-во «Волинь», 2003. 160 с.

Коваленко – Коваленко Н. Д. Фразеологічний словник подільських і суміжних говірок. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Рута», 2019. 412 с.

Сагаровський – Сагаровський А. А. Матеріали до фразеологічного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 228 с.

СУМ – Словник української мови: в 11 т. (1970–1980). Київ.

УУ – Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу. Луганськ : Альма матер, 2002. 263 с.

ФСГЖ – Доброльожа Г. Фразеологічний словник говірок Житомирщини. Житомир, 2010. 404 с.

Чабаненко – Чабаненко В. А. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. Запоріжжя, 2001. 201 с.

*Ірина Лінчевська (Черкаська обл.)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Тищенко Т. М.*

ГОВІРКИ КАТЕРИНОПІЛЬСЬКОГО Р-НУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛ.: ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЇХ СТАТУСУ

Вивчення сучасного стану говірок різних діалектних континуумів, їхній опис та введення зібраних свідчень у широкий науковий інформаційний простір – одне з найважливіших завдань діалектології.

Говірки Катеринопільського району (далі – катеринопільські говірки) розміщені на півдні центральної частини правобережної Черкащини, в басейні і східніше річки Гнилий Тікич, де вона зливається із Гірським Тікичем у р. Синюху, а оскільки Гірський Тікич присутній у всіх ареалогічних дослідженнях межі південно-західного і південно-східного наріч, то, зрозуміло, що катеринопільські говірки так чи інакше потрапляли в поле зору діалектологів.

В Атласі української мови (АУМ, I) скартографовані явища різних мовних рівнів із 4-х говірок сіл Катеринопільського району Черкаської області, зокрема сс. Ямпіль, Вербовець, Суха Калигірка, Новоселиця. У праці «Лінгвогеографія Черкащини» Ганна Мартинова скартографувала побутову лексику Черкащини (ЛГ). Дослідниця спостерегла, що основна демаркаційна лінія між південно-західним та південно-східним наріччям проходить у басейні р. Гнилий Тікич з незначними відхиленнями на схід і захід. У рукописному Атласі сільськогосподарської лексики подільсько-середньонаддніпрянського суміжжя (АСЛПСМ) Т. Тищенко скартографовано лексику, окремі фонетичні та морфологічні явища 8-ми говірок Катеринопільського району

(Розсоховатка, Катеринопіль, Єрки, Киселівка, Мокра Калигірка, Кайтанівка, Петраківка, Глиняна Балка). Діалектолог говірки, обмежені ізоглосами західніше Умані та східніше річки Гнилий Тікич, називає перехідними і вказує на мереживну сітку із 6 пасом ізоглос, які членують з півночі на південь територію суміжжя. Карта №149 атласу засвідчує, що катеринопільські говірки знаходяться в зоні активної взаємодії подільського і середньонаддніпрянського діалектів. На картах, укладених Г. Березовською [Березовська 2011], представлена лексика на позначення одягу, взуття і прикрас із 4-х катеринопільських говірок, а саме сс. Катеринопіль, Луківка, Новоселиця, Пальчик. Пасма, виокремлені дослідницею, частково накладаються на мереживо ізоглос, проведених Т. Тищенко. Назви їжі та напоїв у 4-х катеринопільських говірках скартографував О. Осирко, зокрема сс. Пальчик, Ярошівка, Ямпіль, Петраківка. Його дослідження підтверджують висновки попередників [Осирко 2019]. Отже, приналежність досліджуваних нами говірок на лексичному рівні і частково за даними фонетичного рівня на початку тисячоліття визначена, проте за два десятки років у діалектному мовленні спостерігається динаміка, що зумовлена насамперед розвитком освіти та відходом старшого покоління діалектоносіїв.

Мета дослідження – на підставі сучасних записів живого говіркового мовлення визначити приналежність говірок до одного із макроареалів української мови.

Джерелами дослідження стали власні польові записи, виконані в 3-х катеринопільських говірках, архівні матеріали Східноподільського лінгвокраєзнавчого центру Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, АУМ, рукописні та друковані лінгвогеографічні праці.

На нашу думку, катеринопільські говірки варто віднести до говірок перехідного типу подільсько-середньонаддніпрянської межі, свідченням чого є поєднання рис фонетичного та граматичного рівнів. Розглянемо ті явища, які є найбільш показовими для катеринопільських говірок.

Ми спостерегли, що в говірках мовці активніше вживають особові дієслівні форми із м'яким [т'], що є ознакою південно-східної діалектної системи та літературної норми, ніж із диспалаталізованим [т], що характерно для південно-західних говорів: во¹на йо¹го ро¹била з¹найіш / оце йак ¹мала садо¹вит' хл'іб у п-іч так / то / ну ни^ема ш / ше ж^ш хл'іб с¹ходить' / то дл'а ¹того шоб і¹з':істи во¹на ро¹била п-ід¹палок назива¹уєс'а / у чери¹н'і / ло¹жила ў чери¹н'і тої п-ід¹палок / оце в-ін ¹п-іс'л'а ¹того ста¹йе (Пал.), св-а¹чене з'і¹л'.а б¹рали / шо на Мако¹вейя с¹в-ат'ат' / об¹курували ї ў¹купе¹л' к¹лалі (Лук.); ўс'і ¹хот'ат' до ба¹гатого / а в-ід¹моў¹л'ат' ни^е ¹можна (Лук.), на пил'уш¹ки при¹несли / з ро¹динами в-і¹тайут (Лук.), поки не¹ ¹родит' не¹ ¹нада йо¹го ка¹зати / бо ваш¹к'і ¹роди ¹будут' (Лук.), го¹вор'ат' / ду¹бов'і ¹нож^шки / ве¹д¹межа ¹силка (Лук.), ди¹р'жат' хриш¹чен'і бат'ки на к¹рижм'і п-ід¹ хрис¹том (Лук.), так ка¹зали не¹ ¹можна / бо ¹миш'і пої¹д'ат' (Лук.). Наводимо приклади записів з говірки одного села для того, щоб продемонструвати варіативність у межах однієї говірки. У мовленнєвому потоці інформанта фіксуємо паралельне вживання форм із м'яким та диспалаталізованим приголосним, що є свідченням різнодіалектної стихії досліджуваних говірок з переважанням південно-східної основи: ¹купил' / ¹купил' за¹вар'ували / во¹дичка тил'ен'ка / **пирих¹рест'ат'** ¹ночови / ї ле¹ген'ко ў пил'ушиц'і кла¹дут' / бо йак ¹голе / то жа¹хайец'а / а по¹том **п-ідли¹вайут** тил'ен'койі / так ї ку¹пали / вили¹вали дес' п-ід ¹дериво (Лук.), **при¹ход'ат'** ку¹ми ї ¹каж¹ут / б¹рали ни хриш¹ченого да¹йемо хриш¹ченого / ї ц'і¹луйуц'а (Лук.).

Проте послідовно в катеринопільських говірках відзначено подільську рису – вживання інфінітива дієслова із закінченням –ти на відміну від середньонаддніпряньського –ть: бириг^хтис'а / не¹ **п-ідн'імати** / **обе¹р'ігатис'а** / ни^е **п¹ригнути** / го¹р'ілкі ни^е ¹пити / ни^е **курути** (Лук.), ¹л'іхт'а ўклаў **по¹м'ірати** чи ни¹че / **погл'ад'іти** т¹реба (Лук.), т¹реба **похрис¹тити** / **ви¹конувати** ўс'і обе¹реги (Лук.), за¹путана ди¹тина пупо¹винойу ¹може ¹бути / ¹може **заду¹шитис'а** (Лук.). Перевагу в досліджуваних нами говірках інфінітивних форм на –ти підтверджують і карти Т. Тищенко, де у говірках

сс. Киселівка, Мокра Калигірка, Глиняна Балка зафіксовано паралельні форми, у сс. Петраківка, Катеринопіль, Єрки лише із закінченням –ти, а в говірках селища Катеринопіль і села Кайтанівка лише із закінченням –ть у лексемах *косити*, *возити*, *орати* (АСЛПСМ, к. №144). Паралельне вживання у говірках суміжжя форм дієслів на –ти і –ть дослідниця пояснює активним наступом середньонаддніпрянських діалектів.

Протетичні приголосні більше проявляються у говірках південно-західного наріччя. У сучасних катеринопільських говірках нам вдалося рідко, але все ж таки зафіксувати лексеми з протетичними приголосними, зокрема [й] перед [і] у лексемі *Іван*, наприклад: *йак'шо ди'тина наро'дилас'а /мертвойу / то нази'вали Ма'р'ійойу /д'іўчинку / йак'шо х'лопчик / то нази'вали Й'іван* (Лук.), [г] перед [о] у лексемі *гочі*, наприклад: *од'била чи залу'чила в'ід гру'д'і / т'реба ў м'яс'ниц'і / ве" р'тати не"можна / ў ди'тини /будут' по'ган'і /гоч'і* (Лук.). Функціонування цих же лексем без протези і обмежене коло протетичних приголосних переконує нас у тому, що явища протези в говірках уже спорадичні: *к'лали но'жа / при'ч'іпл'ували ш'пил'ку / ви'кол'ували жи'в'і /миш'і /око / а /пот'ім приши'вали до од'деж'і / чи приў'йазували / шоб зу'рок'іў не" було* (Лук.); *с'киба од'не / а с'кибка д'руге / с'кибка це /буде хл'іб / а с'киба це коли о'райут' / п'лугом / ки'дають' на с'кибу / п'лугом ки'дають'* (Єрк.).

Регіональні карти, укладені Т. Тищенко, зокрема к. №104 «Фонетична структура лексеми *огірок*» та ін., засвідчують, що на території подільсько-середньонаддніпрянського суміжжя ареал побутування лексем із протетичними приголосними обмежується ізоглосною Павлівка Жашківського р-ну – Мар'янівка Лисянського р-ну – Вільхівець Звенигородського р-ну – Катеринопіль – Ступичне – Мокра Калигірка Катеринопільського р-ну Черкаської області. Зведена ж карта №146 показує, що ізоглоси окремих словоформ із протетичним [г] клиноподібно доходять аж до м. Шполи. Вони ж підтверджують дані АУМ, які відображають поширення лексеми *гоірок* з протезою [г] у східній частині

наддністрянського та в подільському діалектах південно-західного наріччя (АУМ, I, к. №87; II, к. №132; III, к. №9). Як бачимо, катеринопільські говірки частково покриває ареал функціонування лексем із протетичним приголосним. Різночасові дані засвідчують затихання цього явища в досліджуваних говірках.

Г. Березовська на підставі записів назв одягу та взуття установила, що у східноподільських говірках відбувається утрата довготи приголосних [т':], [н':], [л':], [з':], [ч':] після голосних перед голосними [а] *ўд'і'ван'а, ўзу'ван'а, ўзу'т'а, ўбра'н'а, к'лоч'а, к'лоча, ла'тан'а, лах'мот'а, ма'нат'а, мо'туз'а, п'лат'а, пра'н'а, тер'м'іт'а* [Березовська 2011: 140]. Т. Тищенко уже східніше Умані показує функціонування лексем з подовженим приголосним у лексемах *ба'дил'а, 'гудин':а, гарбу'зин':а, каба'чин'а* та інших. Наші записи дещо корелюють дослідження попередників, оскільки в катеринопільських говірках ми фіксуємо форми, які утратили довготу приголосних, так і форми, які її зберігають: *да'вали на п'лат':а з'рош'і / ї'кожин р'ік ди'тина ни'се три кала'ч'і до 'цейї 'баби ўс'іг'да* (Лук.), *ўм'іти т'реба / не^u ли'нати / 'коло 'роже^uниц'і хо'дити / це шо Бог зна'н':ами над'і'лиў* (Лук.), *п'росимо за ку'ми / виби'рали / шоб ў 'пар'і були / дру'з'а чи 'родич'і / шоб ро'зумн'і були / не^u 'можна би'реме^u них б'рати* (Лук.), *св'а'чене з'і'л'.а б'рали / шо на Мако'вейа св'ат'ат' / обⁿкурували ї ў'купе^uл' к'лали* (Лук.).

Ф. Жилко зауважував, явище назалізації характерне для південно-західних, зокрема для подільських говірок [Жилко 1966: 59]. У досліджуваних говірках ми спостерегли релізацію сполуки |вн| → [мн]: *'р'імно, р'ім'нен'ко, р'імно/м'ірно: р'ім'нен'ко / шоб 'руки ї'ноги / йак с'топчика за 'мотували* (Лук.).

На граматичному рівні нам вдалося виявити такі риси, характерні для подільських говірок, як-от: мовці не диференціюють закінчення іменників твердої та м'якої груп першої та другої відміни, проте це явище є не послідовним: *х'лопчика 'Ван'ойу / а 'д'іўчинку Ма'р'ійейу* (Єрк.), *та в'із'ми*

та ї роз/р'іж но/жом (Пал.); йак'шо /ж·інку за /первойу /д'іучинкойу не" /можна / а /хлопц'а за хлопцем (Єрк.).

Отже, на підставі проаналізованих текстів, записаних у досліджуваних говірках, нам вдалося встановити, що катеринопільські говірки зберігають фонетичні та граматичні риси, констатовані дослідниками насамперед лексичного рівня говірок. Поєднання різнодіалектних явищ свідчить про їх приналежність до перехідних говірок подільсько-середньонаддніпрянської діалектної межі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березовська Г. Г. Структурна організація та географія назв одягу і прикрас у східноподільських говірках : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01. Київ, 2011. 392 с.

2. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови. Київ : Рад. шк., 1966. 312 с.

3. Оскирко О. П. Назви їжі та напоїв у східноподільських говірках : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01. Черкаси, 2019. 380 с.

ДЖЕРЕЛА

АСЛПСМ – Тищенко Т. М. Атлас сільськогосподарської лексики подільсько-середньонаддніпрянської межі (рукопис зберігається в архівах Східноподільського лінгвокраєзнавчого центру).

АУМ – Атлас української мови : у 3 т. / І. О. Варченко, П. Ю. Гриценко та ін. Київ : Наук. думка, 1984–2001.

ЛГ – Мартинова Г. І. Лінгвістична географія правобережної Черкащини. Черкаси : Відлуння – Плюс, 2000. 265 с.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

Лук. – Луківка, Єрк. – Єрки, Пал. – Пальчик Катеринопільського р-ну Черкаської обл.

*Катерина Максименко (м. Умань)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Денисюк В. В.*

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИЙМЕННИКОВИХ КОНСТРУКЦІЙ У ЩОДЕННИКОВОМУ ДИСКУРСІ

Прийменникова система української мови впродовж свого формування зазнала як кількісних, так і якісних змін. Це стосується, зокрема, активного її поповнення одиницями інших частин мови та розширення чи звуження спектра значень.

Незважаючи на те що проблемам прийменників присвячено величезну кількість публікацій (З. Іваненко, А. Колодяжний, І. Коплик, Н. Куш, Т. Салехова, К. Шаповал та ін.), дослідження прийменника залишається однією з актуальних проблем сучасної лінгвістики, оскільки й нині в живих мовах відбувається повільний, але глибокий процес семантичних перетворень у системі прийменників, постійно поповнюється клас прийменників новими елементами – фразеологічними прийменниками, протікає процес перерозподілу семантичних функцій прийменників. В умовах нових соціально-економічних викликів, що значною мірою детермінують і відношення між мовними одиницями, такий клас релятивних елементів, як прийменники, сам кількісно зростає і якісно ускладнюється, пристосовуючись до найбільш влучної вербалізації цих нових відносин.

Проте багато питань, що стосуються функціонування прийменників у діяхронії, також вимагають невідкладного лінгвістичного вирішення. Зокрема, значний інтерес у цьому аспекті становить XVIII ст., коли вплив польської мови на українську поступово затухає, натомість збільшується російсько-церковнослов'янської, що проявляється в боротьбі мовних засобів для вербалізації різних аспектів життєдіяльності людини. Особливо це помітно в тих жанрах, що не залежали від стильових вимог, відтак значною мірою відображали живе мовлення автора, а отже, мовну ситуацію на одному із соціальних рівнів.

Нашу увагу привернули особливості функціонування конструкцій зі структурно однотипними прийменниками, що репрезентують повноголосну / неповноголосну форми – *через* / *чрез*, *перед* / *пред*, *серед* / *среди*. Джерелом нашої розвідки слугували щоденникові записи генерального хорунжого Миколи Ханенка, що охоплюють період з 1719 р. по 1754 р.

На думку В. Німчука, перші два з аналізованих прийменників належать до первинних праслов'янських [Німчук 1978: с. 416], проте одним способом утворені другий і третій – за допомогою суфікса *-дь*. Кількісно-статистичні підрахунки свідчать про неоднаковий пріоритет повноголосних і неповноголосних форм, з одного боку, та частотність досліджуваних прийменників, з іншого. Зокрема, М. Ханенко використав повноголосну форму прийменника *через* усього 7 разів, *перед* – 183, *серед* (складне утворення *посеред*) – 1, тоді як неповноголосну *чрез* – 588, *пред* – 38, *среди* – жодного разу. Виникає логічне запитання: чому генеральний хорунжий надав перевагу неповноголосній формі одного прийменника та повноголосній – іншого, тоді як нормативний для української мови розвиток демонструють саме повноголосні форми?

Активність неповноголосного прийменника *чрез* можна пояснити впливом польської мови, де функціював прийменник *przez*, що більшою мірою відповідав закономірному розвитку праслов'янського **perzъ*. М. Мозер доводить, що конструкція «*чрез/через* + З. в.» з інструментальним і причинним значенням є запозиченням з польської мови, а для російської мови лінгвіст кваліфікує її взагалі як «синтаксичний полонізм, українізм або білорусизм» [Moser 1998: с. 245]. Проте, як свідчить сучасний стан української мови, ні польський прийменник *przez*, ні неповноголосний варіант *чрез* у ній не прижився і був витіснений повноголосною формою.

Незважаючи на малу кількість уживань, конструкції з прийменником *через* реалізують:

просторові відношення, зокрема засвідчуємо три пучки значень: 1) на позначення місця, по якому з одного кінця в інший відбувається рух, напр.: *П. обозный енералный зъ*

командою своєю переходить **черезъ городъ** (122; тут і далі подаємо номер сторінки за виданням: Дневникъ генеральнаго хорунжаго Николая Ханенка. 1727 – 1753 гг. Кієвъ : Типографія Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, 1884. 524 с.); *Я-жъ, отобѣдавши у сотника, поехалъ **черезъ Куровъ*** (217); 2) на позначення проміжку простору, який минають, рухаючись куди-небудь, напр.: *Рано зъ полковникомъ осматривали работъ коло мостовъ въ городъ ... и даже до вигону, **черезъ Новое Мѣсто*** (237); 3) на позначення місця, над яким розташовано що-небудь, напр.: *Рано зъ полковникомъ осматривали работъ коло мостовъ въ городъ и **черезъ рѣку Остеръ*** (237);

об'єктні відношення, зокрема вживаються: 1) на позначення суб'єкта дії, напр.: *Полковнику **черезъ Якова цилюрика** позыченъ Военный Уставъ* (127) (пасивна конструкція); *Сего-жъ числа ввечеру **черезъ нарочного зъ Глухова компаньйця** получилъ указъ, чтобъ роспуститъ въ дома работныхъ людей* (238). Такі конструкції можна кваліфікувати і як різновид способу дії, оскільки особи (*Яков цилюрик, нарочний компаньецъ*) є посередниками виконання тієї чи тієї дії; 2) на позначення засобу як складника технологічного процесу, напр.: *Подобный есть збанковъ а бувають тіе каліани сребрніе, люсяндровіе, кристаловіе и деревяніе, при которихъ чубукъ сафяनावый крученый зверху некое зеліе ... тютюну, а въ низу вода и **черезъ воду**, якъ бардакъ, курятъ* (177–178).

Натомість конструкції з прийменником **чрез** реалізують ширшу семантичну палітру. Домінантними є об'єктні відношення, що детерміновано жанровою специфікою пам'ятки: М. Ханенко активно послуговується пасивними конструкціями, де особа-діяч є своєрідним «способовим» еквівалентом, напр.: ***Чрезъ пана Холодовича** прислана грамота о пожалованю пана Івана Борозны судею енералнымъ, а пана Турковского – писаремъ енер. полнымъ, да о пожалованномъ ему Холодовичу сельъ Пироговцъ* (37); *Получилъ писмо отъ п. тестя зъ Риги, **чрезъ** нѣкоторого маіора іноземца привезенное* (65); *Писалъ писма въ Глуховъ*

*через Делятурова сина и через саржанта гварнизону глуховского, Анисима Осмолова, до Скоропадского; до Чуйкевича, до Иосифа и до жены (256); Оные писма отпущены въ Глуховъ **через** отъехавшого туда куріера Калугина (412); Посланъ приказъ до войта лѣсконозкого о взиманіи половины рыбы зъ 7 озеръ лѣсконозкихъ **через** смотрителя стану роговского Алексія Даниловского, жителя каменского (473) та ін. Явне домінування прийменника **через** над **через**, що, за даними «Матеріалів» І. Срезневського, не було властиве мові киеворуського періоду, свідчить про потужний вплив польської мови, де прийменник **przez** зі 3. в. здавна був основним засобом синтаксичної вербалізації суб'єкта в пасивній конструкції, напр.: *із Pyotr Alexándrynski pátryiárchá przez kácyrze wygnány / thákže przez Dámázá pápyezá przywrocon był. KromRozm III O5v (49); Y obiáwiono iest przez iednego mnicha із iuz Pan Bog raczył pocieszuć krolá Polskiego w potomstwie. BielKron 349; Ale Bolesław przez spięgi wczás ostrzeżony zászadzil sie z Swantopolkiem w ciásnych mieyscach. StryjKron 170 [Słownik 2004: s. 409].**

Об'єктні відношення домінують і в прийменниково-іменниковій конструкції в наведеному далі контексті. Крім значення «знаряддя дії», конструкція має водночас має нашарування «способової» семантики, напр.: *Отпущено солоду 2 осмачки и 1 четверикъ, да 7 сувоевъ полотна, **через** подводы лѣсконозкіе, при писмъ до жены въ Городище (487). Значення способу дії спостерігаємо і в наступному контексті: *Въ вечеру была везде по домамъ въ окошкахъ **через** выставлене свѣчъ* ілюмінація (83).*

Просторові відношення об'єктивують «транзитну» семантику – вказують на місце (населений пункт, річка, фортифікаційна споруда), через яке відбувається рух далі, напр.: *Одтоль віехалъ въ 2-мъ часу и переехавъ **через** Мѣдное, зъ перемѣною коней, прибылъ позно въ Торжокъ (46); Быль рано въ коллегіи, а одтоль **через** крѣпость ишоль и бывъ въ церквѣ Петропавловской (75); Сего числа **через** оные малые Невки люди переходили (82); По полуночи въ 2-мъ часу Большая Нева стала, **через** которую и начали коло обѣднь люде*

ходити. *Я чрезъ Малую Неву переходилъ отъ митного двора и бывъ въ коллегіи* (82–83).

Причинові відношення реалізовані конструкціями з прийменником *чрезъ*, що вказують на погодні умови: *Никуда зъ квартири не бывали ради великой чрезъ весь день непогоды* (49); осіб: *Послѣ обѣда былъ у мене Василій Андреевичъ Воейковъ, гвардіи семеновского полку подпоруччикъ и привезъ сръбную табакерку за мою, которая чрезъ нихъ въ домъ господина Косогова пропала* (78); дії: *По утру для тоей-же нужды были въ канцеляріи и отправленіе по тому-жъ дѣлали, а пришедъ въ домъ, какъ сталъ обѣдать, то въ кушаньѣ между бураками проглотилъ кость, которая, увязши въ горлѣ, чуть не привела мене къ смерти, и для вибитья оной зъ горла, какъ простыя способы битьемъ въ плечи, яствіемъ скоринки, питьемъ воды, такъ и инструментовъ и палцовъ клажею въ горло и чищеньемъ употреблены и чрезъ то въ отчаяніе, почитать, приведенъ былъ* (480–481); географічні об'єкти: *Писалъ до жены чрезъ Лѣсконоги, да въ Лѣсконоги-жъ до атамана и войта о рыбѣ, а въ Команѣ о грунтѣ Смоляниковъ и о каменьѣ* (496) як причину того, що спонукало до якоїсь іншої дії чи стало на її заваді.

Конструкції з прийменником *чрезъ*, реалізуючи часові відношення, указують на певний проміжок часу, впродовж якого щось відбувалося, відбувається чи відбуватиметься. Зазвичай М. Ханенко конкретизує темпоральну семантику, послуговуючись для цього або лексемами з часовим значенням, або сполученням числівника (цифрове вираження) з іменником, напр.: *Наводненіе было великое и прибывала вода чрезъ 6 часовъ ровно, которой прибыло на полтретья аршина зъ вершкомъ: начала прибывать въ 1-мъ часу пополудни, а убываетъ въ 7-мъ, а погода и до ночи продолжалась такъ, что и переездить было весьма невозможно, чего ради и ночовали у насъ п. п. Полуботокъ и Алексій, Славую братъ* (73); *самъ-же я поехавши изъ Москвы, продолжалъ свою ездю денно и ночью чрезъ 5, 6 и 7 числа по почтѣ и 8 числа въ 10-мъ часу предъ полуднемъ прибылъ въ С.-Петербургъ* (244); *Я чрезъ весь день не могъ и никуда изъ квартири не бывалъ* (425); ... по полдни

ездили мы оба и съ нами Гамалія до князя Н. Юр. Трубецкого, съ которымъ изъ окказіи стороны саранчи говорили, чтобъ поудержано винокурение еще **черезъ годъ** и устроени-бъ магайзены для наполненія хлѣбомъ ради скуднаго народа (447–448).

Прийменник *перед* у мові киеворуського періоду уживався з О. та З. в. [Безпалько 1960: с. 144]. Досліджуваний «Щоденник» підтверджує, що відмінкова валентність аналізованого прийменника впродовж століть не змінилася. Найбільшою кількістю вживань представлені прийменниково-відмінкові конструкції, що реалізують часову семантику. Номінаторами часу є лексеми на позначення частин доби (*Прибыль въ Стародубъ **передъ вечеромъ*** (17)), церковних служб і відправ (*Рано **передъ службами** имгль входъ свой церемоніальный его преосвященство, отецъ Рафаиль архієпископъ кіевскій въ Глуховъ* (23); ***Передъ обѣднями** были у канцлера Бестужева* (443)), релігійних свят (*Писаль репортъ противъ указа стороны пѣрнача и чтобъ не ехатъ мнѣ въ Глуховъ **передъ праздникомъ**, о чемъ писалъ же и до г. Скоропадского* (143); *Отписаль къ зятю Петру Савичу, чтобъ пріездилъ до Глухова за два или три дни **передъ Николаемъ*** (477)), а також вказівний займенник *сей* як контекстуальний виразник часу (*Дано Брезкуну за мясо, **передъ симъ** набранное, 20 к.* (38)). Наведений ілюстративний матеріал засвідчує, що для реалізації темпоральної семантики М. Ханенко послідовно послуговувався іменним компонентом у формі О. в.

Це ж стосується і контекстів, у яких генеральний хорунжий вербалізує просторову семантику, указуючи, перед яким об'єктом відбувається дія, напр.: *... **перве** палено зъ пушекъ на трехъ суднахъ, на Невѣ стоячихъ, потомъ зъ крѣпости и зъ адмиралтейства, да знову зъ пушокъ **передъ дворцомъ** поставленныхъ* (50–51); *Послѣ обѣда приведенъ въ дворець посоль китайскій съ своєю свитою, а **передъ обѣдомъ** и между обѣдомъ палено зъ пушекъ довольно въ крѣпости и на суднахъ, **передъ дворцомъ** на Невѣ стоящихъ* (57); *полковникъ зъ всею старшиною встрѣтилъ **передъ***

крилцемъ (144); *Рано-жь презентованъ передъ дворцемъ полкъ гусарскій грузинскій* (303); ... *когда прибыла государиня въ лѣтній дворець, то тутъ многіе господа и кавалери и другихъ чиновъ встрѣтили передъ дверми* (368) та ін.

З О. в. прийменник *перед* указує на суб'єкт як одного з учасників зустрічі (*Рано были съ Гудовичемъ передъ графомъ Розумовскимъ* (380)) або комунікації (... *надъ вечери имѣли розговоръ съ Тризною о его рѣчахъ, произнесенныхъ отъ него передъ служителми и Носенкомъ* (429); *Исповѣдался передъ отцемъ Яковомъ старикомъ* (486)). У цій групі спорадично фіксуємо давню конструкцію зі З. в. (*Рано былъ въ сенатѣ и явился передъ сенаторей, которіи стали слушать знову дѣло Соколовского съ Янушкевичемъ* (411)), хоч далі автор уживає в цій конструкції тільки О. в. (*Слушано дѣло въ сенатѣ наше, где передъ сенаторами Соколовскій бранніе слова говорилъ, о чемъ я и протествовалъ* (423)).

Конструкції з неповноголосною формою *пред* реалізують тільки часову (*Того-жь 14 числа предъ вечеромъ прибылъ въ Лубнѣ* (21); *Прибылъ господинъ полковникъ зъ полкомъ и зъ 4-мя сотнями въ Стародубѣ зъ походу, въ 10-мъ часу предъ полуднемъ* (24); ... *оттоль передъ обѣдомъ отехавъ, прибылъ въ Перегонѣ въ 10 часу предъ полуночю* (139) та ін.) та об'єктну (... *я зъ полковникомъ пріехалъ цугомъ предъ полкъ, где отдана намъ честь, при играню музики, ружьемъ и випалено зъ трохъ штукъ* (141); *Рано ездили до графа Алексія Петровича Бестужева-Рюмина, который по службѣ Божой представлялъ насъ предъ государиню на аудіенцію* (253); *По милости Божіей удостоился святого причащенія въ обители Невской, по отправленной тамъ же исповѣди предъ отцемъ намѣстникомъ Софроніемъ* (321); *По благости Божіей удостоился причаститися святыхъ Таинъ въ церквѣ святого мученика Панкратія и исповѣдывался тоей-же церкви предъ священникомъ Александромъ Григоріевичемъ* (413) та ін.) семантику. Наведений ілюстративний матеріал засвідчує активність О. в., хоч поодинокими випадками вживань представлено і конструкції зі З. в.

Як ми зазначали, прийменника *серед* у тексті «Щоденника» не зафіксовано. Проте один раз натрапляємо на контекст, у якому М. Ханенко на позначення осіб, в оточенні яких перебувають інші, вжив однокореневий прийменник-дериват-синонім *посеред*: *Потомъ какъ приступили всѣ сотенные корогвы къ полковымъ знаменамъ и старшина полковая, и сотники, и значковые посередъ строю, при знаменахъ, стали, то я, учинивъ обявление о опредѣленіи въ полкъ стародубовскій полковникомъ г. Максимовича, велѣль читать въ слухъ всѣмъ данный изъ войсковой енеральной канцеляріи оному жъ господину полковнику унѣверсаль (141).*

Отже, жанрово-стильова специфіка щоденникового дискурсу давала змогу авторам повною мірою використовувати ресурси різних мов, що так чи так функціювали в першій половині XVIII ст. на українських теренах. Яскравим прикладом цього слугують повноголосні/неповноголосні форми прийменників *через/чрез, перед/пред, серед/среди*, що відображають народнорозмовну та церковнослов'янську мовну стихію. Як засвідчує «Щоденник», активність виявляють повноголосна форма прийменника *перед* та неповноголосна прийменника *чрез*, підтримувана впливом польської мови. Найбільшу семантичну палітру реалізують конструкції з прийменником *чрез*. Основним граматичним засобом вираження іменного компонента є О. в., хоч спорадично засвідчені конструкції зі З. в. Нова українська мова успадкувала тільки повноголосні форми прийменників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О. П. Нариси з історичного синтаксису української мови. Київ : Рад. школа, 1960. 236 с.
2. Німчук В. В. Прийменник // Історія української мови. Морфологія. Київ : Наук. думка, 1978. С. 413–448.
3. Moser M. Die polnische, ukrainische und weissrussische Interferenzschicht im russischen Satzbau des 16. und 17. Jahrhunderts. Series: Schriften über Sprachen und Texte. Frankfurt am Main etc., 1998. 398 s.
4. Słownik polszczyzny XVI wieku / red. naczelny Maria Renata Mayenowa. Warszawa : Wydawnictwo Instytutu badań literackich PAN, 2004. T. 32. 522+12 s.

*Оксана Сліпко (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Павлушенко О.А.*

КОНЦЕПТ “РОДИНА” У МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ КРАЯН ПОДІЛЛЯ Й ПОЛЯКІВ

Мову сучасна лінгвістика розглядає як суспільне явище, невіддільне від історії народу та його культури. Сьогодні мовознавці детально аналізують функціонування мови в суспільстві та відбиття світогляду людини в мові. Особистість носія мови, що стоїть у центрі уваги дослідників, розкривається через вивчення тих виявів мови, які віддзеркалюють його духовне єство, ієрархію цінностей, мотивацію поведінки, що вже існує у свідомості людини. Мова бере участь у всіх розумових процесах, інтелектуальна діяльність людини не мислима поза її мовною здатністю і мовою як універсальною знаковою системою, послуговуючись якою вона створює нові мовно-ментальні простори.

Дослідженням мовно-ментальних процесів займається когнітивна лінгвістика: вербальна експлікація осмисленого, пізнаного свідомістю, усі форми лінгвальних репрезентацій ментальних процесів.

У сучасній когнітивній лінгвістиці стає домінантним термін концепт, який слугує на позначення одиниці мовомислення, ним все частіше оперують дослідники, розглядаючи вияви мовного подання когніцій. Саме це ключове поняття відрізняє когнітивну лінгвістику від інших напрямів дослідження лексичної семантики. Концепти є складниками національної мовної картини світу. У лінгвоконцептології розуміють мовну картину світу як «глобальний образ», який «являє собою основу світобачення, світовідчуття й реалізується в різноманітних формах людської поведінки, до яких належить і людська мова» [Живіцька 2010: 20].

Метою пропонованої розвідки є аналіз вербальної експлікації концепту «родина», а також визначення особливостей його лексико-семантичного обсягу в подільських говірках української мови та польській мові.

Об'єктом дослідження виступають національні мовні картини світу (НМКС), які обслуговують комунікативні потреби двох генетично споріднених народів, що живуть у створених ними історично лінгвокультурних ареалах: українського та польського. Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що концепт «родина» належить до базових культурних констант і входить до низки найважливіших, які становлять ядро мовної свідомості будь-якого народу, а також відсутністю комплексного порівняльного аналізу його об'єктивації саме в польській і українській мовах.

Поняття мовної картини світу бере свої початки безпосередньо з теорії В. фон Гумбольта та Й.Г. Гердера, які стверджували, що «без слів не було б думки, отже мова необхідна для того, щоб надати «контури і форму» навколишній дійсності - щоб мати можливість називати її та її частини. Людина вчиться мислити і вона мислить за допомогою мови, тому теза, викладена тут, передбачає, що без мови міркування взагалі не було б можливим. Отже, структури мислення ідентичні структурам мови - ми думаємо, коли говоримо» [Korńska 2011: 11].

На формування поняття мовна картина світу вплинули теоретичні положення американської етнолінгвістики, зокрема гіпотеза «лінгвістичної відносності» Едварда Сепіра та Бенджаміна Уорфа [Живіцька 2010: 21].

У польському мовознавстві одне з перших визначень мовної картини світу було включене до праці Й. Бартмінського та Р. Токарського «Językowy obraz świata a spójność tekstu wydanej», опублікованої в 1986 році. У розумінні цих науковців мовна картина світу – це є «певна сукупність суджень, більш-менш усталених у мові, які містяться у значеннях слів або розуміються під цими значеннями, що визначає особливості та способи існування об'єктів позалінгвального світу. У цьому сенсі мовна картина світу є консолідацією сукупності відношень, що містяться в мовній структурі тексту та є результатом знань про позалінгвальний світ» [Бартмінський 1986]. Є. Бартмінський, продовжуючи свою думку, зазначає, що у мові міститься

особлива, унікальна «інтерпретація дійсності, образи якими можна виразити сукупність суджень про світ». Ці судження фіксуються насамперед у структурі мови: граматичних формах, словниковому запасі та так званих «клішованих виразах», тобто прислів'ях та фразеологізмах» [Бартмінський 2006: 76–80].

У лінгвістиці послідовно розмежовують концептуальну та мовну картини світу. Проблема пізнавальної діяльності людини, або когніція – це вагома для сучасного мовознавства проблема співвідношення мови, культури та мислення. Концептуальна картина світу об'єктивує знання у свідомості людини, що реалізується в мовній картині світу, яка є вужчою. Обидві картини світу – концептуальна й мовна – взаємопов'язані між собою, як мова і мислення.

В. В. Жайворонок вважає, що «мовна картина світу – це мозаїкоподібна польова структура взаємопов'язаних мовних одиниць, що через складну систему фонетичних явищ, лексико-семантичних і граматичних значень, а також стилістичних характеристик відбиває відносно об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього стану людини, тобто загалом картину (модель) світу як таку» [Жайворонок 2007: 15]. О. Селіванова у праці «Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія» мовну картину світу пояснює як «представлення предметів, явищ, фактів, ситуацій дійсності, ціннісних орієнтирів, життєвих стратегій і сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищ мовлення, що є семіотичним результатом концептуальної репрезентації дійсності в етносвідомості» [Селіванова 2006: 365].

Розглянемо, яке втілення концепт «родина» має в мовних картинах світу, створених кращими Поділля та поляками. На позначення всіх представників одного роду в дільських говірках найчастіше вживані загальні назви *сім'я* та *родина*. За Великим тлумачним словником сучасної української мови (далі – ВТССУМ) іменник *сім'я* має значення «група людей, що складається з чоловіка, жінки дітей та інших близьких родичів, які живуть разом» [ВТССУМ 2005: 1331]. Іменник «родина» в сучасній українській мові переважно має

стилістичне маркування книжними стилями. У мовленні краян Поділля також трапляється номен *хазяї*, який було зафіксовано у с. Хоменки Шаргородського р-ну Вінницької області. *А скільки ж то, боже мій, бачив я таких, що в них іно скибочка того поля, а сім'я велика...* (М. Коцюбинський, с. 25). *Невважаючи на тяжкі умови життя (особливо по смерті батька, коли велика **родина** лишилася на моїх руках) — я завжди був великим оптимістом* (М. Коцюбинський, с.16).

Польській мовній картині світу відомі такі назви, які репрезентують концепт «родина»: *rodzina, familia, bliski, krewny, krewnia, familiant*. У польській мові часто вживана назва *rodzina*, що за визначенням польського словника *Słownik języka polskiego (PWN)*, у вузькому значенні — подружжя та їхні діти, у ширшому — люди, пов'язані спорідненістю: *Małżeństwo, a później rodzina może być fascynującym, radosnym, dającym niewyczerpane źródło satysfakcji, sposobem na życie* (Kuba Jabłoński, 2000). *Lubiłem, tak jak inni, schodzić do miasta. Nad rzeką zawsze jacyś zakochani w sobie po duszę, rodziny z dziećmi na moście, kawiarnie z głośną muzyką do późnych godzin nocnych* (Radosław Kobierski, 2005). У наведеному реченні іменник *rodzina* розуміється як група людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом. Також у цьому самому значенні у польській мові вживано більш книжний номен *familia*, що за словником *Wielki słownik języka polskiego (WSJP)* тлумачиться як «чоловік і дружина, та їхні діти». *Dzisiaj Chór Mariański liczy 90 osób i [...] śpiewają w nim całe **familie**: rodzice, dzieci* (Gazeta Krakowska, 2003).

Позначенню члена родини в подільських говірках слугує номен *родич*. За ВТССУМ цей іменник має значення «той, хто перебуває у спорідненості з ким-небудь» [ВТССУМ 2005: 1238]. У цьому самому значенні краяни Поділля у своєму розмовному мовленні вживають субстантивовані займенники *свій, свої*, які ВТССУМ тлумачить як «той, хто перебуває в родинних, дружніх або інших близьких стосунках чи пов'язаний місцем постійного проживання, спільною працею, спільними переконаннями» [ВТССУМ 2005: 1306].

Діалектологи також фіксують в розмовно-побутовому мовленні носіїв подільських говірок, зокрема с. Важне Теплицького р-ну Вінницької області, слово *родственник*, яке з'явилося під впливом російської мови: *У наших планах створити в будинку, де народився поет, музей його імені, -- каже пан Микола. -- Нині там проживають родичі Стуса.* (Скрипник Віктор, 1953, освіта вища – Київський ун-т імені Шевченка, ф-т журналістики). *Б'ється Остап і рубається, аж правиця козацька зомліває, одбився далеко від своїх* (Марко Вовчок, с. 5).

У польській мові на позначення членів родини зазвичай вживано лексему *bliski*, яку в тлумачному словнику *WSJP* визначено як «член сім'ї». *Jeśli zaginał twój bliski, nie musisz czekać 48 godzin, by zgłosić to na policji* (Alicja Giedroyć, 2003). Синонімами до цього слова виступають лексеми *krewny*, *krewniak*. У словнику *PWN* зазначено, що це особа, яка має з кимось спільного предка або потомка. *Jednym z pielgrzymów, którzy przybyli do Krakowa specjalnie na wizytę Jana Pawła II, jest Clarens Józef Paderewski, krewny Ignacego Paderewskiego* (*Dziennik Polski*, 2002). *Dla Boga! toś waść naprawdę mój krewniak!* (Боже. Ти справді мій родич!) (Henryk Sienkiewicz, 1888, s. 32). Рідковживаним сьогодні в польській мові та застарілим є слово *familiant*, яке словник *WSJP* пояснює як член сім'ї, що належить до інших членів тієї самої родини, зв'язаний з ними кровними зв'язками: *A więc tego dnia Kościół zaleca się modlić za dusze dziadków, ciotek i innych familiantów oraz za znajomych, sąsiadów [...]* (Marek Szołtysek, 2008).

Таким чином, для вербалізації концепту «родина» в українській мовній картині світу функціонують такі лексичні одиниці: *родина*, *сім'я*, *хазяї*, *родич*, *свій*, *свої*, *родственник*; у польській мовній картині світу вживаними є слова: *rodzina*, *familia*, *bliski*, *krewny*, *krewniak*, *familiant*. Об'єднують обидві національні мови номени із спільним етимологічним коренем: укр. *родина* – польськ. *rodzina*. У розмовному мовленні українців, зокрема подолян, частіше вживаний синонім *сім'я*. Краєни Поділля спорадично послуговуються номеном *хазяї*. У

центральноподільських говірках дериватом від субстантива *родина* є номен *родич*, а також через вплив російської мови спорадично можна простежити використання іменника *родственник*. Характерною ознакою центральноподільських говірок є використання на позначення члена родини субстантивованого займенника *свої*. У польській мові лексема *rodzina*, окрім значення «подружжя та їхні діти»; виражає більш загальну сему – «люди пов'язані спорідненістю». Спорадичне вживання в польській лінгвокультурі має архаїчний синонім *familia*. Експлікаторами семантики «член/члени родини» у польській мові є номени *krewny*, *krewniak*, а також застаріле *familiant*.

Простежується певна спорідненість мовних картин світу обох етнічних спільнот, проте помітними є й відмінності: укр. *родина* – польськ. *familia*; укр. *родич*, *свої* – польськ. *bliski*, *krewny*, *krewniak*, *familiant*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. 5-те вид. Київ; Ірпінь : Перун, 2005, 1728 с.
2. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: нариси. Київ, 2007, 262 с.
3. Живіцька І. А. Мовна картина світу як відображення реальності. *Філологічні студії*, 2010. № 4. С. 20–25.
4. Новосадська О.Б. Співвідношення мовної та концептуальної картин світу. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2013, № 33, С.112–113.
5. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Київ, 2006, 716 с.
6. Скрипник В. Води зі Стусової криниці вистачить на три села. *«Голос України» Газета Верховної Ради України*. Вінниця, 2018. URL: <http://www.golos.com.ua/article/298254> (дата звернення: 16.02.2021).
7. Хорошун О. О. Мовна та концептуальна картини світу в дослідженнях сучасної лінгвістичної науки. *Глухівські наукові читання-2011*: матер. міжнарод. наук.-практ. конф.

(15–17 лист. 2011 року), Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2011. С. 241–246.

8. Хрищена О. Поняття мовної та концептуальної картин світу у науці про мову. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2012/ponyattya-movnoji-ta-kontseptualnojikartyn-svitu-u-nautsi-pro-movu/> (дата звернення: 16.02.2021).

9. Bartmiński J. Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata. *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin, 2006. S. 76-80.

10. Giedroyc Alicja: Czekają na Szymona, *Gazeta Wrocławska*, 2003-01-29. URL: https://wsjp.pl/index.php?id_hasla=32744&ind=0&w_szukaj=blisk+i+ (дата звернення: 16.02.2021).

11. Jabłoński Kuba: Rozwód. Jak go przeżyć, 2000. URL: https://wsjp.pl/index.php?id_hasla=12839&id_znaczenia=4316275&l=22&ind=0 (дата звернення: 16.02.2021).

12. Kopińska Marta. Język jako narzędzie interpretacji rzeczywistości – językowy obraz świata. Warszawa, 2011, 24 s. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/230798693.pdf> (дата звернення: 16.02.2021).

13. Szoltysek Marek: Świeczka dla Śląska, *Dziennik Zachodni*, 2008-10-31. URL: https://wsjp.pl/index.php?id_hasla=4728&ind=0&w_szukaj=familiant (дата звернення: 16.02.2021).

14. Notujemy, *Dziennik Polski*, 2002-08-24. URL: https://wsjp.pl/index.php?id_hasla=4627&id_znaczenia=740645&l=13&ind=0 (дата звернення: 16.02.2021).

15. Radosław Kobierski: Harar, 2005- URL: https://wsjp.pl/index.php?id_hasla=12839&id_znaczenia=4316275&l=22&ind=0 (дата звернення: 16.02.2021).

16. Służyć Bogu jak najlepiej, *Gazeta Krakowska*, 2003-10-12. URL: https://wsjp.pl/index.php?id_hasla=12840&id_znaczenia=5180478&l=8&ind=0 (дата звернення: 16.02.2021).

17. Wielki słownik języka polskiego. URL: <https://wsjp.pl/index.php?pwh=0> (дата звернення: 16.02.2021).

18. Słownik języka polskiego. URL: <https://sjp.pwn.pl/>
(дата звернення: 16.02.2021).

ДЖЕРЕЛА

1. Марко Вовчок. Невільничка, 1955. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1968> (дата звернення: 16.02.2021)

2. Коцюбинський Михайло. Пошуки прекрасного. Київ, 2004.

3. Коцюбинський Михайло. Ціпов'яз, 1955. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2536> (дата звернення: 16.02.2021).

4. Henryk Sienkiewicz, Potop - powieść historyczna. Warszawa. T. 2 1888. 711 s. URL: <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/potop.pdf> (дата звернення: 16.02.2021)

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

НМКС – національна мовна картина світу

ККС – концептуальна картина світу

МКС – мовна картина світу

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови

WSJP – Wielki słownik języka polskiego.

Софія Терлецька (м. Умань)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Денисюк В. В.

«ЩОДЕННИК» М. ХАНЕНКА ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ МІКРОТОПОНІМІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVIII ст.

Мікротопоніміка як особлива галузь топоніміки нині перебуває на підйомі, про що в лінгвоукраїністиці свідчить низка дисертаційних досліджень, якими охоплено різні території України, зокрема західного (Н. І. Лісняк) і південно-східного (О. В. Заїнчовська) Поділля, західного Полісся (Г. Л. Аркушин), Покуття (Л. П. Білінська), півночі

(О. І. Проць) та центральних і східних районів (Н. Р. Яніцька) Львівської північної (І. Я. Ординська) і центральної (Я. В. Янчишина) Хмельниччини та ін. У деяких працях натрапляємо на історичні коментарі (мікротопонімія Підгір'я (О. І. Михальчук)), чи то й узагалі вони виконані в руслі діяхронії (мікротопонімія історичної Уманщини (О. Б. Василик)). Незважаючи на це, проблеми регіональної мікротопоніміки продовжують залишатися недостатньо розробленими, що зумовлено тим, що в мікротопонімах відображено не тільки мовні риси, зокрема діалектні, але й історія народу, особливості його життєвого устрою, світобачення, менталітету.

Вивчення мікротопонімів, як переконують наведені праці, сконцентовано переважно на синхронному рівні, оскільки головним завданням дослідники вважають зібрати і зберегти мовний матеріал, що може безслідно зникнути. Підтвердженням цього є діяхронія, що засвідчує функціонування в українській мові того чи того періоду мікротопоніма, утраченого сучасною мікротопонімійною системою регіону внаслідок різних причин, передусім зникнення денотата.

Проблемою залишається кваліфікація назви географічного об'єкта як топоніма чи мікротопоніма. Наприклад, В. А. Ніконов понад півстоліття тому визначив, що мікротопоніми – це «назви дрібних об'єктів: струмків, гаїв, полів, лугів, ярів, доріг, мостів, колодязів, частин населених пунктів тощо, аж до окремих дерев, що мають власні імена» [Ніконов 1967: 46–47]. Не цитуючи багатьох інших дослідників, стає зрозумілим, що межі мікротопонімії досить розмиті. «У вітчизняній топонімістиці, – зазначає Ю. О. Карпенко, – поняття “мікротопонімія” прийнято тлумачити розширено. Сюди зараховують усі взагалі назви дрібних географічних об'єктів. Це розуміння, отже, об'єднує в мікротопоніми не один, а кілька топонімічних класів. Мікротопонімія виявляється різношерстою» [Карпенко 1967: 15–16]. Це спричинено й тим, що дослідники не завжди враховують фактор первинності – вторинності мікротопоніма,

який відображає номінативні процеси природних і штучних утворень, що нині яскраво простежується по вісі село – місто.

Джерельною базою нашої розвідки слугував «Щоденник» Миколи Ханенка, що демонструє стан розвитку української мови в першій половині XVIII століття. Завдячуючи пристрасі автора до нотування власних буденних клопотів та справ, маємо нині змогу простежувати й виокремлювати особливості номінування не тільки значних географічних об'єктів, а й передовсім локальних, відомих місцевому населенню і часто не зафіксованих в інших писемних пам'ятках. Значною мірою це стосується неукраїнських територій, що можна пояснити існуванням внутрішньої географічної опозиції «своє – чуже», коли «своє» не вимагає удокладнення (це всі знають / про це всім відомо), тоді як «чуже» можливо зрозуміти тільки за допомогою докладного опису.

Лінгвіст-діахроніст має володіти великою енциклопедичністю, аби не потрапити на гачок «ілюзорного» мікротопоніма. На відміну від синхроніста, для якого і денотат, і номен, і носій місцевої говірки слугують безпосереднім відображенням функціонування мікротопоніма в системі мови, діахроністові важливо враховувати значно ширший спектр критеріїв. Наприклад, у досліджуваному «Щоденнику» за 1723 р. М. Ханенко занотував: *6 и 7. Жестоко былъ боленъ на рецедиву горячки, на которую въ прошломъ году въ декабрь по возвращеніи изъ Астраханской и Дербенской дороги захороваль* (190; тут і далі подаємо номер сторінки за виданням: Дневникъ генеральнаго хоружаго Николая Ханенка. 1727–1753 г. Кіевъ : Типографія Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, 1884. 584 с.). На перший погляд може видатися, що генеральний хорунжий використав дромоніми – власні назви шляхів сполучення з, відповідно, Астраханню та Дербентом. Однак розуміння того, що апелятив *дорога* в українській мові XVI–XVII ст. був полісемантом, змушує звернутися до його семантичної структури, аби правильно з'ясувати, з яким значенням він функціонує в наведеному контексті. За даними «Словника

української мови XVI – першої половини XVII ст.», лексема *дорога* в семантичній структурі мала значення «3. поїздка, подорож» (СУМ¹⁶⁻¹⁷ 8: с. 142), чого не кодифікують сучасні ні одинадцяти-, ні двадцятитомні тлумачні словники. З таким же значенням він функціонував і в тодішній білоруській (3) (ГСБМ 8: с. 308) та російській (4) (СРЯ¹⁸ 6: с. 219) мовах. Тож у наведеному контексті автор занотував про поїздки у два міста на березі Каспійського моря й аж ніяк не власні назви доріг.

Проблемним є і визначення виду мікротопоніма. До прикладу, М. Ханенко занотував: *Быль въ Городищѣ и за Ворою и на Бѣлявицѣ* (122). Якщо перший пропріатив – ойконім, другий – потамонім, то належність третього до мікротопонімів можлива тільки з урахуванням логіко-лінгвальних і семантико-синтаксичних зв'язків, оскільки часовий (ми не свідки описуваних подій) і територіальний (ми не місцеві жителі) фактори нам не дають змоги цього зробити. Проте логічне узгодження з попереднім контекстом про придбання поля за Ворою та використання конструкції «прийменник **на** + іменник у М. в.» дають змогу припустити, що слово *Бѣлявиця* позначає об'єкт місцевості, який, своєю чергою, можна кваліфікувати як агроонім (якщо це оброблювана ділянка землі), як оронім (якщо це об'єкт рельєфу, наприклад поляна) чи як препунтонім (якщо це урочище, верхній шар якого – піщаний ґрунт (білий пісок)). Звернення до статистичних матеріалів, що описують соціально-економічне життя регіону, дало змогу конкретизувати, про який об'єкт ідеться: *ровокъ Бѣлевица по Чубаровской межѣ* [Матеріали 1883, 8: 84]; *Земли въ дачѣ по сю сторону Судости хороши – черноземъ, только къ ровку Бѣлевицѣ, да посрединѣ есть немного глинистой земли* [Матеріали 1883, 8: 85]. Щоправда, наявність апелювання *ровокъ* ставить під сумнів належність його і до каньйононімів (власні назви каньйонів і глибоких ярів), і до ривулусонімів (власні назви невеликих струмків і потічків), оскільки достеменно не відомо, чи стікали по ньому хоч би сезонні води в річку.

Лексико-семантичний аналіз мікротопонімів, засвідчених у «Щоденнику», дозволяє виокремити такі кількісно невеликі групи, що номінують географічні об'єкти переважно трьох територій, де бував М. Ханенко: Східне Полісся (історична Чернігівщина), Санкт-Петербург і Дагестан (наші короткі коментарі стосуватимуться тільки мікротопонімів першої групи):

ороніми: *Шахъ гора* (Дагестан), *Тихвинскіе горы* (біля Санкт-Петербурга);

сепулкроніми: *Могила Дѣвка* (*Сего числа зъ лукинцями розехали поле за Ворою и онымъ перегонского часть грунта уступлена за Могилою Дѣвкою, при бытности атамана городского погарского* (116)). Поки що проаналізовані нами писемні тексти і картографічні матеріали не дають змоги однозначно стверджувати, про який об'єкт ідеться. Припускаємо, що *Могила Дѣвка* – це давнє поховання, могила, на якій височіла жіноча кам'яна фігура на кшталт половицьких баб, можливо, є свідченням того, що половицькі племена дісталися аж до Стародубівщини. Проте на картах відсутнє будь-яке позначення в цьому місці підвищення чи захоронення. Словотвірний дериват *дѣвка* «дівчина, якій час одружуватися» (СУМ II: с. 297) також може пролляти світло на творення сепулкроніма: так місцеві жителі могли назвати місце, де загинула чи похована дівчина (причиною смерті може бути будь-що: зрада коханого, насильне видання заміж за старого, та ін.);

препунтоніми: *урочище Имшицкое, урочище Унчи* (Дагестан), *урочище Количи* (Дагестан), *урочище Улличи* (Дагестан). З чотирьох урочищ історично українським є перше: *Послѣ объѣда ездили на слободу въ урочище Имшицкое* (140), інші знаходяться на території сучасного Дагестану. Щоденникові записи зберігають стару назву урочища, яке свого часу купив М. Ханенко, заселив і перейменував на Курганівку. Дані про це з покликанням на купчу від 1740 р. наводить О. Лазаревський: «грунтъ свой дѣдизный въ селѣ и при селѣ Лотокахъ, прозываемый Семковщина, въ разныхъ мѣстахъ и урочищахъ, а именно при урочищу **Имшицкое** и

Селище и в другихъ положеняхъ, съ селидебными, огородными, сѣнокосными и лѣсовыми розроботками и съ бортными ухожами до того грунту надлежащими, оной весь грунтъ, якъ въ своей околичности по обычаю здѣшнему полѣському найдутся, а именно двѣ четвертки сполна ... завель въ вѣчную продажу обозному полковому стародубскому его милостевому пану Николаю Ханенку, за 30 рублей монеты российской» [Лазаревскій 1888: 367]. Прикметно, що М. Ханенко вживає форму з початковим **и** (фонетичний варіант для полегшення вимови), тоді як у статистичних даних фігурує варіант без нього: *Кургановка (Мшицкое)* [Матеріали 1883, 9: 15, 49, 61], *Мшицкое (Кургановка)* [Матеріали 1883, 9: 89];

агрооніми: *поле за Мамикиномъ* (сучасна назва – Мамекине Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської обл.) (*Віехалъ я зъ Новгородка послѣ вечерень и ночоваль въ **поль** за Мамикиномъ о милью* (116)), *поле за Ворою* (*Сего числа зъ лукинцями розехали **поле** за **Ворою*** (116)). Більшість дослідників такі найменування кваліфікує як описові і традиційно зараховує їх до мікротопонімів, у нашому разі – до агроонімів. Однак використання контекстуального та дискурс-аналізу змушує засумніватися в цьому, адже маємо справу із ситуативною номінацією, зумовленою необхідністю вказівки на точне місце знаходження суб'єкта чи об'єкта у просторі. Основною локальною прив'язкою слугує макроденотат, вербалізований у досліджуваному тексті ойконімом і потамонімом. Якщо ж урахувати різні аспекти такої номінації, то з позицій місцевого жителя доведеться висновувати, що *поле за Ворою* (річка) ще можуть так назвати, а от *поле за Мамикиномъ* (село) – навряд чи. Це може зробити тільки людина з іншої місцевості. У нашій розвідці їх зараховуємо до агроонімів умовно;

потамоніми: *Вора, Дочь, Фонтанка* (Санкт-Петербург). Як засвідчує «Щоденник», потамонім *Вора* М. Ханенко вживає самостійно або у складі описових найменувань багатьох географічних об'єктів, розташованих на або біля денотата. Генеральний хорунжий послуговувався фонетичним

варіантом, що продовжує нині функціювати в живій мові місцевого населення (пор.: річка *Вора* [Павленко 2013: 131]), тоді як у російській мові, за даними картографічних джерел, зберігається варіант *Вара*, який також реєструє і «Словник гідронімів України» (*Вара* (СГУ: с. 81)). Є, очевидно, віддієслівним дериватом кореня **ворот-** «крутити, повертати» (пор. *вир* – *вирувати*).

Фіксує М. Ханенко і назву невеликої річки Доч (*Виѣхавши зъ Батурина, мѣрили трактъ вправо, обезджая село Палчики, и намѣрили той обездки 13 верстъ и 400 сажень до мосту, что на Дочѣ, зъ чего явилось, что накладу токмо будетъ двѣ версти безъ ста сажень, переѣхавъ-же мостъ ветхый на Дочѣ, тутъ засталъ сотника борзенского Пантелимона Забѣлу, для строенія вновь того мосту отправленного* (228)). Потамонім утворений, очевидно, від апелятива *дочь* (діалектний варіант із твердим **ч** властивий східнополіським говіркам) шляхом онімізації. Матеріал, зібраний С. Павленком, засвідчує широкий назвотворчий потенціал цього іменника, який функціює в живому мовленні у двох фонетичних варіантах – *Доч* і *Дочь* – та номінує річки [Павленко 2013: с. 15, 30, 31, 32], урочища [Павленко 2013: 24, 29], болото [Павленко 2013: 25], випас [Павленко 2013: 30], канал [Павленко 2013: 32];

ремігатіоніми: *гребля на Ворѣ (Писалъ до капитана Берга стороны прапорщика Козми Лвова, который на гребль на Ворѣ бралъ у нашихъ людей три конѣ въ подводу до Погари* (143)). Зараховуємо до ремігатіонімів умовно;

моліноніми: *млины на Ворѣ (Писаны писма въ Глуховъ до п. Скоропадского и Юркевича зъ посилкою челобитной о млинахъ на Ворѣ* (121)). Зараховуємо до молінонімів умовно;

понтоніми: *Калинкинъ мостъ (Санкт-Петербург), синій мостъ (Санкт-Петербург), Камяной мостъ (Санкт-Петербург); мостъ на Дочѣ* (228), *мостъ на Острѣ* (229). Дві останні назви зараховуємо до понтонімів умовно;

пилеоніми: *Пречистенскіе ворота (Санкт-Петербург), Аничковые ворота (Санкт-Петербург), Арбацкіе ворота (Санкт-Петербург);*

домоніми: *дворь / дворець графа Розумовского* (Санкт-Петербург), *дворь царевича грузинского Бакара* (Санкт-Петербург), *дворь оберъ-гофъ-маршала Шепелева* (Санкт-Петербург), *дворь деревяный маіора гвардіи преображенского полку, князя Александра Александровича Меншикова* (Санкт-Петербург), *дворь князика тамошнего, зовемого Алжи Дерей Шафналъ / дворь Шафналовъ* (Дагестан); *Андріенковъ дворь, дворь Черняковъ, дворь / дворець Дмитровскій, дворь Петра ткача, дворь Гавриловъ, дворь Мовчановъ, дворь покойного графа Семена Андревича Солтикова*. Мотивація таких найменувань прозора, а їх структурні особливості детерміновані критерієм посесивності, вербалізованим головно двома моделями: «дворь + присвійний прикметник / присвійний прикметник + дворь», «дворь + антропонім у формі Р. в.», зрідка розширені додатковими атрибутивними чи субстантивними кваліфікаторами;

арконіми: *Пітеръ-гофъ* (Санкт-Петербург), *Аранибомъ* (Санкт-Петербург), *зимній дворець* (Санкт-Петербург), *лътній дворець* (Санкт-Петербург), *Смолный дворь / дворець* (Санкт-Петербург), *Лафорттовскій дворь* (Москва);

дрімоніми: *Тихвинскій лъсь* (біля Санкт-Петербурга), *лъсь калужскій* (за 21 версту одъ Калуги (44)).

Отже, «Щоденник» М. Ханенка пропонує сучасному читачеві три ареали мікротопонімів, один із яких – історичні українські землі. Аналізовані мікротопоніми номінують різні дрібні географічні об'єкти. Тільки окремі з них мають однолексмну власне пропріативну презентацію, більшість включає до свого складу апелятив (зазвичай географічний термін) та відонімний дериват / прийменниково-іменникову конструкцію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпенко Ю. А. Свойства и источники микропонимии. *Микропонимия*. Москва : Наука, 1967. С. 15–23.

2. Лазаревскій А. Описаніе старой Малороссіи. Матеріали для історіи заселенія, землевладѣнія и управленія.

Т. 1: Полкъ Стародубскій. Кієвъ : Типографія К. Н. Милевскаго, 1888. XVI + 470 + XXX, [2] с.

3. Матеріали для оцѣнки земельныхъ угодій. Т. 8: Стародубскій уѣздъ / сост.: В. Е. Варзер. Черниговъ : Земская типографія, 1883. 193, II с.

4. Матеріали для оцѣнки земельныхъ угодій. Т. 9: Суражскій уѣздъ. Черниговъ : Земская типографія, 1883. 354 с. : 2 л. карт.

5. Никонов В. А. Научное значение микропонимии. *Микропонимия*. Москва : Наука, 1967. С. 5–15.

6. Павленко С. О. Мікротопоніми Чернігово-Сіверщини. Чернігів : ПАТ «ПВК «Десна», 2013. 600 с.

ДЖЕРЕЛА

ГСБМ – Гістарычны слоўнік беларускай мовы. В 37 т. Вып. 8 : Девичий – Дорогость / [склад.: Гамзовіч Р. С. і інш. ; рэд. А. М. Булыка]. Мінск : Навука і тэхніка, 1987. 311 с.

СГУ – Словник гідронімів України / ред. кол.: А. П. Непокупний, О. С. Стрижак (заст. голови), К. К. Цілуйко (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 1979. 782 с.

СРЯ¹⁸ – Словарь русского языка XVIII века. Вып. 6 : Грызться – Древний / ред. вып.: Е. Э. Биржакова, Л. Л. Кутина; гл. ред. Ю. С. Сорокин. Ленинград : Наука, Ленингр. отд-е, 1991. 256 с.

СУМ¹⁶⁻¹⁷ – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. У 28 вип. Вип. 8. Львів : Ін-т українознавства імені І. Крип'якевича, 2001. 255 с.

Юлія Томчук (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

ПОЛІСЬКЕ ТРАДИЦІЙНЕ БУДІВНИЦТВО У СВІТЛІ НОМІНАЦІЇ ТА НАРОДНИХ ВІРУВАНЬ

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю дослідження поліського традиційного будівництва у світлі номінації та народних вірувань та необхідністю збереження

народних вірувань та обрядів для збереження культурного менталітету українців. Сьогодні багато назв реалій та традицій виходить із активного вжитку, отож і говірки поступово втрачає свої архаїчні риси, котрі вирізняють їх з-поміж інших мовно-територіальних одиниць. Унаслідок цього виникає потреба в дослідженні і систематизації лексики українських говорів у цілому і поліських зокрема.

Метою розвідки є системне вивчення та аналіз народних вірувань і звичаїв, пов'язаних із поліським традиційним будівництвом, на базі говірки с. Андріяшівка Бердичівського району Житомирської області, а також їх зіставлення з подільськими відповідними звичаями.

Назви реалій будівництва містять не тільки лінгвістичну інформацію, а й дають уявлення про різні сторони життя, культуру та діяльності носіїв мови в конкретному регіоні. За свідченнями Л. Б. Поліщук [Поліщук 2019], в українській лінгвістиці будівельну лексику на матеріалі говірок різною мірою вивчали О. М. Євтушок (1990), Л. І. Дорошенко (1999), Д. Тодер (2012) та ін.

На початку 90-х років ХХ століття спостерігаємо значний прорив у вивченні будівельної лексики на Поліссі. Цю лексичну групу в говорах Західного Полісся вивчав О. Євтушок, результатом спостережень якого став «Атлас будівельної лексики Західного Полісся» [Євтушок 1993] та монографія «Народна будівельна лексика Західного Полісся» [Євтушок 1990].

Лексику східнополіських говорів системно вивчала також Л. Дорошенко. Основні положення її роботи відображено в публікаціях «Номінація традиційних сільських будівель у східнополіському діалекті», «Східнополіське традиційне будівництво у світлі номінації й народних вірувань», «До питання визначення типів ареалів східнополіського діалекту (за матеріалами будівельної лексики)», «Методичні вказівки і матеріали для збирання будівельної лексики та обрядів, звичаїв, повір'їв, пов'язаних з сільським будівництвом» [Дорошенко 1999: 64].

Предметом нашого аналізу став текстовий діалектний матеріал про традиції та ритуальні обряди при будівництві на Західному Поліссі, записаний автором у с. Андріяшівка Бердичівського району Житомирської області за самостійно складеним питальником.

Будівництвом нової хати займалися господарі. Часто на допомогу кликали сусідів чи інших членів родини. Матеріал, з якого будували хати був, здебільшого, підручний – дерево, глина. Час від часу ще використовували солому, з якої виготовляли *дел'уки*, *вал'ки*: *ше називалис' та'к'і дел'уки йе 'цими сту'їнами клалис' / во'но пере'машчувалис' / с:о'ломойу глина / 'вал'ки називаїец'а //*, *ро'били то'ло'ку називалос' // от / роз'в'їшували / глину с:о'ломойу // 'гарн'і ж'іноч'ки бувало та'ке 'коней не_було то ц но'гами за'м'їшували //* (Інф. 3).

Якщо ж розглядати традиційне будівництво Поділля, то заміс глини з соломою називали *сама'ни*: *сама'ни з глини і со'ломи / та'ке / йак кир'п'іч 'т'іл'ки заў'біл'шки йак два кир'п'іч'і / накла'дайїш / трам'буйїш у 'формі / то'д'і вики'дайїш йо'го / це сама'ни / глина не'ре'м'їшана с:о'ломойу / по'ловоюу* [Поліщук 2019: 38].

За Етимологічним словником української мови, лексему *дел'уки* можна пов'язати з лат. *tellus* «земля, земна поверхня», псл. *tylo* «основа» [ЕСУМ, т. 2: 70]; *вал'ки* – з псл. *valiti, valjati* «крутити, вертїти, котити», що сягає ще індоевропейської твірної основи [ЕСУМ, т. 1: 325-326]; *сама'ни* – запозичення з тюркських мов [ЕСУМ, т. 5: 171].

Місце для нового будинку обирали зручне, на підвищенні, щоб це була не долина: *виби'рали де'ви де'вишче 'почва шоп не / не ў'долин'і шоп не //* *де де н'равиц'а ко'мус' / де //* (Інф. 1), *ну са'м'і виби'рали / е / шоп / шоп у'добно було шоп і ст'ок буў дес' шо во'дичка зб'їгала / шоп не_ў'до'линц'і //* (Інф. 3), *'м'ісце виби'рати н в усно'їному н на_нагорнку / шоп не ў'долин'і не ў'низи'н'і на_гор'бочку //* *на_висо'т'і //* (Інф. 2). Подібні традиції відомі також подолянам, які також освячували місце майбутньої оселі: *коли заст'ройували 'хату / то ос'в'ачуйут //* *мак об'си'пали / шоб*

цему домови¹ку м¹ісце пон¹равило^с / і коли зму¹рована / то то¹д¹ і то¹же ос¹в ачу¹ют [Поліщук 2019: 111].

Ще одна умова – будували хату не на місці старої оселі, а на «чистій» території: *ну е / виби¹рали та¹ке шоп не на с¹тарому / не на ста¹р¹їй по¹ст¹роїц¹ і по¹перше / от // (Інф. 3).* Ця ж умова відома і на Поділлі.

Починати будівництво можна будь-коли, однак весна-літо є більш сприятливішою порою року порівняно з осінню: *ну / п по¹чи¹нали м¹она м¹она і с¹осени е / було ро¹бити // зро¹бити ко¹ропку / вот // нак¹рити ў¹ц¹у пору м¹ожна ш дере¹ўйану ро¹боту ро¹бити верха м¹она вики¹дати / к¹ришу м¹она ро¹бити а от м¹азати ўже ў¹ц¹у пору // ўже не вигодно ч¹о / бо во¹на не висохне / во¹но т¹іки м¹ожне вимерзнути / йак¹шо не висохша / е / са¹ма хата гл г¹лин¹ана / во¹на за зиму / уп¹сипиц¹а уп¹мерзне / вот // то це ўсе ро¹билос¹ з вес¹ни / ўсе¹редин¹ і л¹іта // (Інф. 3).* Якщо ж обирати найсприятливіший день для початку будівництва, то особливих обмежень, як, до прикладу, з церквою – немає: *то за тож¹ йе ш от нав¹їт¹ / і цекву закла¹дали то йе так св та¹ке св¹ато т во¹ни ўже закла¹дали цекву то це ўже / кажут¹ це на Ми¹хайла це то кажут¹ це прис¹тоїній п¹разн¹їк / де на Ганд¹рейа закла¹дали // а хата то / св¹ата ц¹ і не б¹рали та¹ко прам в в л¹убї ден¹ закла¹дали хату і ўс¹о // (Інф. 1).* Натомість починати будівництво не можна в піст: *ну кажут¹ шо там в п¹їст не м¹ожна чи йак¹їс¹ ц¹ і дн¹ і // йе та¹к¹ і шо йак це во¹ни / за¹душн¹ і дн¹ і йак¹їс¹ // (Інф. 1).* Цих традицій дотримуються як на Поліссі, так і на Поділлі.

Для запросин на будівництво обирали сприятливий день, запрошували людей на допомогу господарі без зайвих традицій, на ті часи в селян допомога була взаємною: *було та¹ке ўза¹йемне // (Інф. 3).* Однак головному будівельнику прийнято було дати подарунок, аби роботу було виконано якісно: *да¹вали / х¹л¹ іп ру¹башку а¹бо рушнич¹ка / це та¹ке було / вот // (Інф. 3).*

Спільними для Полісся та Поділля є назви людей за родом діяльності – *буд¹ївел¹ник, стро¹їїт¹їл¹*. На Поліссі будівельників називали здебільшого *п¹лотн¹їк*. А от на Поділлі

на позначення виконавців окремих етапів будівництва зафіксовано лексеми, мотивовані процесом будівництва, який вони виконують. Таким чином, на позначення будівельника, який зводить фундамент і стіни, на зафіксовано лексему *'кам'інщик* у всіх говірках та зрідка синонімічні їй лексеми *муроушчик* і *мурувал'ник*, мотивовані процесом мурувати «споруджувати щось із каменю, цегли» [Поліщук 2019: 72].

На кути будинку при будівництві прийнято було класти гроші: *ф г'роши клали ў'кого йа'ка була* // (Інф. 2), *на 'вугли / ну це 'б'іш'іст' г'рош'і клали б'іш 'н'ічого* // (Інф. 1), *по ў'с'акому було бувало та'ке ну там 'пару ко'п'ійок йа'кус' покла'дут' / от* // (Інф. 3), пояснюючи це тим, щоб у оселя була щасливою і благополучною: *ну на'в'ерно шоб / не пере'водилис'а шоп будинок буў / шчас'ливий шчоп і гос'подар'і ў'н'ому благопо'лучно жили* // (Інф. 2). Щоб у господарів було благополуччя не лише в сім'ї, а й в господарстві, на кути могли покласти також шерсть свійської тварини: *ну ше: м с ко'рови йа'кус' шерст' клали чи с чи с:ви'н'і / шоп це ви'лос'а* // (Інф. 1). Інколи господиня на куті будівлі могла також закопати пляшку горілки, аби чоловік не пив: *ували хто ба'гатий то п'л'ашку го'р'ілки 'ж'інка зако'пайе шоп чо'ло'в'ік не 'бачиў бо о'тко'пайе 'ноч'у і за'бере / от / це так* // (Інф. 3).

У подолян на кути будинку також клали гроші та пір'я, однак трактували це дещо по-іншому: *клали г'рош'і ў ку'ток з йа'кої сторo'ни с'ходило 'сонце / ха'зайн ка'заў / шоб г'рош'і 'велиса / шоб по'м'іг Гос'под' 'хату пост'ройіти / шоб пост'ройітиса йакнаї'лекше і йакнайш'вич:е; 'п'іра / г'рош'і / шоб п'тиц'а во'дилас'а ў го'б'іс'т'і / шоб 'луди ни 'б'ідн'і ў 'хат'і 'були / клалос'а у п'равий ку'ток / там / де 'буде по'кут':а* // [Поліщук 2019: 112].

Приймали готовий будинок господарі по-різному. Частина жителів Західного Полісся приймали готовий будинок, жартома висміюючи деякі елементи будівлі: *приїмали т'і ка'зали шо це там / не п'равил'но сро'били а т'і ка'зали шо п'равил'но і см'і'йалис'а з 'ц'ого / а так / приїмали ц'у ро'боту* // (Інф. 1). Але зазвичай господарі будинку,

приймаючи, погоджувалися з усім: ну го^ус^подар'і у^частвували ¹тоже ў буд'і^уництв'і / н'іт^час буд'і^ул'і і // н так со^угла^шалис'а с буд'і^вел'никами ўсе йім / н'іт^ходило і так // (Інф. 2).

Зовсім ішов була традиція прийому завершеного будинку у подолян, що мала назву об^жинки: це ўже об^жинки / при^ход'ат / с'таўл'ат бу^кети с кв'і^ток / с'таўл'ат на ву^гли ¹хати / а то^д'і ўже йак кон^чат муру^вати / с'таўл'ат там ¹тоже [Поліщук 2019: 114].

Споконвіку першою твариною, яка повинна зайти в хату був кіт: ну вот по тра^диц'ійі це к'іт // (Інф. 3). На запитання чому саме ката впускали першим – відповідь отримували, що це своєрідна тварина з магічними якостями: ну ка^зали шо / шо це та^ка / тва^рина шо во^на бес^вредна і во^на бе^ре на ¹себе ўсе та^ке / ну ¹йакби ска^зати йа^кес' ма^г'іч'іске ¹буц'ім там / ¹буц'ім там // (Інф. 3). Також намагалися спостерігати як тварина себе буде поводити і куди перш за все піде: е сл'ідку^вали во^на по^вин:а зай^ти ў ¹хату / йак^шо е ... е не¹ма н'і¹йакої ¹порч'і не¹ма н'і¹чо / з^нач'іт:ва^рина там зали^шалас'а // а йак^шо тут:о вис^какувала виб'і^гала // (Інф. 2).

Що ж до Поділля, то там ката пускали на ніч, а його поведінка зранку свідчила про те, яким буде життя в оселі: йак^шо ўранц'і к'іт спо^кійно ви^ходит' / мур^ликайе / то ¹буде ¹дуже ¹гарне жи^т:а ў ц'і¹ ¹хат'і / а йак^шо з^л'аканій і не^усамо^вито вил'і^тайе / то на ха^роше жи^т:а не^у на^д'іса [Поліщук 2019: 117]. В окремих населених пунктах у хату впускали інших тварин, які символізують спокій і достаток: за^носили ў ¹хату кро^л'і^у / н'і^ун'і^у / ко^та пус^кали / бо во^ни спо^к'і^н'і / замоў^л'али на ¹гарне жи^т:а і здо^роўл'а; со^бак не^у пус^кали / бо при^к'мета по^гана / ¹будут жи^л'і^ц'і г^ристис'а вес' в'ік [Поліщук 2019: 117].

Зауважимо, що всі опитані нами інформатори стверджували, що першим предметом, який повинні були занести до хати, був стіл. Однак при поясненні чому саме стіл, думки частково відрізнялися: сто^ула бо т^реба х^л'іп:о^ук^ласті на с^т'іл // (Інф. 1); а шо^п було де у^об'ідати // (Інф. 3).

Вдалося нам зафіксувати і вже мало відомі вірування про міфічних жителів будівель, наприклад, домовиків, як їх перевозили зі старого будинку в новий: *ў с'тарому 'дом'і с'тавили г'лечик на с'т'іл і зап'рошували на 'н'іч до'мови'ка ў г'лечик / а на д'ругий ден' вже йак пере'ходили ў 'новий д'ім вже б'рали 'ц'ого г'лечика с:о'бойу і за'ходили з ним / за'носили йо'го ў 'новий д'ім // (Інф. 2).*

Серед опитаних інформаторів усі одноголосно казали, що вікна у будинку повинні виходити на схід сонця, у поодиноких випадках можливий варіант розміщення вікон на південь: *на сх'ім 'сонц'а / д'вер'і і 'в'ікна / а од'н'і на сх'ім 'сонц'а д'руг'і / на 'п'іўден' // (Інф. 1), 'в'ікна на с'х'ім по'вин'і // (Інф. 2), і 'в'ікна шоп 'б'іл'ш на 'п'іўден' це теп'ло / це // (Інф. 3).*

Двері будинку прийнято було, щоб відкривалися в середину оселі: *до 'хати ў 'хату / ў 'хату ф'се'р'єдину 'хати // (Інф. 2), а ко'лис' то'у це ўсе'р'єдину це за'ходиш і / ў в'хату ўсе'р'єдину д'вер'і ўчи'н'айуц'а // (Інф. 1).* Однак інколи двері хати відкривалися «на наружу». Пояснювалося це перш за все безпекою для мешканців оселі: *е т'реба шоп в'ідкри'валис' на на'ружу / шоп ми мо'гли ўс'іг'да йак'шо то в'ідк'рити / на на'ружу н / на 'вулиц'і д'вери // (Інф. 3).*

Опитані інформатори одноголосно стверджували, що не можна стояти на порозі, пояснюючи це різними забобонами: *на по'роз'і м / йак п'равиц'а ў 'хат'і то'у не 'можна сто'йати / і йак гри'мит' то'у на по'роз'і не 'мона сту'йати // (Інф. 1).* Пояснювали це по-різному: *ну бо 'кажут' шо 'це 'може / е йак на по'роз'і с'танеш то це 'може ўдарити гр'ім чи шо // і йак п'равиц'а ў 'хат'і чи на нап'риклат 'похорон чи 'нав'іт' / то 'тоже на по'роз'і не ста'йут' / а сто'йат' за по'рогом чи н / чи перт по'рогом // (Інф. 1), ем йак'шо 'молис'а то не 'можна сто'йати на по'роз'і йак'шо / мо'л'ітва ў 'хат'і е / й'де не 'можна сто'йати // не 'можна сто'йати на по'роз'і на по'роз'і е д'іў'чатам ж'ін'кам е / за'м'іжн'ім ж'ін'кам е е // та'кий о'бичай шо не 'можна сто'йати 'через то шо е йак'шо ва'г'ітна 'ж'інка 'буде то шоп йі'йі були благополучн'і по'логи // (Інф. 2).*

У такий спосіб можна дійти до висновку, що Західне Полісся, як й інші регіони України, зокрема Поділля, паралелі з яким ми намагалися відшукати, зберігає певний комплекс народних уявлень про будівництво та традиції, обряди і звичаї, що пов'язані з цим процесом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дорошенко Л. І. Ареалогія будівельної лексики східнополіського діалекту : автореф. дис. на здобуття наук ступеня кандидата філол. наук. Київ, 1999. 16 с.

2. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / За ред. О. С. Мельничука. Київ: Наукова думка. 1982–2012.

3. Євтушок О. М. Атлас будівельної лексики Західного Полісся. Рівне : Держ. ред.-вид. підприєм., 1993. 134 с.

4. Євтушок О. М. Народна будівельна лексика Західного Полісся. Рівне, 1990. 145 с.

5. Поліщук Л. Б. Семасіологія будівельної лексики східноподільського діалекту. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*, 2019. Т. 1. С. 49–53.

6. Поліщук Л. Б. Структурна організація та географія назв традиційного будівництва в східноподільських говірках : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01. Умань, 2015. 425 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Інф. 1 – Томчук Галина Павлівна. Народилася 22 березня 1937 році в селі Лемеші Бердичівського району Житомирської області. У 1966 році вийшла заміж, переїхала в сусіднє село Андріяшівка Бердичівського району, Житомирської області, де з чоловіком збудували хату, у якій живе й до сьогодні. Освіта – 4 класи.

Інф. 2 – Гедз Тетяна Йосипівна. Народилася 9 серпня 1950 року в селі Андріяшівка Бердичівського району Житомирської області, де проживає усе життя. Освіта – 8 класів.

Інф. 3 – Манільчук Андрей Ілліч. Народився 5 листопада 1948 року в селі Андріяшівка Бердичівського району Житомирської області, де проживає все життя. Освіта – 8 класів.

*Оксана Фостата (м. Кам'янець-Подільський)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Коваленко Н. Д.*

ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРМІНІВ СВОЯЦТВА У ФРАЗЕМАХ УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРОК

Фразеологія української мови є унікальною лінгвістичною та культурною спадщиною, у якій всебічно представлені етнічні та національно-специфічні стереотипи нашого народу, а тому, «аналізуючи фразеологізми з погляду їх внутрішніх форм, можна визначити особливості відображення в ідіоматиці етнокультурних пріоритетів, звичаїв, проихованих психологічних, моральних установок культурної спільноти» [Коваленко 2020: 168].

На сьогодні за даними емпіричної бази української мови переважно описано базові концепти у складі фразем *вода, поріг, хата, Бог, хліб, вогонь, серце* (Н.Ф. Венжинович, О.М. Вікторіна, Н.І. Дем'янович, Н.Д. Коваленко, З.С. Мацюк, Н.О. Скоробагатько, В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко та ін.), спостережено, що з часом символіка слів-компонентів фразеологізмів набуває нових відтінків, особливо коли йдеться про їх вживання носіями сучасних говірок, що пов'язано з картиною світу інформанта.

Зауважимо, що функціонування термінів спорідненості та свояцтва у складі фразеологічних зрощень у сучасному мовознавстві розглядалося досить поверхово, що й зумовило вибір теми нашого дослідження.

У зв'язку із тривалим розвитком форм сім'ї, назви спорідненості та свояцтва пройшли довгий і складний шлях. Особливістю лексем цієї групи є висока частотність і варіативність вживання в говорах української мови. З історико-етнографічного погляду актуальним сьогодні є вивчення назв спорідненості та свояцтва у фразеологізмах українських говірок.

Мета статті полягає у визначенні семантичного та функціонального аспектів фразеологічних одиниць, у складі яких побутують назви спорідненості та свояцтва.

Об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці з компонентами *теща*, *тесть*, *свекруха*, *свекор* в українському говірковому мовленні.

В українській культурі теща (мати дружини) доволі часто виступає негативним персонажем. Наголосимо, що в давніх народних піснях теща не фігурує в негативному плані. Нехороше конотативне значення цього терміну з'являється тільки із занепадом патріархального укладу в родині. В переважній більшості фразеологізми із компонентом *теща* репрезентують такі ознаки:

1) злість, сварливість – *лиха як теща* (Доброльожа, с. 37), *крива дорога як у тещі язик* (Доброльожа, с. 97), *теща як відьма* (Мацюк, с. 205);

2) погані стосунки із зятем – *жити як з тещею* (не ладити в сім'ї) (УУ, с. 487), *як теща до зятя* (ставитися погано, непривітно) (УУ, с. 487), *тещі ноги мити і воду пити* (примовляння про непрості відносини між зятем і тещею) (Мацюк, с. 205);

3) раптове зникнення – *як теща під лід* (Доброльожа, с. 152). Схожий фразеологізм фіксуємо й у східнослов'янських говірках – *пішло як теща під лід* – про того, хто добре почуває себе після спиртного (УУ, с. 487). Сталий вислів *аж тещу бачу* (УДСХО, с. 195) використовують на позначення чогось дуже гіркого або кислого.

В. В. Жайворонок у лексикографічній праці «Знаки української етнокультури» подає таке тлумачення символіки лексеми *тесть* – (зменшено-пестливі та іронічні – *тестенько*, *тестечок*, *тестонько*; грубо-пестливе – *тестюра*) – *батько дружини*; народна афористика відбиває непрості стосунки тестя і зятя, які пов'язані з виконанням тестем шлюбних зобов'язань перед зятем, бо казали: *Тесть любить честь, а зять любить взять*, застерігаючи: *Тесть не повинен втратити честь* [Жайворонок 2006: 594]. У фразеології українських говірок знаходимо поодинокі приклади сталих виразів, які репрезентують тестя як негативний персонаж у родинному житті. Наприклад, народне порівняння *бійся тестя багатого, як чорта рогатого* (Доброльожа, с. 46) відбиває загальноприйняту

думку про те, що багатий тесть, як правило, є пихатим та нещирим, а по відношенню до зятя він проявляє постійні докори.

Здавна відомо про складний та нестерпний характер свекрухи (матері чоловіка), яку народ наділяє різноманітними негативними характеристиками. Так, на позначення байдужості та нелюбові у фраземіці українських говірок фіксуємо вислови у формі порівнянь: *любить як свекруха невістку* (Доброльожа, с. 23); *гарячий як свекрухин борщ* (Доброльожа, с. 43); *глухий як свекруха, коли кажуть: "Дай!"* (Доброльожа, с. 43). Велика кількість фразем відбиває такі риси характеру свекрухи, як недоброзичливість, злість, несамовитість: *бурчить як свекруха* (Доброльожа, с. 33); *свекруха як зла мачуха* (Мацюк, с. 183); *сердита як свекруха з чорним піднебінням* (Доброльожа, с. 40); *свекруха як уїдлива муха* (Мацюк, с. 183). Стан постійного невдоволення та допикання свекрухи репрезентують такі сталі вислови: *свекруха-воркотуха* (Мацюк, с. 183); *справжня (справжнє) свекрушище* (УУ, с. 444); *свекруха як зла собака* (Мацюк, с. 183).

Функціонування назви свекор (батько чоловіка) у складі фразеологізмів характеризується невеликою частотністю та пов'язане здебільшого із негативною характеристикою. Словник Г. Доброльожі «Красне слово – як золотий ключ» фіксує народні порівняння, які уособлюють злість та ледарство, як домінантні риси свекра: *діло в руки бере як свекор пелюшки пере* (Доброльожа, с. 26); *бурчить як свекор* (Доброльожа, с. 33) *збирається як свекор до полк* (Доброльожа, с. 27).

Отже, у фраземіці українських говірок активно побутують сталі вирази з компонентами *теща, тесть, свекруха, свекор*. Переважна більшість фразеологізмів із цими термінами репрезентують особливості родинних відносин, які формувалися та закріпилися в ментальній свідомості нашого народу протягом тривалого часу. Специфіка родинної терміносистеми у фразеології української мови відзначається недостатньою повнотою вивчення, що й зумовлює подальші дослідження з цієї теми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.

2. Коваленко Н. Д. Номінації процесів пригадування засобами говіркової фразеології. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. На честь докт. філол. наук, проф. В.М. Мокієнка, Почесного Голови Комісії зі слов'янської фразеології при Міжнародному комітеті славістів (до 80-річчя від дня народження) / [Редкол: М. Номачі (голов. ред.), Н. Венжинович (голова редакц. ради), Г. Шумицька (відп. ред.) та ін.]. Ужгород, 2020. Вип. 2 (44). С. 168–174.

3. Миронюк О. Назви спорідненості та свояцтва в ролі звертань (з діалектними паралелями). URL: file:///C:/Users/Admin/AppData/Local/Temp/Vg_2005_14_19-1.pdf (дата звернення: 7.02.2021).

ДЖЕРЕЛА

Доброльожа 2003 – Доброльожа Г. Красне слово – як золотий ключ: Постійні народні порівняння в говірках Середнього Полісся та суміжних територій. Житомир : Волинь, 2003. 160 с.

Мацюк 2013 – Мацюк З. Що сільце, то нове слівце : слов. фразеологізмів Західного Полісся. Луцьк : Вежа-Друк, 2013. 476 с.

УДСХО – Юрченко А.С., Ройзензон Л.И., Ройзензон С.И. Украинский диалектный словарь Харьковской области (Фрагменты словаря). Самарканд, 1975. Вып. 272. № 8. С. 192–207.

УУ – Ужченко В. Д., Ужченко, Д. В. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу. Вид. 6-е, доп. й переробл. Луганськ, 2013. 552 с.

*Наталія Шаповалова (м. Кам'янець-Подільський)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Коваленко Н. Д.*

НАЗВИ ПРЕДМЕТІВ КУХОННОГО НАЧИННЯ БУЧАЧЧИНИ

Лексика, пов'язана з назвами кухонного начиння, є вкрай важливою, адже яскраво відображає повсякденне життя населення, його культуру. Як наслідок зростання життєвого рівня населення та появи нових предметів побуту цей шар лексики швидко змінюється. Багато назв виходить з активного вжитку, таким чином досліджувані нами говірки поступово втрачають свої архаїчні риси, які вирізняють їх з-поміж інших говірок, що побутують на Тернопільщині. Типологічне дослідження діалектної лексики є одним із найбільш актуальних завдань сучасного мовознавства.

Найбільш детально діалектні назви посуду досліджено на матеріалі говірок південнозахідного наріччя. Це, зокрема, дисертаційні роботи Е. Гоци «Назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах», Л. Ура «Назви їжі й кухонного начиння в південних ужансько-латорицьких угорських говірках Закарпатської області» та праці З. Гануделя. Також окремі розвідки присвячено вивченню зазначеної групи лексики на матеріалі говірок інших діалектних континуумів (З. Бичку, Я. Вакалюку, Т. Ястремській та ін.).

Мета статті – проаналізувати лексико-семантичні особливості назв посуду та кухонного начиння на прикладі говірки Бучаччини.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- 1) опрацювати тексти м. Бучач та 7 сіл Бучаччини і виписати лексеми на позначення назв посуду та кухонного начиння у досліджуваних говірках;
- 2) встановити лексико-семантичні паралелі з іншими українськими континуумами;
- 3) дослідити ареальні особливості лексем на досліджуваній території.

Матеріал дослідження – тексти народного мовлення з різної тематики, записані упродовж 1998-2018 рр. у 7 населених пунктах Бучацького району (місто Бучач, села: Верб'ятин, Жизномир, Сновидів, Золотий Потік, Стінка та Трибухівці).

У назвах посуду Бучаччини чітко виявляються системні гіпер-гіпонімічні відношення, що на наддіалектному рівні характеризуються ланцюгом семем: “посуд (родова назва)” – “для води” – “для молока” – “для чаю” – “для страв” – “для варіння на одну сім'ю” – “на кілька сімей” – “для випікання хліба” – “металевий” – “дерев'яний” – “глиняний” – “скляний” і т. д.

Родова (загальна) назва посуду в говірці Бучаччини передається лексемами пу¹суд (з бу¹динку і доро¹гу пу¹суду заб¹раў) (м. Бучач) [Коваленко 2020: 69]; по¹ суд (можна з¹разу йі/йі вики¹дати с по¹судини / т¹реба / шоб во¹на зас¹тигла ў по¹суд¹і) (м. Бучач) [Коваленко 2020: 78].

Семема «скляна банка» на досліджуваній території репрезентована лексемами ¹банка в говірці м. Бучач (і ў¹бан¹ц¹і було п¹іўл¹іт¹ров¹і ¹масло / [Коваленко 2020: 76]; ¹вечеи ром ў во¹д¹і / а п¹ідогр¹іваіу т¹рошки і п¹іу л¹іт¹рову ¹банку) [Коваленко 2020: 77]; та **слоїк** у говірці с. Жизномир (йа¹ку с¹лоїк / таї с¹ідали) [Коваленко 2020: 89].

Сему «металева посудина з плоским денцем для приготування їжі» реалізовано в назвах: **каст¹рул¹'а** (таї тог¹ди с¹таavimo ў **каст¹рул¹'у** / (сmt. Золотий Потік) [Коваленко 2020: 118]; **ба¹н¹'ек** (и / нак¹ройіт і тог¹ди ў **бан¹'іки** чи ў гор¹шок) (с. Сновидів) [Коваленко 2020: 125]. Цікавим є фразеологізм говірки с. Трибухівці с¹киснути йак моло¹ко ў **бан¹'е¹ку**, що означає скривитися [Коваленко 2019: 205].

Названі лексеми **каст¹рул¹'а** й ¹банка належать також до загальноновживаних літературних назв й відомі іншим говіркам української мови.

Сему «25-, 50- або навіть 100-грамову склянку для горілки» представлено на обстежуваній території номенами ¹келишок: ¹деколи ше і ¹келишок гор¹ілки на сто¹л¹і //

(с. Жизномир) [Коваленко 2020: 90]; *і о/тим /келішком / та/кій ш/кел'чик чи йак в'ін с'і назив'оу / ну дис' так грам на/сорок //* [Коваленко 2020: 100]; **к'іл'ішок:** *'алеи од'ним к'іл'ішком он' ходиу'с'і /ц'ілії ст'іу /* [Коваленко 2020: 129]. Найуживанішою є лексема *килішок*, утворена як здрібніле від *келіх*, що засвідчена ще в пам'ятках XVI-XVII ст. Вимова слова *килішок*, *кілішок* пояснюється, очевидно, впливом польської мови, пор. пол. *kieliszek*. Літературна назва *чарка* менш поширена в говорі Бучаччини.

А скляна посудина циліндричної форми, без ручки, призначена для пиття, зберігання рідини та 200-грамова називають: **шк'л'енка:** *їдут тії йа/ку шк'л'енку го' р'іуки //* (с. Жизномир) [Коваленко 2020: 98]; *на стол'і зазвие/чай сто/йала йа/кас' шк'л'енка //* [Коваленко 2020: 103]; **шк'л'еночка:** *тїї с'тавила'с'е йа/ка шк'л'еночка виш'н'аку і поче'налас'е роз'мова //* [Коваленко 2020: 100]; **шк'л'енкоу:** *опхо'дилос'а шк'л'енкоу го'р'іуки /тойу /б'іл'шойу /* [Коваленко 2020: 100]; **ш'келочка:** *а/би /руки не^u тр'іс'лис'е / по ш'келочц'і ма'лен'к'її виш'н'аку //* [Коваленко 2020: 101].

Відповідниками до загальноновживаного *кухоль*, розмовного *кварта* «посудина, якою беруть з відра, щоб напиться» у говірках Бучаччини виступають лексеми *горне*, *горнятко*. Найчастіше вживається лексема **гор'н'атко:** *випи/вайе т'ройе гор'н'аток мо'лока на ден' і ше мо'лочн'ї ст'рави йіс'т' //* [Коваленко 2020: 82]. Лексема *кружка* використовується тут порівняно рідко. До загальноновживаної лексеми *чашка* (на означення посудини, із якої п'ють чай, молоко), що вживається у досліджуваних говірках рідко, відомий ще синонім *філіжанка*, співвідносний з польською назвою.

Лексема **путн'а** зі значенням «відро» простежується на всій території Бучаччини */ де таї при/несли /путн'у фа/сол' //* (с. Стінка) [Коваленко 2020: 139]. Із таким значенням лексеми ми зустрічаємо і в гуцульських говірках [Негрич 2008: 202].

Предмет столового прибору, яким набирають рідку або розсипчасту страву на Бучаччині називають номенами **лошка:** *і хтос' зап'хау' /лошку і ме^uн'і /банку роз'биу' //* [Коваленко

2020: 76]; *рано ра'нен'ко йа пйу'чайну 'лошку 'меду / роз'веде'ну* // (м. Бучач) [Коваленко 2020: 77]; *лож'ка: с'п'іл'но д'і'лили і т'і мис'ки / і т'і лож'ки* // (с. Жизномир) [Коваленко 2020: 101]; *лишка: 'лишку 'оциту та'кий буу са'лат* // (с. Сновидів) [Коваленко 2020: 124].

Назви посуду – це кількісно помітний розряд лексики, який в українській літературній мові характеризується певними лексико-семантичними особливостями. Склад цієї тематичної групи неоднорідний, а поняттєва система складна, бо ця тематична група існує на перетині інших тематичних груп (начиння, посуд виробничого призначення, знаряддя, за допомогою яких готується їжа тощо), вбираючи їх лексику, різну за кількісним і якісним складом.

Досліджувана тематична група лексики сформувалася переважно на основі власних (праслов'янських і питомих українських) лексичних ресурсів, а також шляхом прямих та опосередкованих лексичних запозичень з німецької, польської, французької, російської та інших мов. Головним джерелом поповнення тематичної групи “назви посуду” постають національномовні словотвірні засоби, які забезпечують відповідне її оформлення і підпорядкування граматичним, лексичним і фонетичним особливостям.

ДЖЕРЕЛА

1. Західноподільські та суміжні говірки. Тексти : у 2-х тт. / упоряд.: Н. Д. Коваленко. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2020. Т. 1. 536 с.

2. Коваленко Н. Д. Фразеологічний словник подільських і суміжних говірок. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Рута», 2019. 412 с.

3. Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березови. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 224 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Бабчук Світлана Володимирівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)»). Наукові інтереси: подільська етнолінгвістика.

Бановська Дар'я Костянтинівна – здобувач СВО магістр факультету української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Наукові інтереси: подільська діалектологія.

Бевз Марина Олександрівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова й література»). Наукові інтереси: подільська етнолінгвістика.

Бондаренко Олександр Олександрович – студент I року другого ступеня спеціальності "Європейська комунікація" Інституту європейської культури в м. Гнезно Університету імені Адама Міцкевича в м. Познані. Наукові інтереси: історія української мови.

Ватага Олександр Вікторович – студент I курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова й література»). Наукові інтереси: ономастика.

Волинець Вікторія Василівна – студентка IV курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова і література»). Наукові інтереси: подільська етнолінгвістика.

Гарник Діана Анатоліївна – студентка 4 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта.

Українська мова й література»). Наукові інтереси: діалектологія, когнітивна лінгвістика, ономастика.

Гончарук Артем Володимирович – здобувач СВО магістр факультету української філології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (спеціальність «Українська мова та література. Польська мова та література»). Наукові інтереси: подільська регіональна лексикологія.

Гуменюк Яніна Сергіївна – студентка III курсу гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету (спеціальність «Середня освіта. Українська мова і література»). Наукові інтереси: мова творів українських письменників.

Дегтярєва Марина Олегівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова і література»). Наукові інтереси: лексичні особливості подільських говірок.

Денисюк Вікторія Олегівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Філологія. Українська мова й література»). Наукові інтереси: український ономастикон.

Журавленко Оксана Михайлівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова й література»). Наукові інтереси: мова твору українських письменників.

Задорожна Аліна Володимирівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова й література»). Наукові інтереси: мова твору українських письменників.

Ількова Світлана Володимирівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного

університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова і література»). Наукові інтереси: лексичні особливості подільських говірок.

Кабачова Катерина Борисівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова і література»). Наукові інтереси: лексичні особливості подільських говірок.

Коваленко Марія Романівна, студентка VI курсу факультету української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (спеціальність «Середня освіта. Українська мова і література»). Наукові інтереси: діалектологія, фразеологія.

Козачук Яна Олександрівна – студентка I курсу магістратури факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Філологія. Українська мова і література»). Наукові інтереси: українська діалектологія.

Коробчук Юлія Миколаївна – студентка I курсу магістратури факультету української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (спеціальність «Середня освіта. Українська мова і література»). Наукові інтереси: діалектологія, фразеологія.

Лінчевська Ірина Петрівна – учитель української мови та літератури Єрківської ЗЗСО I–III ступенів Черкаської області. Наукові інтереси: українська діалектологія.

Максименко Катерина Петрівна – здобувачка СВО «магістр» факультету української філології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Наукові інтереси: історія української мови, синтаксис.

Сліпко Оксана Вікторівна – студентка IV курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Філологія. Українська мова й література»). Наукові інтереси: лексичні особливості подільських говірок, мовна та концептуальна картини світу.

Терлецька Софія Юріївна – здобувачка СВО «бакалавр» факультету української філології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Наукові інтереси: історія української мови, ономастика.

Томчук Юлія Володимирівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова і література»). Наукові інтереси: українська діалектологія.

Фостата Оксана Зіновіївна – студентка I курсу магістратури факультету української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (спеціальність «Середня освіта. Українська мова і література»). Наукові інтереси: діалектологія, фразеологія.

Шаповалова Наталія Володимирівна – студентка I курсу магістратури факультету української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (спеціальність «Середня освіта. Українська мова і література»). Наукові інтереси: діалектологія, фразеологія.

Науково-навчальне видання

***ПОДІЛЬСЬКА РЕГІОНАЛЬНА ЛЕКСИКОЛОГІЯ:
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ***

***Матеріали X Всеукраїнської науково-практичної
конференції студентів, аспірантів і молодих учених
(м. Вінниця, 8–9 квітня 2021 р.)***

*Авторське редагування
Верстка – І. В. Гороф'янюк
Обкладинка – І. В. Гороф'янюк*